IVRIS NATVRALIS, GENTIVM, ET CIVILIS εἰσαγωγή.

LEGES XII. *tabularum, interpretationibus ad forum adcommodatis, illustratæ.*

EPITOME *successionis ab intestato, & alia quædam pro tyronibus Iuris.*

PER D. *Ioannem Oldendorpium.*

CICERO DE ORAT. I.

FREMANT *omnes licet, dicam quod sentio. Bibliothecas mehercule omnium Philosophorum, unus mihi uidetur* XII. *tabularum libellus (si quis Legum capita uiderit) & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare.*

COLONIAE *excudebat Ioannes Gymnicus.*
ANNO M. D. XXXIX.

SERENISSIMIS ATQVE POTENTISSIMIS Principibus & Dominis, D. Carolo. V. Imperatori Augusto, Et D. Ferdinando Cæsari, Fratribus, Germaniæ, Hispaniarũ, utriusq; Siciliæ, Hierusalẽ, Vngariæ, Bohemiæ, Dalmaciæ, Croaciæ, &c. Regibus, Archiducibus Austriæ, Ducibus Burgundiæ, &c. Comitibus Habspurgi, Flandriæ, &c. Principibus Opt. Max.

S.

SI omnium temporum memoriam replicemus, Serenißimi atq; potentißimi Principes, apparebit tandem hoc seculum non tam multis nominibus infelix æstimãdum esse, sicut pleriq;, aut rerum ignari, aut certe iniquißimi censores, temere pronunciant. Porrò, nihil ferè usquam malorum contingit, quod non congerentes ad iniuriam horum temporum referant. Verum, iniqua est in omne re accusanda, prætermißis bonis, uitiorum selectio. Nam isto quidem modo, quiduis in orbe Ciceroni uidetur uituperabile. Causantur enim bellorum tumultus, dißidiã, rixas, fraudes,

hominum: quasi uerò non ab initio ista fuerint & plura, & pernitiosiora. Proinde, si ueriore consilio earum quoq; rerum rationem ineamus, quæ ueram felicitatem adferunt, & quibus ademptis, omnia sunt miserrima: certè seculum istud, cum aureis illis Augusti Cæsaris temporibus conferendum fuerit bonis conditionibus. Sed cum maxima felicitatis pars sit, nosse ipsam felicitatem, magnopere cauendum est: ne damnemus id, quod ignoramus. Qua in re primum omnium illud perpendi oportet, hominem ad DEI *cognitionẽ esse creatum, dataq́; multifariam dona quæ ad eam nos perducerent: qualia sunt linguæ & omnia disciplinarum genera.* Iam *quis ignorat, aut quis uel impudens negare poßit, nullo unquam seculo bonas artes fuisse puriores, quàm nunc* Diuino *prælucente uerbo tradantur?* Et *erant quidem hæc studia, superiorum temporum iniuria miserrimè corrupta: sed cum primis* Ciuilis *disciplina, quam simplici ueritate certam in* Republica *retinere oportebat, tam uarijs disputationum inuolucris lacerata fuit, ut ne nomen quidem ipsum* Iuris *agnosceretur.* Quod *malum duplicabatur codicibus adeò deprauatis, ut nulla propemodum* Lex *menda careret.* Idq́; A.M. *Tua maxime* Princeps *Carole, in* Pandectis Iustinianeis *ab excellentißimo* Gregorio Haloandro *restitutis, ue-*

rißimè

rißimè commemorat. Atq; haud scio an ullum priuilegij diploma rectius, quàm in rem tam præclaram, utilem ac necessariam collocare potuerit, immortali certè nominis commendatione. Circumferuntur enim nunc Romanæ Leges, Imperatoriæq; Constitutiones, genuinæ puritati restitutæ: supplentur (quoad fieri potest) omnia quæ hactenus in grauißimis atq; præscisis Iurisconsultorum responsis desiderata sunt. Quid rogo splendidius? quid felicius fuit unquam? Quæ nam Gens multis retrò annis talem uidit gloriã? Profectò lapideũ cor fuerit, quod non exultet in tam magnis DEI beneficijs: cum uideamus omnia bonarum literarum studia ex durißima captiuitate uelut postliminio ad nos redijsse, doctißimorum uirorum quibus Germania uestra nunc scatet, opera. In hoc autem tam felix seculum, Diui Principes, ut omnia sibi pulchrè respõderent: DEVS omnipotens uestra destinauit Imperia, quẽadmodum olim cum filium suũ redemptorem nobis donaret, optimum Augustum præesse uoluit. Habet nunc Christiana Respublica literis ornata, Principes longè ornatißimos. Et quandoquidem Cicero grauißimè probat, talem semper fuisse Reipublicæ statum, quales eam Principes gubernarint: nihil ambigendum est, quin optima uiuendi conditio sub uestra omnibus modis inclyta monar-

chia (propitio CHRISTO) ut hactenus fuit, futura quoq; sit semper melior. Neq; uerò plura quæ huc pertinẽt addo: quoniam tantorum Principum ea solet esse magnanimitas, ut malint subditos sentire, quàm audire ipsi uirtutis suæ commẽdationem. Interim uerò qui sic incusant hæc tẽpora, qui infelicißima temerè condemnant: qui discordias hominum & Iuris neglectum querũtur: hi primum meminisse uelint mundum esse, qui semper aliquid molestiarum habet, ut cœlestia potius ambiamus, quæ summum bonum adferre possunt. Deinde, dum tempus falsis impendunt querelis, prodeant potius in medium, & pro uiribus opem suppeditent, ut fruamur his DEI donis, quibus unaquæq; Respublica melior fieri poßit: hoc est, ut iuuẽtus bonis artibus educetur, ac solidis Iustitiæ præceptis ad rectè uiuendum imbuatur. Et tum paulatim experientur huius temporis felicitatem, uidebuntq; meliorem in maxima rerum humanarum uicißitudine. Alioquin quid stultius, quàm perfectißimam omnium rerum aut subitam nimis emendationem optare? perinde ac si ex maxima bellorum calamitate, sic uelimus omnia protinus esse reparata, quasi nunquam bellum fuerit. Ea quæ longo tempore luxata sunt, non possunt uno statim aut altero anno redintegrari. Qua in re ut ego quoque secundum talenti mei

gratiam, quamuis operæ parum: animi tamen cõgratulabundi qualecunque argumentum adijcerem, tabulas hasce Diuini et humani Iuris in manus sumpsi, atq; in his animaduerti ueras honestè uiuendi formulas esse reclusas, sine quibus impoßibile fuerit, aut Romanas Leges, aut quaslibet fori disputationes intelligere: & ne quidem umbrã Iustitiæ sine his perspici posse, nemo sanæ mentis negauerit. Igitur si quo possem modo hæc studia iuuare, tentandum duxi, etiam si conatus mihi perire poßit. Nam & hoc ago, ut doctiores uiros ad tam pulchrum laborem Reipublicæ præstandum inuitem. Cæterum, cur A. ac C. M. V. hoc quicquid sit operis nũcupauerim, quorsum attinet inire rationem? Quid enim nõ deceat summos Principes? Quid meo nõ incumbat ad eorum gloriam obsequio? Imò quos alios poterat hic libellus meliores inuenire patronos? Sed & in ea sum opinione, idq; omnes boni uiri mecũ expectant: A. ac C. M. V. post bellicos aduersus immanes hostes triumphos, hanc quoque gloriam adepturas: ut abolitis in Ciuili disciplina perniciosißimis altercationibus & argutiarum pugnis, immortale cõmodum sit omnibus uestri Imperij subditis rediturum: ut uel semel constet aliquantò certius, quid pro Iure seruari oporteat. Nulla enim re magis, quàm Legum interpretandarum in

constantia, solent Respublicæ *cõquassari*. *Cuius rei tantis principibus exempla exhibere, qui orbis statum quotidie uident, indecorum puto*. Interim ut CHRISTVS *ad hanc cœptam multarum rerum felicitatem* A. *ac* C. M. V. *multos in annos* Reipublicæ *conseruet, orabimus omnes*.

A. et C. M. V.

Subditißimus

Ioannes Oldendorpius minimus Iuris Doctor.

IVRIS NATVRALIS, GENTIVM, ET CIuilis εἰσαγωγὴ seu elementaria introductio.

QVARE IVRISPRVDENTIA PRAE CAETERIS ARTIBVS TAM VIDEATVR OBSCVRA.

TIT. I.

SAEpe ego miratus sum & uideo paßim multos ambigere, quam ob rem Iuris disciplina præ cæteris artibus tā uideatur obscura, ut plerique uel à limine statim terreātur, & nonnunquam desperatione quadam ab hoc studio discedant? Tum & illud quæsitum esse scio, quî eueniat, ut cum Iurisprudentia peculiariter pertineat ad politiæ cognitionē, quòd iuuētus ad Academias magnis sumptibus ideo destinari soleat: ut spes eos pulcherrima foueat, posse Rempublicam in partibus illis credendis, recte gubernari, sicut Iustinianus dicit in proœmio Institu. contingere tamen ple

runque uideamus, quòd domum tandem redeũtes, nihil sciant minus quàm quæ ad publicum pertineant statum, uideanturq́; cum ad cõsultationem peruentum fuerit, ab analphabetis facile uinci: quanquam de priuatis rixis sexcentas poßint citare Leges *uno spiritu, ut* Erasmus *dixit: sed tamen nec illas rectè intellectas.* In *summa, muti sunt in serijs rebus: in argutijs loquacißimi.* Quid *autem est causæ?*

Ad hás quæstiones, quarum altera trahit alteram, ut primum recte respondeam: deinde, ut inuidiam euitem, quasi cuiuslibet nomen suggillare uelim, quod longe à me sit alienum: Ciceronem ipsum adhibebimus authorem ut nodum soluat. Is *enim de* Legibus *& arte boni et æqui grauißimè disputans (quem locum accipe semper, nisi alium citauero nominatim)* Sed Iurcconsulti (*inquit*) *siue erroris obijciendi causa, quo plura & difficiliora scire uideantur: siue (quod uerisimilius est) ignoratione docendi (nam non solum scire aliquid artis est, quædam ars etiam docendi) sæpè quod positum est in una cognitione, id in infinita dispartiuntur.* Et *infra:* Nam *ueteres (ait) uerbotenus acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem atque ciuilem, de* Republica *disserebant.*

Audis? quænam sit causa tantarum tenebrarum,

quas non Leges ipsæ, sed homines offundunt nobis. Primo, nō recte docuerūt ab aliquot annis, partim uana ambitione gloriæ, partim ignorantia seducti. Tum, id quod in una ac simplici cognitione erat, in infinita torserunt, ut nulla hominis ætas sufficiat lectioni uel solius Baldi aut Iasonis. Deinde, nō obseruarunt forum, hoc est, traditiones suas non exegerūt ad usum forensem, nec perpenderunt quid huic seculo conueniret: quid obseruandum esset: quid mutatum aut abolitū uideretur, idq; breuiter. Deniq; non adhibuerunt methodum, sed omnia confuse tractarunt. Imò in quibus maxima uis erat gubernandæ Reipublicæ & Legum interpretandarum, de his aut nihil, aut erronea tradiderunt. Contrà quæ obliteranda potius erant, scripserunt sæpius, ordinem plane inuertentes. Et hoc est quod Cicero detestatur: Quam ob rem (inquiens) quò me uocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stillicidiorum ac de parietum iure? An ut stipulationum & Iudiciorum formulam componam? Et paulò pòst: Non ergo (ait) à Prætoris edicto, ut plerique nūc: neq; à XII. tabulis, ut superiores: sed penitus ex intima philosophia hauriendam Iuris disciplinam puto.

Vt igitur emendemus hunc errorem, ante omnia

nia fugere oportet uanam rixandi libidinem, scilicet ut res Ciuiles tum publicæ, tũ priuatæ, magna grauitate atque ad captum iuuentutis simpliciter & crasse tractentur. Deinde, methodus seruanda fuerit, ut prius fontes, quàm riuuli perspiciãtur: & prius Diuini, quàm humani Iuris formulæ concinna quadam breuitate studiosis proponantur. Refert Atticus apud Ciceronem de Legibus disserentem: Gellium quendam cum Proconsul ex Præ tura in Græciam uenisset, & Athenis philosophos qui tum erant, in locum unum cõuocasset: ipsis magnopere authorem fuisse, ut aliquando controuersiarum aliquem facerent modum. Quòd si essent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, posse rem cum eis conuenire, & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire. Quod si quis nunc quoque tentaret, haud dubiè ab omnibus derideretur, tametsi nihil esset Reipublicæ futurum præclarius, nihilq; utilius, si impetrari posset. Sed hoc non est sperandum sine maximorum Principum interuentu.

DE IVRE NATVRALI.

TIT. II.

Ethodica ratio exigit, ut Iuris interpretationē à Iure naturali exordiamur. Siquidem naturæ norma distingui Legem bonam à mala, Cicero rectißimè tradit. Et cū palàm sit, ab infinitis ad finita nullam cognitionem subsistere: necessarium fuerit docenti Iura, ut omnes Legum partes, totamq; Ciuilis disciplinæ ciclopediam in paruum quendam & angustum concludat naturæ locum, à quo reliqua paulatim procedētia hominum sancita facilimè tractari atq; intelligi poßint.

Sed primum percipiamus uim horū uerborum, Natura, Lex, Ius, Iustitia, ne labamur interdum errore sermonis, ad quem omnia quæ dicentur, sunt referenda. Verendum enim est committere, ut non benè prouisa & diligenter explorata principia ponantur.

Naturam itaq; hominis sic intelligi probat Cicero: ut Legem ex ea non opinionibus, sed summa quadam uirtutis ratione metiendam existimemus.

mus. Certè, parum aberat à cognitione ueri: lumen duntaxat rationis secutus, cum DEI cognitionem non haberet Cicero. Proinde naturam hoc in loco accipi oportet pro DEO ipso: qui est causa prima, à quo omnes causæ profluxerunt. Porrò, natura φύσις dicta est ab eo, quòd aliquid nasci faciat; cuius proprietatem causamq; non inuenimus, præterquam quòd ita natura comparatum sit.

Cæterum, Iureconsulti, naturæ uocabulum secundum subiectam materiam uarijs modis transferunt ad significandam, aliâs uim seu inclinationem, aliâs consuetudinem seu motum necessarium in omnibus animalibus, nedũ in homine, ut infrà dicetur.

Lex magis uidetur Ciceroni à deligendo dici, quàm à distribuendo. νόμος Græcis appellatur. Nam ut illi æquitatis (inquit) sic nos delectus uim in Lege ponimus, & proprium tamen utrunq; Legis est. Potest autem duobus modis fieri mentio Legis: Altero, secundum propriam atque perfectam significationem. Et sic Lex est notitia naturalis à DEO nobis insita, ad discernendum æquum ab iniquo. Vnde dicitur aliâs mens uel ratio recta: aliâs naturæ uis: aliâs regula seu norma Iuris et iniuriæ: quæ omnia tamen eòdem tendunt. Altero modo populariter (ut Cicero uocat) nuncupamus Legem, quæ scripto sancit quod uult, aut iubendo, aut uetando.

Ita

Ita uulgò Lex accipitur in .l. Legis uirtus. ff. De Legib. & ferè per reliquos libros Iuris.

Ius deniq; idem est quod Lex, à iussum per apocopen dictum, quoniã propriè nihil aliud est, quàm quod natura iubet sequi aut uitari. Quanquàm & uulgò sicut Lex, Ius etiam adpelletur, quicquid uel Gens, uel Populus, uel consuetudo iubet. Quoties igitur audis has uoces, Lex, Ius, Iustitia: statim cogita te Diuinũ aliquid atq; excelsum audire, hoc est, ueram & à DEO ipso dictatam honestatis formulam. Loquor de propria significatione, & eminentißima istorum uerborum potestate.

Iustitiam Cicero interpretatur obtemperationem, primum, Iuri naturali, deinde scriptis Legibus institutisq; populorum. Ex quo satis intelligi potest diffinitio, quam tradit Vlpianus in tit. De Iustiti. & Iur. Et post hunc Iustinianus Instit. eod. tit. Iustitia est constãs & perpetua uoluntas, Ius suum cuiq; tribuendi. Quam Philippus plenam eruditionis appellat, ut est certè. Nam Iuris nullus est usus, nisi per uoluntatem quæ obtemperat rationi dictãti Legis formulam: sicq; prodit in medium: nunquã est ociosa: semper refertur ad alium: neminem lædit: tribuit cuiq; suum, constanter & perpetuo: abstinet ab alieno: impartit libenter alijs, unde etiam in distributiuam & commutatiuam diuiditur. Profert

fert enim tales ac tam uarios in Republicá fructus, ut Iustinianus eam meritò præferat omnibus uirtutibus. Nouell. Vt omnes obedi. Iudici. in princi. Quod Accursius non percipiens, prorsus inuertit. Instit. De Iustit. & Iur. dum dicit: Ius esse executionem Iustitiæ.

Illud summopere cauendum est: ne cum audis mentionem fieri naturæ, uertas cogitationem ad incorruptam hominis naturam, qualis fuit ante peccatum originis. Nam nos loquimur de præsenti statu post lapsum Adæ, & inde exordimur Iuris naturalis formulas, quibus nec anteà ad condendas Leges opus erat, quàm in hac fragilitate & mundi inconstantia. Quorsum enim attinet ex summa perfectione paradysi, nostrã corruptã metiri politiam? Quod multos ad insulsas opiniones de communione rerum perduxit.

Videamus itaq; nũc quid sit Ius naturale. Vlpianus in. l. j. ff. De Iusti. & Iur. Ius naturale est (inquit) quod natura omnia animalia docuit. Nam Ius istud non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium quæ in terra, quæ in cœlo, quæ in mari nascuntur. Hunc sequitur Iustinianus Instit. De Iur. natur. Genti. & Ciuil. Sed ualde abutuntur ibi uocabulo Iuris: cum in brutis nulla sit ratio. Igitur nullum Ius. Magis autem diffinitur adfectus

fectius & inclinatio naturalis, quàm Ius aut Lex. Itaq; ex tot generibus (inquit Cicero) nullum est animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei. Et paulò superius: Solum est enim (ait) ex tot animantium generibus atque naturis particeps rationis & cogitationis, cum cætera sint omnia expertia. Proinde, nisi hanc diffinitionem sic accipias, tota uia errabis, & nunquam Iuris cognitionem rectè adsequêris.

Ius autem uel Lex naturæ, secũdum Ciceronem sic rectè diffinitur: Est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetq; cõtraria. Apostolus Roma. 2. hoc modo colligit: Est in Gentibus conscientia factum accusans uel defendens: Est igitur Lex. Quasi dicat: Conscientia cuilibet indicat, num bene an male fecerit, etiam homini planè agresti & indocto. Sed tale iudicium non potest fieri in conscientia sine aliqua formula Legis, quæ indicet in corde hominis esse iustum aut iniquum id quod fecit. Ergo est in homine Lex, quam etsi nusquam ex scripto legit, habet tamẽ à DEO insculptam ad formandos mores. Cicero quoque lumine naturali percepit hanc conscientiam seu Legem naturalem ferè simili argumentatione: Itaque (inquiẽs) pœnas habent: non tam Iudicijs (quæ quõdam nusquam erant: hodie multifariam nulla sunt:

ubi sunt, ficta tamen persæpè & falsa sunt) quàm ut eos agitent infectenturq; furiæ: non ardentibus tædis (sicut in fabulis) sed angore cõscientiæ fraudisq; cruciatu. Et hoc est quod dici, nec intelligi ab omnibus solet: Conscientia, mille testes. Conscientiæ Iudicium, non fallitur. Nosce teipsum. Et cætera id genus.

Huc accedit, & ueram adfert Iuris naturalis descriptionem id, quod Iustinianus dicit in. §. penulti. Instit. De Iur. natura. Genti. & Ciuil. Sed naturalia quidem Iura (inquiens) quæ apud omnes Gẽtes peræquè obseruantur: Diuina quadam prouidẽtia constituta, semper firma atq; immutabilia permanent. Sed ubi nam sunt talia Iura per Diuinam prouidentiam constituta? Certè in corde & mente hominis, uelut in quibusdam uiuis tabulis ad imaginem DEI creatis. Prouidebat enim clementißimus pater, nihil æquè in hoc mundo homini opus esse, quàm regulis atq; principijs quibusdam rectè uiuendi, quæ præter eum nemo dare posset. Vnde Paulus rectè in. l. j. ff. De adquir. rer. domini. Et quia (inquit) antiquum Ius gentium, cum ipso genere humano proditũ est. Quod Paulus appellat Ius gentium, id Iustinianus rectè uocat in dicto loco Ius naturale: Commodius est itaq; (ait) à uetustiore Iure incipere. Palam est autem, uetustius esse Ius naturale

turale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Accursius interpretatur, hoc est, DEVS,*nec unquam in toto Iure, aut uerius aliquid dixit, aut plura uno uerbo cōplexus est, quàm quàm uim non intelligeret, distinguēs inter* Ius Di*uinum & naturale, quantum ad mores attinet.*

Ex his apparet euidenter: Iurisconsultos appellatione Iuris *naturalis multum abusos fuisse: quemadmodum etiam Cicero: Nam nec arboris (inquit) nec equi uirtus (quæ dicitur, in qua abutimur nomen) in opinione sita est, sed in natura. Alioqui, si brutis animalibus* Legem *aut* Ius *tribuas, necessariò tribuitur etiam ratio, ac per cōsequens ex brutis homines, ex hominibus bruta facies animalia. Et hoc quidē Doctores nostri non dijudicant, cum ineptißimè distinguunt inter* Ius *naturale primarium & secundarium: uolentes utique ut aliquod* Ius *habeamus cum brutis commune, scilicet ut egregiè obbrutescamus: adeò cæcus est per omnia captus humanus, nisi* Diuino *præscripto tenaciter adhæreat.*

Semper igitur memento (ut iterum inculcem) cum audis hæc uerba Lex, Ius, Iustitia, Iurisprudentia*: erigendam esse cogitationem ad excelsam quandam soli homini à* DEO *donatam uirtutem: cætera uerò animalia hominis causa esse creata, in*

quibus tametsi inclinationes quædam sunt & sensus cũ hominibus cõmunes: nulla tamẽ ratione prædita sunt: nulla honestatis formula: nihil denique Iuris habent. Cicero eleganter: Quibus enim (inquit) ratio à natura data est: iisdem etiam recta ratio data est. Ergo & Lex: quæ est recta ratio in iubendo & uetando. Si Lex, Ius quoq;. At omnibus ratio: Ius igitur datum est omnibus.

Iurisconsultis uerò, quod aliquantò in hac materia licentius sint locuti: fortè ut deseruirent teneris studiosorum ingenijs, & populariter rem explicarent, facile condonandum est: præsertim, quòd hanc sermonis inconcinnitatem & abusum, alijs responsis grauiter resarciunt & ad uerum sensum reformant. Sicut ipse Paulus longè aliter sentit de Iure naturali in l. Si unus. §. Pactus. ff. De pact. Qua in re cum superioris tẽporis interpretes nullam phrasis certam rationem obseruarent: infinitis erroribus inuoluti sunt: sicut ferè ex ignoratione principij, tota series materiæ solet obscurari.

Cæterum natura hominis ex Adæ lapsu adeò corrupta fuit, ut uix igniculi remanerent, ex quibus tam magnifica Diuini & naturalis Iuris bonitas agnosci posset. Obscurata enim fuit ratio naturalis, & extenuata per inobedientiam primi illius parentis & imposturam Sathanæ. Et cum ratio

domina

dominari debeat, ac secundum formam honestatis uoluntatem manuducere: contrarium euenit, uincitq́; carnalis uoluntas prona ad malum. Vnde fit, quòd Iurisconsulti sæpè, naturā hominum pro corruptela tali accipiunt. Vlpianus in.l. Item si unus. §. Principaliter. ff. De recept. arbit. Quia res (inquit) ferè sine exitu futura est, propter naturalem hominum ad dissentiēdum facilitatē. Item, Iustinianus in.l.ij. in princi. C. Quand. & quib. quart. pars debet. lib. X. Naturale quippè uitium est (ait) negligi, quod communiter poßidetur.

Ob hanc autem corruptam naturam introductæ sunt pœnæ, quibus mali coërceantur, ne peccēt seu delinquant faciliter. Qui enim iustè agere propter naturalem Legem summamq́; bonitatem non expetit, quiq́; obtemperare non uult rationi in quā sunt honestatis formulæ, quas intelligit quidem dictante conscientia, sed contemnit: is rogo quid spectabit, q̄d timebit, si pœnas adimamus? Certè nihil: sed irruet in omnia flagitia. Nam quid faciet (ait Cicero) is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem uel Iudicem? Quid in deserto loco nactus, quē multo auro spoliare poßit imbecillem atque solum? Alioqui uir bonus, qui Iuri naturali obtemperat, et uoluntatem suam illi conformem facit eamq́; sequitur, unde & Iustitia uirtus dicta: is omnibus pœnis

exemptus est, nec timet, sed amat Magistratum uelut honestatis conseruatorem, Roma. XIII. Ideoq; nullas bonorũ utilitates, æquitati naturæ præfert: neminem sciens lædit, & uerè iustus est, quatenus ad politicam uitam attinet. Recteq; Socrates execrare eum solebat, qui primus utilitatem à natura seiũxisset. Id enim querebatur caput esse exitiorum omnium, ut Cicero refert. Et rursus Isocrates eleganter Leges appellat cancellos quosdam flagitijs hominũ circundatos, ne transiliant mali. Quod ideo toties dico, ut intelligas pœnas, defensiones legitimas, ex natura esse, sicut & Magistratus.

Ex prædictis quoq; sequitur, uerißimũ esse quod Cicero dixit: Constituendi Iuris, ab illa summa Lege capiendum exordium, quæ seculis omnibus antè nata est, quàm scripta Lex ulla, aut quàm omnino Ciuitas constituta. Errare autem Accursium cum suis, qui uerba Vlpiani in. l. j. ff. De Iustit. & Iur. pronunciat impropriè accipienda: Iuri operam daturum, prius noße oportet, unde nomen Iuris descendat. Oportet (ait Accursius) id est, decet. Profecto si ullo in loco Pandectarum significatur neceßitas, maximè omnium hic absolutam neceßitatem indicare nobis Vlpianus uoluit: uidelicet neminem unquam rectè daturum operam Iuri Romano, nisi prius noscat fontes & principia eius. Loquitur au

tem

tem ibi quoque uulgariter: sentiens Iustitiam esse uirtutem, quæ, cum Lege naturali sic semper cohæreat, ut propemodum Ius à Iustitia dici uideatur, neque sit operæprecium de temporis (ut dicunt) prioritate; aut de uerborum structura, tam curiosis argutijs disputare, ut quidam faciunt. Per se igitur (ait Cicero) Ius est expetēdum. Quod si Ius, & Iustitia. Et paulò superius: Est enim (inquit) unū Ius, in quo deuincta est hominū societas, & quod Lex constituit una. Quæ Lex est recta ratio imperandi atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam, siue nusquam.

Breuiter, Lex est sententia, qua bona tum percipiuntur, tum mala prohibentur. Ius est authoritas seu facultas agendi secundum Legem. Iustitia, est uirtus perducens ista ad exercitationem. Complectitur enim hæc: Administratorem esse & distributorem tum publicè tum priuatim, secundum uniuscuiusque dignitatem: patrios mores seruare: scriptis Legibus obsequi: ueritatem colere: Religionē conseruare ante omnia: & singulis se æquum exhibere. Hæc enim sunt præcepta Iuris naturalis redu cta in compendium. §. penulti. Instit. De Iustit. & Iur.

Sed dices: Quænam sunt istæ formulæ Legum seu notitiæ naturales? Respondeo: Tractabuntur

in Diuinis tabulis quas paulò post uidebis, explicato prius Iure Gentium & Ciuili. Et hactenus de Iure naturali.

DE IVRE GENTIVM.

TIT. III.

VLpianus in.l.j.§.ulti.ff.De Iusti.& Iur. Ius Gentium (inquit) est, quo Gentes humanæ utūtur: quod à naturali recedere facilè intelligere licet: quia omnibus illud animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit. Pomponius in.l.ij. adijcit exempla: Veluti erga Deum religio: ut parentibus & patriæ pareamus. Iustinianus Instit. eod. tit. rectißimè sentit: Ius Gentium eadem ratione generaliter dici, qua Ius Ciuile in speciem nuncupatur. Nam sicut à Populo alicuius Ciuitatis tractum est nomen Iuris Ciuilis: Ita Ius Gentium ab omnibus Populis uocatur. Quod uerò naturalis ratio (ait) inter omnes Gentes constituit, id apud omnes Populos peræque custoditur: uocaturq; Ius Gentium: quasi quo Iure omnes Gentes utuntur.

Illud diligentißimè obseruandũ est, quod multis

erran-

errandi causam dedit: Ius Gentium: aliâs accipi apud Iurisconſ.pro uero naturæ Iure: aliâs pro eo Iure quod plurima hominum pars ubique recepit. Quod nisi rectè diſcernas, nunquam peruenies ad ueram Iuris cognitionem. Veteres enim rati ſunt, quicquid ab omnibus Gẽtibus pro Iure ſeruaretur: id quoq; ex naturali ratione productum fuiſſe. Cũ non crederent, omnes homines in deligendo Iure, prorſus erraſſe. Hoc modo loquitur de Iure Gentiũ Vlpianus in loco citato, iuxta exẽpla Pomponij, & quidẽ rectè. Item in.l.Vt uim. Et.l.Ex hoc Iure.ff. De Iuſt.& Iur. Iuſtinianus in.§.Vẽditæ.Inſti. De rer.diuiſ. Cæterũ ſi in.l.Manumiſsiones.ff.dict.tit. quatenus loquitur de effectibus et prædura ſeruitutis forma: accipias Ius Gentiũ naturali ratione conſtitutũ eſſe: errabis tota uia. Nã ea ſeruitus pugnat cũ Iure naturali, rectéq; fuit emẽdata. Quanq̃ tolerabilis ſeruitus, quali nunc utimur, ſecundũ naturã eſt, ut grauiter probat Ariſtoteles in Politicis: nec id negat Vlpianus in eadem.l.Manumiſsiones, ſi ex æquo & bono intelligatur, collatis aliunde ſententijs ſuis. Neq; enim ex uno ſtatim dicto, totus Vlpianus iudicari poteſt quid ſentiat de Iure naturali. Videndum enim etiam eſt quid alio in loco dicat.

Quare cum audis hanc uocem, Ius Gentium, non ſemper exaudiendũ eſt Ius naturale: ſed plerũq; Ius

humanum,ut Liuius *rectè appellat*. *Neq; enim se-quitur:Gentes id constituerunt aut in usum admise runt:*Ergo *est* Ius *naturale aut æquum*. Imò, *sæpè iniquißimum est*. Ego *sanè multũ tribuo humanæ authoritati,sed nõ præfero eam naturæ*. Audiamus Ciceronem *sic disserentem: Iam uerò stultißimum illud existimare:omnia iusta esse quæ sita sint in* Po *pulorum institutis aut Legibus etiam*. *An si quæ* Le *ges essent* Tyrannorum*:si triginta illi Athenis* Le *ges imponere uoluissent: aut si omnes Athenienses delectarentur* Tyrannicis Legibus*:non iccirco hæ* Leges *iustæ haberentur?* Et *paulò infrà* : Quod *si tanta potestas est stultorum sententijs atq; iußis,ut eorum suffragijs rerum natura uertatur : cur non sanciunt,ut quæ mala pernitiosáq; sunt,habeantur pro bonis ac salutaribus?aut cur, cum* Ius *ex iniu-ria* Lex *facere poßit,bonum eadem facere non pos sit ex malo?* Atqui *nos* Legem *bonam à mala nulla alia nisi naturæ norma,diuidere possumus*. Aristo-teles lib.Politi.iij.Qui *Legem (ait) uolunt Ciuita ti dominari:hi uidentur* DEVM *ac* Leges *domi-nari uelle*. Qui *uerò hominem dominari uolunt: hi beluam præficiunt*. Legem *accipi uult, pro natura li ratione Diuinitus indita, ex qua ducatur certa uiuendi forma*. Per *hominẽ intelligit solam autho-ritatem humanã,quia sic placeat, sic receptum sit*.

Exempla multa uidebimus in duodecim tabulis. Et sunt paßim in libris Pandectarum, de inhumanißima seruitutis forma, scilicet quòd homo ad imaginem DEI creatus, comparatus sit planè brutis animalibus, potueritq; olim impunè occidi. Insti. De his qui sunt sui uel alien. Iur. Neq; enim mirum est, Gentes aliquando à uero declinasse, nec fuisse qui faceret bonum & ne unum quidem, ut Dauid dicit: quia adfectibus obcæcata fuit ratio naturalis, & ad beluinam ignauiã tracta. Magno igitur iudicio perpende ea quæ de Iure Gentium legis: nec statim opinare, Ius naturæ immutatum esse, sicubi uideas ab Imperatoribus aut à consuetudine aliquid aboleri, quod apud Gentes seruatum communiter fuerit. Est enim longe alia doctrina, quatenus Ius naturale sit immutabile, quam alias tractabimus. Illud tantum admonuerim: quòd Ius aut Lex naturalis ex opinione multorum: metiri, docere, aut discere, dementis est, ut Ciceronis utar uerbo. Nisi communem rationis intelligentiam quam DEVS nobis indidit, uelut normam mathematicam sequamur.

DE IVRE CIVILI.

TIT. IIII.

IVS Ciuile quid ſit & quatenus ualeat, nemo grauius deſcripſit quàm Vlpianus. ff. De Iuſtit. & Iur. Ius Ciuile (inquiẽs) eſt, quod neque in totum à naturali Iure uel Gentium recedit, neq; per omnia ei ſeruit. Itaque cum aliquid addimus uel detrahimus Iuri communi: Ius proprium, id eſt, Ciuile efficimus. Rectè quidem ille. Nam Ius Ciuile nihil aliud eſt quàm determinatio Iuris naturalis, ut Philippus dicit. Si igitur recedat in totum à naturali ratione, non determinat, ſed magis adfingit aliquid incognitum natura, hoc eſt, ut Ariſtotelis uerbo utar, quod nullam cauſam in natura habet. Ergo non Lex, uerum tyrannis eſt cenſenda. Ex diuerſo, ſi per omnia deſeruiat naturæ, ſi idem dictet quod communis ſenſus & formula: iam non Ciuilis, ſed naturalis Lex eſt.

Hoc modo ſi omnes Titulos Iuris, & ſub Titulis Leges (loquendum enim nunc populariter eſt de Legibus) expẽdas diligenter: comperies nullam propemodum ſanctionem eſſe, quæ non aliquo modo ad

do ad naturæ perpendiculum respondeat, quæ non aliquam radicem ex naturalibus notitijs trahat. Et hæc est uis & potestas Legis Ciuilis, de qua admonet nos Celsus in l. Scire Leges. ff. De Legib.

Papinianus ostendit Ius Ciuile ex partibus eius. ff. De Iusti. & Iur. Ius autem Ciuile (ait) est, quod ex Legibus, Plebiscitis, Senatusconsultis, decretis Principum, authoritate prudentum uenit. Has partes declarat Iustinianus Instit. De Iur. natura. Genti. & Ciuil.

Sed (dicet aliquis) unde tam diuersa Iuris constituendi forma? Respondeo: Gentes primum omnes, & subinde Romana quoq; Respublica, multis ac diuersis politiæ speciebus usæ sunt, quas uarijs Legibus uelut nauem aliter in serenitate, aliter in tempestate, gubernare oportebat. Est autem Politia, legitima ordinatio Reipublicæ, secundum quã alij præsunt, alij parent: cuius tres sunt species, uidelicet Regnũ, Aristocratia, Populare imperium: quas in Romana Republica (nam ad illius exemplum omnes alias etiam nunc exigere possumus) euidenter ostendemus in Lege Pomponij. Interim tamen propter tyrones Iuris, summo digito rem attingemus.

Regnum, est monarchia seu unius principatus, administrantis Rempublicam ad utilitatem commu

nem

nem. Hac politia usi sunt Romani primo & postremo tempore, nos etiam nunc utimur sub optimis Principibus. Inde factæ sunt constitutiones, decreta seu placita Principum, quæ sunt in Codice & in lib. Nouellarum. Hæc politia cum degenerat, hoc est, cum ad propriam utilitatem tendit, nihilq; administrans quærit aliud, quàm suis adfectibus deseruire: tunc conuertitur in Tyrannidem, non tam regni quàm Regis uitio, ut dixit Cicero. Tales aliquādo DEVS orbi dedit, ut interim re ipsa agnoscerentur boni Principes. Quid enim animaduertissent Romani, & quid posteritas recordaretur, Octauium Augustū fuisse optimum moderatorem: nisi Neronem quoq; pessimum experti fuissent?

Aristocratia, est paucorum optimatum Principatus, qui administrant omnia ad utilitatem publicam: qualis fuit Romæ, cum Senatus summa authoritate, Ciuitatis statum gubernabat, nihilq; præter Populi dignitatem aut domi aut foris spectabat. Quo tempore factæ fuerunt Leges & Senatusconsulta. Hæc quando corrumpitur, relata scilicet administratione ad utilitatem potentium, contemptis tenuioribus, tūc fit ὀλιγαρχία, qualis fuit tempore Syllæ.

Populare Imperium est, cum summa potestas penes Populum seu plebem censetur, nihilq; nisi eorum

rum sçitu & nomine fieri potest. Qualis sæpè fuit Romæ, abdicata prorsus omni patrum authoritate. Et eo tempore facta fuerunt Plebiscita. Hæc species ferè semper degenerare solet, ut uulgus authoritatem suam conferat ad augendam potentiam tenuiorum ciuium contra optimates, sub prætextu defendendi: unde tandem seditiones nascuntur & multa mala. Nostro tempore in rusticis horribile uidimus exemplum. Aristoteles appellat talem ambitionem imperandi & corruptum statum, δημοκρατίαν.

Prætorum uerò Edicta & Responsa prudentum prædictis temporibus in omni Politia fuerūt. Quanquàm prudentibus summa respondendi authoritas, à qua recedere Iudicibus non liceret, sub monarchia concessa est ab optimo Principe Augusto, qui pater patriæ meritò appellatus est. §. Responsa prudentum. Instit. De Iur. natura. Gent. & Ciuil. Quem tit. ex his rectè percipies. Et. l. ij. §. Et ut obiter sciamus. ff. De origi. Iur.

EPILOGVS.

Quid est igitur Ius gentium? Est multorum Populorum authoritas. Quid Ius Ciuile? Est unius Populi iussus. Quî scies an utrunq; rectè sit receptum?

ptum? Ex norma naturæ ceu fonte. Vbi est illa norma? In corde & conscientia hominis à DEO insculpta. Quid si multi dissentiant circa hanc normam, nec rectè de ea iudicent? Recurrendum est ad tabulas Diuinas, in quibus renouatum & descriptum est Ius uel Lex naturæ tam certo testimonio, ut uariari non poßit. Vbi sunt hæ tabulæ? Extant inferius.

Vidén', quid sit quod Vlpianus dicit: Veram (nisi fallor) Philosophiam, non simulatam adfectantes. Cicero lib. De orato. j. Præpotentem & gloriosam Philosophiam nuncupat. Nam sic oportet de rebus mundanis & honesta uiuendi formula autore DEO ex certis principijs philosophari & ueritatem inquirere: non uerò Sathana duce de stillicidijs statim aut iure parietum rixari, & tandem nimium altercando, ueritatem prorsus amittere, ut dixit Mimus Publianus.

Cæterum, ubi hæc principia satis intellexeris: tum fuerit oportunum, ut Ius Romanũ, & si quid boni præterea adferat Bartolus, perlustres, ut certè inter omnes facile Princeps, commodas habet factorum & casuum distinctiones, nec immodicè disputat, nisi Accursij erroneis præiudicijs prouocatus. Habes exemplum inter alia longe pulcherrimum, de Lege Aelia Sentia, quam Iustinianus grauiter

uiter exigit ad normam Iuris naturalis, usus his appellationibus, scilicet, humanitatis ratione: ualde prospiciendum erat: mediam uiam eligentes: & alijs id genus uerbis ad æquitatis censuram adcommodatis.

Præterea, perpende rogo, candide lector, quàm ociosæ sint disputationes Doctorum, de actionibus, de nuptijs, alijsq; multis speciebus humanarum functionum: utrum sint de Iure naturali, an gentium, uel Ciuili. Quorsum enim attinet ista tam nudis argucijs controuertere? an non totũ Ius Ciuile habet causam in natura positam per omnes sanctiones? Certè fatuus fuerit aut impudentißimus, qui id neget. Igitur hoc erat potius quærendum: quomodo quælibet Ciuilis determinatio uel constitutio, aut mos, conueniat cum aliquo capite Iuris naturalis, & ceu structura respõdeat ad perpendiculũ. Num adeò recedat à natura, ut nullam eius certam rationem inire poßimus an tolerandum statutum sit, uel non sit. Item, quænam Leges prope accedãt ad formulam naturalis honestatis, uel ad noticias mentis, ut hæ sint aliarum Legum duces, utq; ex his consequentias trahamus latè patentes: reliquas uerò in suis tantum seruemus repagulis. Hic est fructus quem tractare debebant Doctores nostri. Sic enim

uerè intelligendus est Vlpianus *in .l.* Nam *ut ait, cum iij ll. seq. ff.* De Legib.

Deniq; *ex his intelligere potes, quid sit qd' dicit idem* Vlpianus *in .l. j. ff.* De Iusti. & Iur. *Ius est ars boni et æqui. Si ars:* Ergo *cõstat ex præceptis. Sed præcepta oportet esse certa:* Igitur *nõ ex opinione hominum uaga, quæ neq; bonum neque malũ facere potest eum, qui non est: sed ex præscripta* Diuinitus *ratione naturali colligenda sunt.* Nam *ubi id factum fuerit: tunc per se consequitur bonũ & æquũ.* Natura *enim non potest non esse bona, nec potest esse iniqua.*

Eam *profecto artem multis in locis depictam habemus ob oculos, nec tamen uidemus: adeò nos statim delectant rixæ de stillicidijs & parietibus: quarum sicut principium ignoramus, ita nec finem aut exitum inuenimus.* Iustinianus Instit. De Iustit. & Iur. *quid aliud facit, quàm quòd artem quandã nobis explicat? His igitur (inquiens) generaliter cognitis, & incipiẽtibus nobis exponere* Iura Populi Romani: *ita uidentur posse tradi commodißimè, si primo leui ac simplici uia, pòst deinde diligentißima atque exactißima interpretatione singula tradantur.* Quænam *est ista leuis & simplex uia, nisi incipere primum à naturalibus & diuinis præceptis:* Deinde *progredi ad capita humanarum* Legum

gum, & demum ad propagatas gentium & Ma-
gistratuum constitutones ac mores patrios?

Pudet me anilium fabularum, quibus tam præ-
clari Institutionum loci prorsus obscurantur. Cice
ro: Tractabo (inquit) quoad potero eius ipsius gene
ris Ius Ciuile nostrum: sed ita, ut locus ipse notus sit
ex quo ducatur quæq; res & ars Iuris. Vt non dif
ficile sit, quæcunq; noua causa consultatióue accide
rit: eius tenere Ius, cum scias à quo sit capite repe
tendum. Et paulò pòst: Hoc uno posito quod ad co
gnitionem disciplinæ satis, innumerabilia nascun-
tur, quibus implentur Iurisconsultorum libri.

Sic Iustinianus tractaturus Romanum Ius, re-
petit præcepta naturalis Iuris, pauca admodum,
scilicet secutus artem docendi quam ipse tradidit:
Iuris (ait) præcepta sunt hæc: Honestè uiuere, alte
rum non lædere, Ius suum cuiq; tribuere. Videbis
autem inferius quàm omnes huc referantur huma
næ Leges. Cicero de Orato. lib. j. Si enim (inquit)
aut mihi facere licuerit, quod iam diu cogito: aut
alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mor
tuo effecerit: ut primum omne Ius Ciuile in genera
digerat, quæ perpauca sunt: Deinde eorum gene-
rum quasi quædam membra disparciat: tum pro-
priam cuiusq; uim diffinitione declaret: perfectam

 artem

artem Iuris Ciuilis habebit: magis magnam atque uberem, quàm difficilem & obscuram.

Videamus itaq; principia Iuris naturalis & Diuini, ex quibus Ius humanum propagatum est. Summa enim diuisio Iuris scitè traditur, ut aut sit Naturale: aut Positiuum. c. ij. Distincti. j. Ius enim positiuum est sententia Magistratus, quæ ex uarijs rerum mundanarum circumstantijs extendit & determinat Ius naturale probabili quadam ratione. Et cum hæ circumstantiæ uarient: fit quædam dissimilitudo Iuris positiui in diuersis locis & temporibus. Inde toties in Iure reperies hæc uerba: Inciuile est: Item, neq; naturale, neq; Ciuile est: hoc Iure hodie utimur: Ciuilis ratio suadet: & alia eiusmodi. Positiuum quippè Ius dicitur, quasi ab hominibus positum, Ciuili quadam & politica argumentatione ad extendendum Ius naturæ, ut est pulcherrimum exemplum in. l. Bona fides. ff. Deposit. Et in omnibus humanorum negociorum, aut formis, aut pœnis.

LEGES XII. TABVLARVM.

DE RELIGIONE. TIT. I.

QVas reliquias harum Legum habemus, eas Ciceroni acceptas ferre oportet. Nam is in li.2. De *Legibus sic ait: Leges autem à me ædentur, non perfectæ (nam essent infinitæ) sed ipsæ summæ rerum ac sententiæ. Verbis autē usus est Cicero, non ita priscis, ut in ueteribus Legibus: & tamē quò plus authoritatis haberent, paulò antiquioribus, quàm sermo tum esset apud Romanos certè politissimus.*

Quoties igitur in his scholijs Ciceronem citabimus, non adiecto loco, intelliges semper libros tres, quos de Legibus incredibili quadam grauitate scripsit: ut semel in uniuersum id admoneamus, quod alioqui sæpè repetendum esset.

Rectissime autem secundum Græcos authores exorsus est à Religione & cultu Deorum, uelut felici quodam auspicio: ut interim admoneamur, quantò magis nos deceat primum quærere regnū DEI,

qui non solum Decalogo meliorum olim tabularũ, sed etiam per filium suum CHRISTVM *& Apostolos eius fideliter nos docuit, Matthæ. 6. Quarta tione in Codice Imperatorio, illucente iam Euangelica ueritate, De summa Trinitate & fide Catholica, primo loco tractatur.*

DE CVLTV DEORVM. CAPVT I.

AD Diuos adeunto castè: pietatẽ adhibento: opes amouento. Qui secus faxit, Deus ipse uindex erit.

INTERPRETATIO.

Videamus nunc uerborum & rerum interpretationem sigillatim.

Ad Diuos adeunto castè. *Cicero sic explicat. Castè iubet Lex adire Deos, animo uidelicet, in quo sunt omnia. Nec tollit castimoniam corporis: sed hoc oportet intelligi: Cum multum animus corpori præstet, obserueturq; ut casta corpora adhibeantur, multò esse in animis id obseruandũ magis.*

Nos uerè scimus, animum DEO *esse adferendũ* con-

contritum & humiliatum, Psal. 50. Et. 101. Matthæ. 6. Ioan. 4. Et. 1. Corin. 14. Quocirca Paulus circuncisionem cordis grauiter tractat Roman. 2.

Pietatem adhibento. *Quid est pietas? Cicero De natura Deorum lib. 1. diffinit pietatem esse iustitiam erga Deos, quam Religionem dicimus, qua sublata, non posit constare fides humaniq; generis societas. Rectè quidem, si uerum Deum per fidem cognouisset, sicut nobis reuelatus est à* CHRISTO *seruatore nostro. Augustinus: Pietas uera (inquit) est uerax* DEI *cultus, non cultus falsorum tot Deorum, quot dæmoniorum.*

Pietas quoq; est subiectorum erga maiores & cognatos obseruatio quædam, naturæ consentanea. Et contra, maiorum erga subiectos clementia seu benignitas. Vt in. l. penulti. ff. De oper. liberto. l. Imperialis, in princ. &. §. j. C. De nupti. Vlpianus in. l. Et elegāter. §. Idem Labeo quærit. ff. De dol. mal. Et in. l. Si hominem, in princi. ff. Deposit. Pietatem accipi uult pro misericordia quam alter exercet erga alterum qui se iuuare non potest. Nam & CHRISTVS *author naturæ, uult nos esse misericordes. Sed de hac pietate, & suprà dictum est, & infrà dicetur.*

Opes amouento. *Quod autem Pietatē (ait*

Cicero) adhiberi, opes amoueri iubet: significat pietatem gratam esse Deo, sumptum esse remouẽdum. Videlicet, ne sumptu sacris adhibito, paupertas quæ illi cum primis placet, arceretur ab aditu eius. Quippè nihil Deo ingratius esse Cicero subdit, q̃ non omnibus patere ad se colendum uiam. Certè nõ contemnenda uox est, nec à Christiana ueritate abhorrens: præterquàm quòd Gentes ante cognitionem ueritatis, omnia ferè referebant ad res externas: cum DEVS *noster, pauperes spiritu uelit etiã in medijs diuitijs,* Matt. 5. *&* Luc. 1.

Deus ipse uindex erit.) *Quòd autẽ non Iudex, sed Deus ipse uindex constituitur, præsentis pœnæ metu* Religio *confirmari uidetur, inquit* Cicero. *Quasi dicat:* Videtur *Dei uindicta plus ponderis adferre ac timoris, quàm hominum pœnæ, ut qui uideat omnia, quo quisq; animo* Religionem *colat. Quare paulò pòst subiungit:* Et *quod uult* Thales, *qui sapientißimus inter septem fuit: homines existimare oportere, Deos omnia cernere:* Deorum *omnia esse plena. Sic &* Alexander Imperator. C. De *reb. credit. &* Iureiura. *Iurisiurandi (inquit) contẽpta* Religio, *satis Deum ultorem habet.* Non *tamen, aut* Lex XII. *tabularum, aut* Imperator *negauit, pœnis humanis esse subdendos* Religionis *cõtempto*

temptores uel periuros, ut inferius dicetur. Quod non satis intellectum, multis negocium fecit in materia puniendi periurij.

Hæc sanè, cum Religione nostra conueniunt. Primum enim, omnia facimus sub oculis omnipotentis DEI, *Galat.5. Coloss.3. Ecclesi.39. l.j. in princ. C. De ueter. iur. enuclea.* Et Nouell. *De priuileg. dot. Deinde, transgressorum delicta non fore apud* DEVM *impunita, etiamsi hominibus utcunq; imponant, testimonia sunt scripturæ sacræ admodũ horrenda. Adam, obliti præcepti pœnam luit expulsus Paradyso, & ad nos transmisit, Gene.1. Israhelitæ parantes expeditionem contra præceptum, occisi sunt, Nume.14. Item Saul transgressor, destituitur regno, 1. Reg.15. & 1. Corinth.6. Ne erretis (inquit Paulus) Deus non irridetur.*

DE TEMPLIS ET LVCIS. CAPVT II.

SEparatim nemo habessit Deos: néue nouos: sed ne aduenas, nisi publicè ascitos, priuatim colunto.

Constructa à patribus delubra habento, lucos in agris habento.

Et Larium sedes, ritus familię patriæq; seruanto.

INTERPRETATIO.

Impia hæc & pleraq; sequentia sunt, quare uerba Legis obiter & antiquitatis ritus non ob aliud enarrabimus, quàm ut alieni errores ad ueram Religionem amplectandam nos inuitent, & ardentiores reddant: utq; nonnulla ad forum nostrum exigamus, quæ ad formandos mores pertinent.

Nisi publicè ascitos.) *Cicero existimat proprios Deos, aut nouos, aut alienigenas, ideo prohiberi: quia ignotæ cerimoniæ confusionem habeant religionum, quibus proinde hominum animi uarijs motibus distrahi soleant. Quo consilio constat Romanos Pontifices, Alexandrum III. & Innocentium III. fuisse motos, ut interdicerent omnē Sanctorum uenerationem, & reliquiarum expositionem, quam non authoritas Ecclesiastica præcederet. Vnde est Tit. De reliqui. & uenerati. sancto.*

Delubra habento.) *Hoc est Templa, inde dicta delubra, quòd uno tecto plurima complectebantur numina, teste Seruio. Sunt phanatici quidā,*

quibus

quibus ne nunc quidem placent templa, campanæ, uestes, organa, linguarum dona, & nescio quid non improbent, quorum falsas opiniones uideo à doctis & pijs uiris reijci.

Patrum delubra (inquit Cicero) esse in urbibus censeo: nec sequor Magos Persarum, quibus authoribus, Xerxes inflammasse Templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumq; hic mundus omnis, templũ esset & domus. Melius Græci atq; nostri, qui ut augerent pietatẽ in Deos, easdem illas Vrbes, quas nos, incolere maluerunt.

Hodie ueri Dei templa habemus, ut ad audiendum uerbum eius Populus Christianus statis temporibus conueniat: suntq; donata multis Priuilegijs. Quò pertinent Tit. Iuris. De summa Trinita. & fid. catholic. De Sacrosanct. Ecclesi. De immunita. Ecclesi. & alij id genus. Item, Interdicta Prætorũ. ff. Ne quid in loc. sac. Nam Ecclesiæ uerbo ibi, pro templo utuntur Imperatores, populariter, loquentes, ut sæpè alibi.

Lucos in agris habento.) *A luceo dici lucos, inter omnes quidem conuenit: sed non per antiphrasin, ut Priscianus opinatur, quia minimè luceat propter arborũ densitatem: Imò magis ideo, quòd*

quòd ſacrificiorum luminibus quæ ibi per noctem habere ſolebãt, quoquouerſus luceret. Vnde Lucaria feſta ſunt dicta, quæ Feſtus tractat.

Rationem autem lucorum tractans Cicero: Neque enim (ait) ea quæ à maioribus prodita eſt, tum dominis, tum famulis poſita in fundi uillæq; cõſpectu, Religio patrum repudianda eſt. Scilicet, ut ubique homines rebus diuinis operam dantes, ipſo aſpectu frequenti, Deorum Religionem, & uiuendi caſtitatem animis infigerent. Præclara certe uerba, ſi ex uera Dei cognitione proceßißent.

Chriſtiani nunc ruri quoque, non luco, ſed templis utimur, propter loci diſtantiam. c. iij. De Eccle. ædifican. uel reparan.

Et Larium ſedes.) *Lares à Lare Nympha, reputabãtur apud cæcas Gentes, gemini dij familiares, alter bonus, alter malus, unicuiq; homini deſignati, ut curã eius peculiarẽ haberent: Ideo Genij et Penates appellati. Hos enim domi colebant, quaſi peculiares Deos in Larario, hoc eſt, loco & ſacrario domeſtico. Refert Lampridius: Alexandrũ Seuerum Imperatorem, primum in Larario ſuo coluiſſe Habraamum & CHRISTVM: ſed Philippus deinde Imperator, Religionẽ CHRISTIANAM planè ſecutus eſt.*

Ex his facile accipitur id quod Vlpia. in. l. Si duo patroni. § .ulti. ff. De iureiuran. Si quis (ait) iurauerit in re pecuniaria per Geniũ Principis, se dare non oportere, et periurauerit. Et paulò post: Imperator noster cum patre rescripsit, fustibus eum castigatum dimittere. De periurio autem inferius plura.

Ritus familiæ, patriæq; seruanto.) *Iam ritus (inquit Cicero) familiæ patrumq; seruari, id est, quoniam antiquitas proximè accedit ad Deos, à Dijs quasi traditam Religionẽ tueri. Porrò in qualibet familia proprijs utebantur sacrificiorum ritibus: ad quod respiciens Modestinus in l. j. ff. De ri. nupti. Nuptiæ (ait) sunt coniunctio maris & fœminæ, consortium omnis uitæ, Diuini & humani Iuris communicatio.*

DE DVPLICI DEORVM GENERE. CAPVT III.

DIuos, & eos qui cœlestes semper habiti, colunto.

Illos, quos in Cœlũ merita uocauerunt, Herculẽ, Liberũ, Aesculapiũ: Castorẽ, Pollucem, Quirinũ:

Et illa propter quæ datur huiusmodi ascensus in Cœlum: Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earum laudum delubra sunto.

Nec ulla uitiorum sacra solennia obeunto,

INTERPRETATIO.

Ea ab initio fuit post lapsum Adæ & corruptam hominum naturam, cæcitas & amentia: ut nunquam cessarent simulachra sibi et Deos fingere modò hos, modò illos: aliàs publicè, aliàs priuatim. Scilicet, quia Religio erga Deum secundum naturam est, sicut intelligi debet Pomponius in.l.ij.ff. De Iust. & Iur. Et cum uerum DEVM *ignorarent, imaginati sunt secundum carnem falsos Deos, aut potius Demones, quos depingit suis coloribus Dauid psal.* CXXXIII. *Horum genera duo hæc tractat Lex.*

Hinc sacra scriptura nihil seuerius prohibet ac puniendum dicit, q̃ Idolatriam, Exod.20. Et Deutero.5. Non habebis Deos alienos in cõspectu meo. Et 17. Item 27. Adorans Deos alienos interficiatur, maledictus sit. Item 1. Corinth.10. Fugite à cultura Idolorum, et 2. Corinth.6. Galat 5. Opera carnis ser

nis seruitus Idolorum. *Obseruemus igitur hoc loco & fugiamus Gentium uesaniam: inspicientes interim si quid in foro nobis significatio uerborum deseruiat, ad cognitionem Legum Romanarum quas antiquitatis ignorantes, non rectè intelligemus.*

Diuos & eos qui cœlestes, semper habiti.) *Hi nuncupabantur: maiorum Gentium Dij & selecti: sicut sequente loco enumerati minorum Gentium Dij, tanquam adscriptitij dicebantur & adlecti in Deorum numerum. Sic olim Imperatores Diuos appellabant, nescientes tamen rationem quare id facerēt. Nos uerò* DEO *authore, possumus dicere Diuos Imperatores etiā dum uiuūt, quia in administranda Sacrosancta Iustitia, Dei ministerium agunt, ut qui eos contemnat, Deum censeatur contemnere, Romano.* 13. *Item ego dixi dij estis & filij excelsi omnes. Quam ob causam cum Ioas coronaretur in templo, tradebatur ei Lex Domini in manus.* 2. *Para.* 23. *Quem morem in hodiernum diem rectè imitantur* CHRISTIANI. *Dauid enim beatos pronunciat eos, qui meditantur in lege Domini die ac nocte, Psalm.* 1. *Proinde merito Diuos fratres dixerimus Carolum V. A. Et Ferdinandum C. Optimos Maximosque Principes nostros.*

Et illa propter quæ datur huiusmodi ascensus in Cœlum: Mentem, Virtutem, Pieitatem, Fidem, earum laudum delubra sunto.

Nec ulla uitiorum sacra solennia obeunto,

INTERPRETATIO.

Ea ab initio fuit post lapsum Adæ & corruptam hominum naturam, cæcitas & amentia: ut nunquam cessarent simulachra sibi et Deos fingere modò hos, modò illos: aliàs publicè, aliâs priuatim. Scilicet, quia Religio erga Deum secundum naturam est, sicut intelligi debet Pomponius in .l.ij.ff. De Iustit. & Iur. Et cum uerum DEVM *ignorarent, imaginati sunt secundum carnem falsos Deos, aut potius Demones, quos depingit suis coloribus Dauid psal.* CXXXIII. *Horum genera duo hæc tractat Lex.*

Hinc sacra scriptura nihil seuerius prohibet ac puniendum dicit, q̄ Idolatriam, Exod. 20. Et Deutero. 5. Non habebis Deos alienos in cōspectu meo. Et 17. Item 27. Adorans Deos alienos interficiatur, maledictus sit. Item 1. Corinth. 10. Fugite à cultura Idolorum, et 2. Corinth. 6. Galat 5. Opera carnis ser

nis seruitus Idolorum. Obseruemus igitur hoc loco & fugiamus Gentium uesaniam: inspicientes interim si quid in foro nobis significatio uerborum deseruiat, ad cognitionem Legum Romanarum quas antiquitatis ignorantes, non rectè intelligemus.

Diuos & eos qui cœlestes, semper habiti.) *Hi nuncupabantur: maiorum Gentium Dij & selecti: sicut sequente loco enumerati minorum Gentium Dij, tanquam adscriptitij dicebantur & adlecti in Deorum numerum. Sic olim Imperatores Diuos appellabant, nescientes tamen rationem quare id facerēt. Nos uerò* DEO *authore, possumus dicere Diuos Imperatores etiā dum uiuūt, quia in administranda Sacrosancta Iustitia, Dei ministerium agunt, ut qui eos contemnat, Deum censeatur contemnere, Romano. 13. Item ego dixi dij estis & filij excelsi omnes. Quam ob causam cum Ioas coronaretur in templo, tradebatur ei Lex Domini in manus. 2. Para. 23. Quem morem in hodiernum diem rectè imitantur* CHRISTIANI. *Dauid enim beatos pronunciat eos, qui meditantur in lege Domini die ac nocte, Psalm. 1. Proinde merito Diuos fratres dixerimus Carolum V. A. Et Ferdinandum C. Optimos Maximosque Principes nostros.*

Vnde diligentißimus Latinæ *linguæ interpres* A. Calepinus: *Cum autem dicimus (inquit)* Diuam *fœminam, intelligimus eam, quæ sua uirtute* Diuinitatem *meretur. Sic dicimus,* Diuos Imperatores, *etiã dum sunt in uita.*

Herculem, Liberum, Aesculapium.) *Quòd autem (ait Cicero) ex hominum genere consecratos, sicut* Herculem *& cæteros coli Lex iubet: indicat omnium quidẽ animos immortales esse: sed fortium bonorumq́;,* Diuinos. *Ecce, quàm fallax semper est humanus captus, ueris falsa miscẽs, nisi scopũ teneat* Diuinæ *scripturæ. Sicut enim uerũ est, animos immortales esse, uitamq́; futuram omnibus modis æternam, ut est in* Symbolo *fidei catholicæ: Ita rursus falsißimum est, fortitudine aut bonitate, maiorem aliquam* Diuinitatẽ *donari: sed omnes ex æquo per fidem in* CHRISTVM, *seruabimur ad perpetuam cœlestemq́; beatitudinem,* Ioann. 5. Roma. 4.

Horum autem hominum & pseudo Deorum *nomina, gesta, & cærimonias quibus inter* Diuos *relati sunt, nihil moror. Nimis enim impia sunt, nec deseruiũt ad forum. De* Quirino *autem ut sciamus eum uelut conditorem* Vrbis Romæ *consecratum, ac ita nuncupatum esse, cum anteà* Romulus *diceretur*

retur, & mortuo fratre solus aliquot annis regnasset: deseruit nobis ad intelligendum id, quod Iustinianus dicit Instit. De Iur. natura. genti. & Ciuil. §. Sed Ius quidem. Sic enim (inquiens) & Ius quo Romanus Populus utitur, Ius Ciuile Romanorum appellamus: uel Ius Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim, à Romulo: Quirites, à Quirino appellantur. Cæterum, huic Quirino siue ab hasta, siue à Marte, quem & Quirinum uocabant, dicto, templum ædificatum erat in Colle Quirinali.

· 10 ·

Mentem, Virtutem, Pietatẽ.) Benè uerò (ait Cicero) quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides, consecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publicè templa sunt, ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) Deos ipsos in animis suis collocatos putent.

Rectius autem nos cogitamus, has uirtutes à DEO creatore nostro, omnibus sanè insitas nobis esse, uelut pretiosissima dona ad sui imaginem, ut in hac hominum societate fruamur illis: Primum ad ipsius Dei cognitionem: Deinde, ad charitatẽ proximi, glorificantes tam omnipotentem, benignum, æternum patrem & creatorem nostrum: qua de re suprà latius dictum est. Roma. 1. Et. 1. Ioan. 5.

Nec

Nec ulla uitiorum ſacra ſolennia obeunto.) *Obibant'ne igitur Gẽtes uitiorum ſacra? Hoc eſt, ſacrificabant'ne uitijs & turpitudini ante hanc latam Legem? Vtiq;: ut uel hinc uideas, modò ſi oculos uidendi habes, num cæca ſit hominum induſtria, num tota uia omnes Gentes facile aberrẽt, ſi non ſequantur* Diuinas *illas naturalis honeſtatis præſcriptas formulas.* Hoc *enim quò magis urgeamus perſuade tibi, non carere utilitate maxima, ut exemplo nobis eſt iniquiſsimum aliquando Ius à Gẽtibus conſtitutum, de quo ſuprà dictum eſt.*

Proinde, tam inſaniebãt olim Gentes, & ne quidem communi ſenſu utebantur, ut non ſolum Febris *templum haberent, & malæ fortunæ, ſcilicet ne noceret: uerum etiam turpiſsimarum rerũ, quas me pudet referre, delubra conſtituerent: quod & Ciceroni uitioſum uidetur.*

DE FERIIS. CAP. IIII.

FEriȷs iurgia amouento: easq; in famulis, operibus patratis, habento.

Itaq; ut ita cadat, in annuis amfractibus deſcriptum eſto.

Certasq;

Certasq́ȝ fruges, certasq́ȝ baccas, sacerdotes publicè libanto.

Hoc certis sacrificijs ac diebus: itemq́ȝ alios addes.

Vbertatem lactis fœturæq́ȝ seruanto.

Idq́ȝ ne committi possit, ad eã rem & rationem, cursus annuos sacerdotes finiunto.

INTERPRETATIO.

Ferijs iurgia amouento.) *In liberis hominibus sic est habenda ratio feriarum festorumq́ȝ (nã de seruis paulò post dicetur) ut requiem habeant litium & iurgiorum.* Hinc promanauit Tit. ff. De feri. *in quo* Vlpianus *ad aliquam huius antiquitatis partem respexit in. l.* V. Pridie *(inquiens)* Kalendas Ianuarij, *Magistratus nec* Ius *decernere, sed nec sui potestatem facere consueuerunt.* Et *quanquàm incredibili Gentium uanitate feriarum rationes ab olim uariatæ sint: res ipsa tamen manet, hoc est, ut nunc quoq; ferijs cessent lites &* Iudicia. Elegãter Imperatores Leo & *Anthemius:* Dies *festos (inquiunt) dies* Maiestati *altissimæ dedicatos, nullis uolumus uoluptatibus occupari, nec ullis pactiorum uexationibus prophanari, Dominicum itaq; diem,*

diem, ita semper honorabilem decernimus uenerandum, ut à cunctis exactionibus excusetur. Nulla quenquam urgeat admonitio: nulla fideiußionis flagitetur exactio. Taceat apparitio: aduocatio delitescat: sit idem dies à cognitionibus alienus. Præconis horrida uox silescat: respirent à controuersijs litigantes, & habeant fœderis interuallum. Ad sese simul ueniant aduersarij, non timentes. Subeat animos uicaria pœnitudo. Pacta conferant: transactiones loquantur. Nec tamen huius religiosæ diei ocia relaxantes, obscœnis quenquam patimur uoluptatibus detineri. l. Dies festos. C. De feri. Pudet autem me referre, præterquàm quòd inter surdos frustrà canam, quibus uoluptatum ineptijs dies hodie festos transigamus.

Easq; in famulis, operibus patratis, habento.) *Sicut in liberis hominibus, requiem litiũ: Ita in seruis, operum & laborum, feriæ præstant. Operibus autem patratis, hoc est, perfectis. Nam sic conferri debet anni compositio, quantum ad ferias attinet, ut opera rustica poßint perfici commòdis temporibus.*

Et quoniam hoc quoq; sæculo diuersimode colimus ferias, tam eas, quæ propter messem & uindemiam sunt: quàm illas, quas in honorem Dei sanctificamus

ficamus: Ideo Paulus in. l. iiij. ff. De feri. Præsides (inquit) Prouinciarum, ex consuetudine cuiusq; loci solent meßis uindemiarumq; causa tempus statuere.

Cæterum: neceßitas non habet ferias, ut dici solet: sicut nec pietatis exercitium ferijs impeditur. Scitè ergo Scæuola interrogatus olim: quidnam ferijs agi liceret: Quod noceret (inquit) prætermissum. Vlpianus in. l. j. §. Sed excipiuntur, & duabus ll. seq. ff. De feri. tractat multas id genus species. Sic & in. c. ij. & ulti. eod. tit. Romanus Pontifex non uult ligari neceßitatem & pietatē. Qua in re Iudæi cum planè cæci essent, à CHRISTO reprehenduntur Luc. 13. & 14.

Itaq; ut ita cadat.) *Hoc est, quò magis ratio temporum diligenter obseruetur, ut singulæ feriæ, singulis diebus commodè incidant. Est enim antiqua loquendi phrasis, qua nunc quoq; uulgus utitur: rem ita cadere. Quocirca admonendi sumus hoc uerbum, multas egregias & uetustas translationes habere.* I *Cadere pro Republica, hoc est, occidi, mori.* II *Cadere commodè, pro contingere, euenire, ut hic.* III *Cadere in suspicionem, in deliberationē, pro incidere, uenire.* IIII *Cadere causa, pro amittere.* V *Cadere animos*

cadere uultus, uerba: pro frãgi, perire, debilitari. Cadere in potestatem, pro redigi, ut Instit. Quib. mod. Ius patri. potest. soluit. §. j. Tunc hi (inquit Iustinianus) qui in potestatem eius cadere non possunt, sui Iuris fiunt.

In annuis anfractibus descriptum esto.) Numa Pompilius peritè descripsit anfractus annuos, seu circunstantias omnium dierum: Videlicet, ut quidam essent dies festi, quidam inter scisi, reliqui omnes profesti. Dies festi continebant ferias publicas & priuatas, ludos, Epulas, & sacrificia Deorum, Interscisi dies erant, quasi Dijs & hominibus communes. Nam quibúsdã horis fas erat Ius dicere: quibusdam uerò nefas erat, ut cum hostiæ cæderentur. Ouidius in fastis:

Nec toto perstare die sua Iura putaris.
Qui iam fastus erit, mane nefastus erat.

Profesti deniq; dies, rebus tum publicis tum priuatis destinãbatur. Qua ratione horum dierum: alij erant Fasti, in quibus Prætori licebat solennia hæc uerba fari: do, dico, addico: alij Comitiales, quibus cum Populo rectè agebatur: alij Comperẽdini, quibus uadimonium dicere permittebatur, hoc est, spõsionem decernere Iudicio sisti: alij Stati, quos iudicij causa cum hoste instituebant: alij Præliares, qui

bus repetere res, uel lacessere hostem licebat.

Certasq; fruges.) *Nam non omnem fructum libare fas erat, ut, uites non putatas, uel fruges sine farina, aut reliqua id genus, Porrò, fruges dicũtur generaliter, quicquid ex fructu terræ, in alimoniã uertimus.*

Certasq; baccas.) *Erat namq; & in baccis delectus. Sunt autem baccæ fructus minutiores diuersarum arborum: ut lauri, oliuæ, myrti, & similium.* Ecce *autem superstitiosam* Gentium *curiositatem in sacrificijs pseudo* Deorum.

Sacerdotes publicè libanto.) *Hoc quippè erat munus Sacerdotum arualium, ut Dijs publicè libarent, id est, sacrificarent.* Nam *sic accipitur uerbum libo.* Lact. *lib.* j. *Nihil enim sancta & singularis illa* Maiestas *aliud ab homine desiderat, quàm solam innocentiam: quam si quis obtulerit* DEO, *satis piè, satis religiose libabit.*

Hoc certis sacrificijs.) *Præscripta enim erant tempora, quibus tamẽ Sacerdotes pro re nata addebant aliquot dies ad sacrificãdum. Sed hæc fructum non habent, ut latius tractemus.*

Vbertatem lactis fœturæq; seruanto.) *Lac et fœtum sacrificasse pastores, author est Varro. In omni enim rerũ & animaliũ genere, aliquid erat deputatum, quod Dijs immolaretur pro felici successu impetrando. Cæterum quilibet fœtus à natiuitate statim non censebatur idoneus ad sacrificium, nisi post aliquot dies.*

Idq; ne committi possit.) *Hoc est, ne quis ea in re delinquat: Sacerdotes, non solum cuiuslibet fœtus ætatem: uerumetiam intercalandi seu interponendi temporis rationem obseruare debent, scilicet quod animalium fœturæ conueniat, utpote quo tempore haberi possit. Cicero: Quod tempus (inquit) ut sacrificiorum libamenta seruentur fœtusq; pecorum quæ dicta in Lege sunt, diligenter habenda ratio intercalandi est.*

DE HOSTIIS, ET OFFICIIS SACERDOTVM. CAP. V.

Quæq; cuiq; Diuo decoræ, gratæ sint hostiæ, prouidento, Diuisq; alijs, alij Sacerdotes: omnibus Pontifices: singulis Flamines sunto.

Virgines Vestales in urbe custodiũto ignem foci publici sempiternum.

Quo-

Quoque et priuatim & publice modo rituq; fiant, discunto ignari á publicis Sacerdotibus.

Prosequitur Lex officia Sacerdotum ritum & solennitatem sacrificandi, cuius exemplum cum Gẽtes primũ apud Hebræos uidissent, uelut simiæ sunt imitati, ac propriæ innitentes prudentiæ, addititijs erroribus auxerunt & uariarunt. Nam sic est humana cæcitas & philautia, semper adijcere aliud uult & emendare. Sic & Hebræi quanquam authore DEO *satis instructi, transilierunt tamẽ ad Idolatriam, Exod. 32.*

INTERPRETATIO.

Quæq; cuique Diuo dæcorę.) *Iam illud (inquit Cicero) ex institutis Pontificum & Aruspicum non mutandum est: quibus hostijs immolandum cuiq; Deo: cui maioribus: cui lactentibus: cui maribus: cui fœminis. Porrò sicut Numa temporis obseruationem: sic Pontifices et Aruspices hostiarum genera distribuerunt. Puta, ut Ioui Maximo, oue: ut Apollini, Neptuno, tauro: Marti, equo: Baccho, capro, qui uitibus, obest: Cereri, Porca, quæ frumẽtis nocet: Aesculapio: capra, quę nunquam febre caret sacrificaretur.*

Aruſpices autem apud Ciceronem potius intel-gendi ſunt, qui à uictimis in ara inſpiciendis ut futura prædicerent, nūcupabantur: quorum magna erat authoritas. Vnde ſine aſpiratione ſcribendum fuerit. Victima autē omne animal, quod Dijs immolabatur, dictum eſt. Hoſtia ab hoſtiendo, id eſt, feriendo. Ouidius:

Victima, quæ dextra cecidit uictrice uocatur.
Hoſtibus à domitis, hoſtia nomen habet.

Illud nequaquam prætereundum eſt: Quod Galli in conſtituendis Deorum ſacrificijs ad tantam uеſaniam perducti ſunt, ut etiā grauioribus malis aflicti, homines immolarent. Sed Romani Galliarum potiti, utique in hoc ſobriores fuerunt, & Senatuſconſulto quod Cn. Corne. Lentulo et P. L. Craſſo Coſſ. factum eſt: id genus ſacrificandi rectiſſime ſuſtulerunt.

Diuisq; alijs alij ſacerdotes.) Numa Sacerdotum genera ſic introduxit, ut ſinguli Dij, ſingulos haberent Sacerdotes, utque non ſecundum cuiuſque arbitrium uarijs modis, ſed ad formam inſtitutam ſolenniter fierent immolationes & ſacrificia. Cum enim in rebus prophanis formulæ multæ obſeruarentur: multò magis eas putabant

in ſa-

in sacris adhibendas esse.

Omnibus Pontifices.) *His idem Numa primum omnem authoritatē tribuit, non solum cœlestiū cæremoniarū: uerumetiam totius status Publici & Priuati. Adeo, ut Iuris quoq; Ciuilis interpretandi ratio, et agēdi in Iudicio facultas, ab eis peteretur. Quo respexit Pomponius in .l.ij. §. Ex his Legibus ff. De origi. Iur. Omnium tamen harū (inquit) & interpretādi scientia, & actiones apud collegium Pontificum erat: ex quibus constituebatur quis quoquo anno præesset priuatus. Et populus propè centum annis, hac consetudine usus est. Postea uero cum tam magna potestate abuterentur Pontifices, merito translata fuit ad Prætorem, Nimia enim ambitio, semper trāstulit Imperia, ut alibi diximus.*

Singulis Flamines esto.) *Cum non haberent Gentes uerbum* D E I, *cuius ductu Religionem constituerent, hæc sacerdotum genera sibi receperunt, uidelicet Pontifices, Flamines, Virgines Vestales, Augures, & cæteros id genus. Flamines autem ex eo dicti sunt, quòd filo caput cinctum haberent, quasi filamines. Et cognominabātur à Dijs quibus sacra faciebant, ut Flamen Martialis: Flamen Dialis, hoc est Iouialis, qualis Iulius*

Cæsar adolescens adhuc fuit. Erant flamines in magna ueneratione, primumq́; locum post Regem sacrificulum, in conuiuijs tenebant. Flaminis item matrimonium, sola morte soluebatur, non alio diuortij genere. Cæteras ineptias quid attinet referre?

Virgines Vestales in urbe.) *Vesta quasi focus Vrbis, Dea reputabatur, cui colendæ Virgines præerant, ut uigilaretur diligenter ad custodiam ignis, authore Cicerone. Inde enim Virgines Vestales dictæ sunt: quibus magnus habebatur honor, præcedentibus etiam facibus cum prodirent: Adeò, ut damnatum ad mortem, fortè fortuna obuium, liberarent à pœna. Triginta autem annis uirginitatem seruabant, exinde ad quamcunq; uitæ cōditionem liberæ.*

Custodiunto ignem foci publici sempiternum.) *Cum Vestam, Deam ignis putarent miseri homines, iuxta illud Ouidij:*

Nil aliud Vestam, quàm purā intellige flammā:

Ideo ex uno errore ad aliū perducebātur. Quam ob causam inextinguibilem ignem in foco publico adseruabant per Virgines Vestales, quarum negligentia si fortè extingueretur, à Pontifice cædebantur. Nec reparari hunc ex igne, hominum manibus

elaborato, fas erat: sed accensa per fomites ex so-le flamma, purus & cœlestis ignis eliciebatur. Sic autem facit cæcitas carnis semper: non quiescit ad fectus ad nouitatem procliuus.

Quoq; & priuatim & publice.) *Hoc est, Quicunq; dubitauerit circa Religionis obseruationem, publicam uel priuatam, is confugiat ad Sacerdotes: quorum munus est Dijs sacrificare: hominibus uerò scientiam impartiri. Et hoc est quod Cicero dicit Sacerdotibus, & respondendi Iuris, & constituendarum Religionum, facultatem fuisse concessam.*

DE DVOBVS SACERDOTVM GENERIBVS. CAP. VI.

EOrum autem duo genera sunto: unum quod præsit cærimonijs & sacris: alterum quod interpretur fatidicorũ & uatum effata incognita, cum Senatus populusq; asciuerit.

Interpretes autem Iouis Opti. Maxi. publici Augures, signis & auspicijs posteà

uidento, disciplinam tenento.

Sacerdotes uineta uirgetáq; & salutē populi auguranto: quiq; agent rem duelli: quiq; populare auspicium, præmonento, illisq; obtemperanto.

Diuorumq; iras prouidento, ijsq; parento: cœliq; fulgura Regionibus ratis tēperanto.

Vrbemq; & agros, & templa liberata & effata habento.

Quęq; augur inusta, nefasta, uitiosa, di ráue dixerit, irrita infectáq; sunto.

Quiq; non paruerit, capitale esto.

Fœderum, pacis, belli, indutiarū: Oratores, Fœtiales, Iudicésue ne sunto.

Bella disceptanto: prodigia, portenta, ad Hetruscos & Aruspices, si Senatus iusserit, deferunto.

Hætruriæq; Principes disciplinam docento.

Quibus Diuis creuerint procurantor: Iidemq; fulgura & oscina pianto.

Hunc locum generaliter explicans Cicero sic ait: Quod sequitur uerò, non solum ad Religionem *pertinet: sed etiam ad Ciuitatis statum, ut sine his qui sacris publicè præsunt,* Religioni *priuatæ satis*

facere

facere non poßint. Continet enim Reipublicæ consilio & authoritate Optimatum, semper Populum indigere, descriptioq; Sacerdotum nullũ iustæ Religionis genus prætermittit. Quasi uerò sic dicat Cicero: Religioni cohærent omnia: nihil est quod ex ea non accipiat decentem formam in hac uita. Itaq; consequitur: quòd quibus maxima Religionis Maiestas concreditur, eorum quoq; authoritati reliqua hominum negotia tutò committantur.

Nobis sic est dicendum. Habemus Dei uerbum quod nos omnem ueritatem docet, ex quo dependet Publica priuatáq; salus, eoq; sublato nihil præter tenebras manet, Matthæ. 2. 1. Corinth. 6. & 1. Timothe. 1.

Cicero secutus Platonem, sensit quidem umbrã huius rei lumine quodam naturali: uerum ipsam ueritatem sine Christiana doctrina apprehẽdere suis uiribus non potuit. Accedit Ciceroni Iustinianus Nouell. De non alienan. aut permutan. §. Sinimus igitur. Vtiq; (inquiens) cum nec multum differant ab alterutro Sacerdotium & Imperium: ac Sacræ res à communibus & Publicis. Eodem modò accipiendum est id, quod dicit Isidorus XXI. dist. c. Cleros. Antea autem Pontifices, & Reges erant. Nam maiorum hæc consuetudo fuit, ut Rex esset Sacerdos & Pontifex.

Eorum autem duo genera sunto.) *Paulò antè diximus quinq; & plura genera Sacerdotum olim fuisse. Sed hæc diuisio summa est, ut Iurisconsulti dicere solent. Habet enim generalißima Sacerdotum genera, quæ sub se continent reliqua omnia.*

Alterum, quod præsit cærimonijs.) *De quorum officijs & uario sacrificandi ritu, superius multa sunt dicta. Proinde, uideamus de altero genere.*

Alterum, quod interpretatur fatidicorum & uatum effata.) *Sicut enim præcedentis generis Sacerdotes ad placandos Deos constituebantur, ut sacris præessent solennibus: Ita hi prædicta uatum seu responsa, in quibus arcanum aliquid semper putabant latere, interpretabantur ijs quorum scire intererat. Sic autem dij uel reuera Dæmones, stupidis Gentibus multifariam imponebant. Quandoquidem ipse Sathanas (inquit Paulus 2. Corinth. 11.) transfiguratur in Angelum Lucis.*

Sicut autem à facto & dico fatidici dicuntur: Ita à fando quoq; Vates appellati sunt, quasi fates.

Nam utriq;,decreta Deorum exponebant,quæ rursus Sacerdotes enarrare consueuerunt craßius, ut rectè intelligerentur pro re nata;cum Senatus faciendum aliquid aut intermittendum decreuisset. Hoc enim est quod Lex dicit: Cum Senatus Populusq; asciuerit. Siquidem ascisco asciui, significat, aliâs,accerso, aliâs subscribo, approbo, decerno, ut hic.

Interpretes autem Iouis Opt. Maxi. publici Augures.) *Ab auium garritu, Augures dicti sunt. Porrò,trifariam augurari auibus ac futura prædicere solebant: Primum uolatu: Deinde cantu: Tertio gustatu obseruato. Nam cum pulli gallinacei ex cauea deprompti, porrectam escā non gustarent,pernicies portendebatur.*

Erat autē huius Sacerdocij magnus honor apud Romanos, qui nihil publicè aut priuatim, in quo periculum esset, suscipere solebant, nisi sumpto prius auspicio,præsertim ex pullis, quod frequens admodum erat.

Disciplinam tenento.) *Quemadmodū id, quod Senatus uel Populus asciuerit,posteà uidendū & augurandum erat diuinationum signis: Ita disciplinam tenere Lex præcipit,ne quid in tam ardua*

dua re leuiter aut imperite committeretur.

Sacerdotes uineta uirgetáq; & salutem Populi auguranto.) *Vt etiã periculis quæ aut uitibus, aut arbusculis, aut Populo, fortè imminerent, occurreretur per immolationes et sacrificia: uult Lex quòd hoc nomine augurarent Sacerdotes ad auspicia deputati. A Sacerdotibus enim Augures cõstituebantur uiri Illustres, ut fuerunt Marcellus, Cicero, & alij similes.*

Vinetum autem, est locus ubi multæ sunt uineæ. Columell. lib. j. Cui uineta facere cordi est, faciat uitiarium ex quo poßit agrum uineis uestire. Virgetum, dicitur locus uirgis consitus.

Quiq; agent rem duelli.) *Sed & cum de duello tractatur, aut quocunq; populari auspicio, si quid periculi subsit, præmonere debent Augures, ut euitetur pernicies futura.*

Duellum uerò dicitur bellum, quod duabus partibus de uictoria contendentibus dimicatur. Vnde constat in significatione rei, errare eos, qui duorũ duntaxat duellum priuatim accipi putant, cum & multorum sit publicè, ut apud Horatium:

Græcia barbariæ lento collisa duello.

Vnde perduellio nuncupatur is, qui crimen læsæ

Maie-

Maiestatis admisit, uel contra Rempublicam hostiliter machinatus est: quanquàm Vlpianus pro ipso crimine accipiat in. l. ult. ff. Ad Leg. Iuli. Maiesta. Sed qui perduellionis (inquiens) reus est, hostili animo aduersus Rempublicam uel Principem animatus. Et perduellis olim pro hoste intelligebatur. Caius in. l. Quos nos. ff. De uerbo. significa. Quos nos (ait) hostes appellamus, eos ueteres perduelles appellabant: per eandem adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset.

Neq; uerò hæc Lex XII. tabularum loquitur de bello duorum duntaxat hominum priuato, tametsi frequens hoc dimicandi genus apud Romanos esset, & (sicut hic uidemus) nõ improbabatur etiam gloriæ tantum causa institutum, multò minus cum de purgando crimine tractabatur. Imò, intelligendus est iste locus de omni duello, quod magno semper discrimine suscipiebatur.

Hodie uerò duella priuata (ut publicas excipias causas & Iure probatas) aliaq; cruenta spectacula quibus olim utebantur: omninò sunt prohibita. l. Vnica. C. De gladiato. lib. XI. Vbi id colligitur. Et sic non uidetur hodie locum habere, quod Vlpianus in. l. Qua actione. §. Si quis in colluctatione. ff. Ad Leg. Aquili. Siquidem (ait) in publico certamine alius alium occiderit, cessat Aquilia: quia glo

ria

riæ causa & uirtutis, non iniuriæ gratia uidetur damnum datum.

Federicus Imperator duellorũ meminit in Constit. De pac. tenẽd. & eius uiolato. Nisi (inquit) per duellum hoc probare poßit. Quo loco nobis appa ret, duellorum certamina id temporis admodum fuisse frequentia, ad inuestigandam ueritatem rerum gestarum etiam priuatim.

Illisq́; obtemperanto.) *Frustrà enim admonuissent Augures, nisi dicto audientes esse admonitos iuberet Lex.*

Diuorumq́; iras prouidento.) *Inter alias causas hæc uidebatur maxima, ut ex diuinationum auspicijs prouiderent ipsi Sacerdotes, aliosq́; rursus admonerent, num Dij fortè irati essent, & ob quam causam: ut tum emẽdato uitio, placarent eos, nec sinerent ad uindictam progredi, lento quidem gradu, sed certè ijs supplici grauißimis tarditatem compẽsantes, ut Valerius monet. Hanc enim emendationem hæc Lex paucis uerbis iterum inculcat: Iisq́; (inquiens) parento.*

Nobis hodie cum uerbum CHRISTI *salutare proponitur, uitia quoq; nostra ex Lege sunt ob oculos ponenda, ut emendemur, ne omnipotentem*

DEVM

DEVM *tandem intolerabilium peccatorum ultorem excitemus. Sic enim in timore, Legem eius die ac nocte meditari debemus, et agere pœnitentiam, Matth.2.& .4. Marc.2. Ephesi.1. Sæpè conqueritur Apostolus, quòd Gentes, lumine tantum naturali ad quandam falsam pietatem ducti, superent nos compositis uiuendi moribus.*

Cœliq; fulgura Regionibus ratis temperanto.) *Putabant enim omnia in omnibus locis nocumenta colligi posse, uel ex animalium signis, uel cœlestibus prodigijs, uidelicet ut obseruationibus quibusdam solennibus ac cærimonijs, anteuerterent futuram perniciem.* Nam *baculum manu tenẽtes Augures, certos sibi fines quo ad poterant oculis, reliquos animo finiebant, intra quos rogabant* Deos, *ne fulgura nocerent agris, eoq; nomine signa diligenter obseruabant.* Eodem modo *& urbem, agros, & templa liberabant effabanturq; sine periculo salua fore.*

Bella disceptanto.) *Hoc est, Augurum cognitio sit: num iusta censeantur bella, quæ Senatus Populusq;* Romanus *meditatur gerere.*

Prodigia, portenta, ad Hætruscos &

Aruſpices.)Hetruria Italiæ Prouincia eſt,ad alteram ripam Tiberis,Cum Roma in altera ſit. Plinio teſte. Huius Populi cæteris omnibus obſeruatiores erant ſyderũ,& quid quæque prodigia uel portenta ſignificarent, interpretari diligenter ſolebant. Proinde Aruſpices ex illis peritiſsimi reputabantur, hoc eſt, qui aras ſeu uictimas in ara diligenter inſpicientes,uaticinari ſolebant & futura prædicere,à quibus Romani fatidici diſcere ſolebant,ut ſequitur.

Ab his Hetruſcis Aruſpicibus itaq;,prodigiorum & portentorum myſteria inueſtigabant:Sed non niſi decernente Senatu,ne ea ipſa grauiſsimarum rerum negocia,quæ obeſſe poſſent Vrbi, ſcirent paſsim omnes.

Prodigia authore Feſto, dicuntur quaſi Prodictia,& porrò dicentia aliquid futurum eſſe. Nam litera quæ nunc.C.uocatur,apud Veteres. G. dicta eſt.Quod & nunc multi pronunciando ſequũtur in Italia.

Portenta eodem modo à portẽdo,hoc eſt, præoſtendo dicuntur,cum præter morem incidentia, oſtendant aliquid futurum eſſe.Vlpianus eleganter duo genera oſtentorum explicat in.l.Oſtentum.ff. De uerbo.ſignifica.

Sed cognita poſtmodum Euangelij ueritate, omnes

omnes istæ Diuinationes sunt prohibitæ.C.De malefic.& mathema.

Quæq; Augur, iniusta, nefasta, uitiosa diráue dixerit.) *Magnam hic uide authoritatē Augurum, quam posteà uerbis Ciceronis aliquantò apertius intelliges.*

Quiq; non paruerit, capitale esto.) *Pœnam quoq; pro rei dignitate adijcit Lex. Porrò, qui maximam authoritatem contemnebat, is maxima capitis pœna adficiendus uidebatur. Et obserua hic, quàm curiosæ fuerint Gentes ad tuendam salutem uitæ, cuius tamen uerum finem nesciuerunt.*

Fœderum, pacis, belli.) *Ne à necessario omniumq; maximo (sicut opinabantur) Augurandi negocio distraherentur id genus Sacerdotes, prohibet Lex ne essent Oratores, Fæciales, uel Iudices fœderum, pacis, uel induciarum. Requirunt huiusmodi functiones aliquando longiorem absentiam, quam augurandi inopinata rerum necessitas ac subito eueniens, non admittebat.*

Fæciales autem erant, quibus ad indicenda bella, quæ alioqui iusta non credebantur, uti solenniter solebant. Neq; rursus alijs aut de inducijs, aut

de fœdere percutiendo tractandi Ius erat, quàm Fœcialibus. Formulam uerborum indicendi belli hanc refert Liuius lib. j. Tribus enim puberibus Romanis præsentibus sic dicebat Fæcialis: Quòd Populi priscorum Latinorum, hominesq́; prisci Latini, aduersus Populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt: Quod Populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse: Senatusq́; Populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego populusq́; Romanus, Populis priscorum Latinorum hominum, hominibusq́; priscis, bellum indico facioq́;. Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo (inquit Liuius) ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremq́; eum posteri acceperunt. Posterius seculum, quod ad nos ferè deuenit, corrumpens omnia, diffidationẽ appellauit. Vnde est Tit. De diffidationi. inter recentiores Imperatorum Constitutiones.

Hetruriæq; Principes, disciplinam docento.) *Priscus modus loquendi est: disciplinam docere. Est enim disciplina media dictio inter scientiam & doctrinam, uidelicet quatenus à discipulo percipitur: cũ scientia absolute cẽseatur per se: doctrina autem quæ à Doctore traditur: Sic sæpè*

hæc Lex utitur tali Phrasi: disciplinam seruare,ut supra:disciplinam docere,sicut hic.

Docebant Hetrusci autem inter alia,tum suos tum Romanos,significationes fulminum: quod alia essent diurna,alia nocturna. Quòd item quædam essent fulgura postularia, quibus Dij insinuarent spretã esse aliquam Religionis partẽ postulabantq; emendationem. Quædam pestifera, ad denotãdam futuram pestem,cladem,mortem primatum. Quædam deniq; peremptalia, ex quibus augurabant, Dijs placatis ademptam esse ultionem præcedentium fulminum. Nulla planè Gens in prænosticationibus superabat Hetruscos.

Hinc Senatus Romanus,ne tantus disciplinarũ (sicut illi falsò putabant) thesaurus quandoq; periret,decreuit:ut decem Principum filij singulis Hetruriæ populis in disciplinam traderentur, à quibus rectè discerent, & tum postea docerent alios ac publicè responderent. Ecce,quàm incredibilis sit hominum uesania,qui uerbo DEI non manuducuntur ad rectam uiam: & quàm sit ueteranus impostor Sathan, qui & nos tentare nũc non desinit.

Eodem pertinet,quod Lex subdit procurandũ esse sacrificiũ ijs Diuis,quibus Hetrusci Aruspices decreuerint,quoniã ipsi credebantur rem intelligere & Deorum naturam,quam Cicero late tractat.

Iidemq; fulgura atque oscina pianto.) *Illi ipsi Aruspices piare, hoc est, colere debent fulgura, & oscina, id est, auium auguria.*

Spurina Aruspex (ut multi scribunt) Iulio Cæ*sari prædixit periclitaturum eum* Idibus *Martijs. Cum autem* Idus *Martiæ adessent: Cæsar aditurus Senatum, Spurinæ subridens dixit:* Idus *Martias sine ulla sua noxa uenisse.* At Spurina: *uenerunt quidem (ait) sed nondum præterierunt.* Nec *fefellit: Nam eo die Cæsar cum inter eundem, porrectam cuiusdam amici admonentis epistolam non legisset, in Senatu est interfectus.* Hic *tanti* Principis *exitus fuit nulli non formidabilis.*

Nunc adscribenda duxi uerba Ciceronis, *quæ prædictis omnibus de officio* Augurum *lumen adferunt.* Maximum *autem (inquit) & præstantißimum in* Republica Ius *est Augurum, cum est authoritati cõiunctum.* Neq; *uerò hoc, quia sum ipse Augur, ita sentio: sed quia sic existimare nos est necesse.* Quid *enim maius est, si de* Iure *quærimus, q̃ posse à summis* Imperijs *& summis potestatibus comitia tollere: & consilia, uel instituta dimittere, uel habita rescindere?* Quid *grauius, quàm rem susceptã dirimi, si unus* Augur *aliter dixerit?* Quid *magnificentius, quàm posse decernere ut* Magistratu *se abdicent* Consules? Quid *religiosius, quàm cum*

Populo

Populo, cum Plebe agendi Ius, aut dare, aut non dare? Quid, Legem si non Iure rogata est, tollere? Et post multa quæ ad probandam diuinationem disputat, sic concludit: Sed dubium non est, quoniã hæc disciplina & ars Augurum euanuerit iam, & uetustate, & negligentia. Hæc ille. Veritas autem est, quare ista paulatim desierint. Quia scilicet appropinquante tum regno uerbi Diuini, cedendum erat Sathanæ. Quod Cicero secundum carnis prudentiam intelligere non potuit.

DE NOCTVRNIS MVLIERVM SACRIFICIIS, AC LVDIS. CAP. VI.

NOcturna mulierũ sacrificia ne sunto: præter illa quæ pro Populo ritè fient: néue initiantor, nisi (ut assolet) Cereri Græco sacro.

Sacrum commissum, quod neq; expiari poterit: impie commissum est.

Quod expiari poterit: publici sacerdotes expianto.

Ludis publicis, siue curriculo, siue certatione corporis fiant, popularẽ lætitiã in cantu *aliàs quod sinc.* *aliàs, fiat.*

cebant paßim ſine ullo perſonarum diſcrimine.

Neúe initiantor, niſi (ut aſſolent) Cereri græco ſacro.) *Hoc eſt, Sacris non imbuantur. Sic & nunc dicimus, initiare uel initiari ſacris ordinibus eum, qui ſacris imbutus, ad ordines deputatur: Hoc enim in clerico requiritur, ut tractatur.* XXXVIII. *diſtinctio. Mulieres autem propter conditionem ſexus prohibentur.*

Excipit tamen hæc lex Cereris ſacrificia, quæ poſſent mulieres ueteri ritu peragere alba ueſte. Ouidius in Metamor.

Feſta piæ Cereris celebrabant annua matres.
Illa quibus niuea uelatæ corpora ueſte:
Primitias frugum dant ſpicea certa ſuarum.

Hodie quoque ſecundũ ordinationem Apoſtoli, mulieres non initiantur ſacris. Qua ratione & à Ciuilibus officijs arceri mulieres receptũ eſt moribus, ut dicit Vlpianus in.l.j. ff. Ad Senatuſc. Velleia.

Sacrum commiſſum quod neq; expiari poterit.) *Cicero: Publicus autem (ait) Sacerdos imprudentiam conſilio expiatã, metu liberet: audatiã in admittẽdis Religionibus fœdis, dãnet, hoc eſt, culpã dijudicet à dolo, et (ut alibi) leprã à lepra. Culpæ enim delicta expiari poſſunt ſeu purgari: Contumatia uero, planè damnanda eſt uelut impia, præſertim circa religionem.*

Ex hac uerò distinctione quæ secundū naturam est, multa statuuntur in Iure Ciuili, tū de contractibus, tū de pœnis maleficiorum. l. Aut facta. ff. De pœn. Et profectò hic est fructus Legum ex Græcia in tabulis Romam allatarum, præcipue circa Religionem: quod uitam reddiderunt expolitiorē. Nā mihi (ait Cicero) cum multa eximia Diuinaq; uideantur Athenæ tuæ peperisse atq; in uita hominum attulisse: tum nihil melius illis mysterijs, quibus ex agresti immaniq; uita, exculti ad humanitatem & mitigati sumus: initiaq; ut appellantur, ita reuera principia uitæ cognouimus. His uides quid Cicero tacite iudicauerit de nostro Decalogo, cuius umbra quædā relucebat in Græcis tabulis: & quid nobis de istis Diuinis tabulis iudicandum sit: quantū pondus adferant uitæ instituendæ.

Ludis publicis siue curriculo, siue concertatione.) *Si legas: quod sine cōcertatione, neque sensus cohærebit, neq; mēs Legis explicabitur, sicut paulò ante uerbis Ciceronianis probauimus. Hoc enim uult Lex: Quādoquidem ad Deorum honorē, & popularē lætitiam ludi publici pertinent: Ideo & festis diebus, & uarijs musices instrumētis agi debent. Adsentior enim (inquit Cicero) Platoni nihil tam facile in animos teneros atq; molles influere*

ere, q̄ uarios canendi sonos: quorū dici uix potest, quanta sit uis in utranq; partē. Nanq; et incitat languentes, & languere facit excitatos, & tum remittit, tum cōtrahit. Valerius lib. ij. pulchre tractat.

Qua ratione apud omnes increbuit usus, ut in bellicis quoque expeditionibus, tibijs militum animos ad cogitationem uictoriæ ac laudis inflammarent, sicut iam nunc fit. Verum est, quod ludi quoq; Scenici, pestis gratia ex Senatusconsulto sine curriculo aut concertatione instituti sint T. Sulpitio Potito, & C. Licinio Stolone COSS. De quibus hic non loquitur.

Cicero autem mentionē facit caueæ, significās areā quæ in medio theatri uelis tecta, caueæ similitudinem referebat: in qua equitum uelut honoratiorum subsellia constitui solebant. De his tractatur in Tit. C. De Spectac. et Scenic. Et de expens. ludor. lib. XI. l. Ciuitatibus, in princi. De lega. j. l. Annuā pecuniam. ff. De annu. lega. Et. l. Septitia. ff. De pollicita. l. Legatam. § . Si municipio . ff. De administ. rer. ad Ciuita. pertinen. Quo in loco Spectacula nō improbantur, sicut Accursius putat: sed municipibus extra Vrbem Principem Romam, prorsus inutilia censentur. Nam & apud Romanos multum diminuta fuit ludorum celebritas.

Eamq;

Eamq; cum diuum honore iungito.)
Sic instituenda est Popularis lætitia, ut interim ad Deorum quoq; uenerationem pertinere uideatur.

Hanc Legem multò magis nos imitari oportet: ut nullum lætitiæ genus exerceamus, quod ab honore CHRISTI,*uel à publica honestate alienum uideatur. Sed ò utinam, non etiam nomen Dei blasphemetur, omnisq; humana ratio uertatur plane in furiam, nostris conuiuendi moribus.*

DE SACRILEGIO, PERIVRIO, INCESTV. CAP. VIII.

EX patrijs ritibus, colunto optima.

Præter Ideæ matris famulos, eosq; iustis dieb⁹, ne quis stipem cogito.

Sacrum sacróue cõmendatum, qui clepserit rapseritq;: parricidia esto.

Periurij pœna: diuina exitium: humana dedecus.

Incestum, Pontifices supremo supplicio sanciunto.

Impi-

Impius ne audeto placare donis iram Deorum.

Sancte uota redduntо: pœna uiolati Iuris esto.

Quocirca ne quis agrum consecrato.

Auri, argenti, eboris, sacrandi modus esto.

Sacra priuata, perpetua manento.

Deorum manium Iura sancta sunto.

Hos læto dato, Diuos habento: sumptum in illos luctumq; minuunto.

INTERPRETATIO.

Ex patrijs ritibus colunto optima.) *Deinceps (inquit Cicero) in Lege est, ut de ritibus patrijs colantur optimi. De quo cũ consulerent Athenienses Apollinem Pythium: quas potißimum Religiones tenerent, Oraculum æditum est: eas quæ essent in more maiorum. Quo cum iterũ uenissent, maiorumq; morem dixissent sæpe esse mutatum, quæsiuissentq; quem morem sequerentur potißimũ e uarijs, respondit: optimum. Et profecto ita est: ut id habendum, antiquißimum sit & Deo proximũ, quod sit optimum.*

Multa autem sunt quæ per experientiam magis,

gis,quàm ulla deliberatione in legem redigi et probari possunt an sint optima.Nouell. De Mona. §. Ordinatione *uerò*.*Vnde Apostolus*:Omnia *proba te,quod melius est tenete*.

Ne quis stipem cogito.) *Stips aut Stipis dicitur pecunia,quam olim ad sacrificia* Deorum, *uel etiam ad porrigendam mendicis,stipabant,hoc est,componebant*.Itaq; Lex *non uult, ut quis cogat stipem, præter famulos* Ideæ *matris, quibus iustis & statis diebus, non quandocunque uellent,id permittebatur.Stipem(inquit Cicero) sustulimus, nisi eam quam ad paucos dies propriam* Ideæ *matris excepimus.Implet enim superstitione animos, & exhaurit domos.*

Sic & hodie quidam ministri Ecclesiarum *stipem cogunt,& ex qualibet in* Parochia *domo certam pecuniam iustis diebus pro more colligunt*. Alioqui,*non sunt admittendi mendicantes ualidi, quorum nunc nemo rationem habet in plerisq;* Ciuitatibus.*Boni sæpè uiri cum uxore & liberis pereunt fame:reliqui nequam mendicantes ditantur*. *Vnde processit* Tit.C.De *mendicanti.uali. li.*XI.

Sacrum sacróue commendatum.) *Solebant* Veteres *pecunias suas in fana seu templa deponere*

ponere, uelut tutißimum locum, quod nunc quoque multi faciunt. Vnde refert Cicero: Alexandrum in Sicilia deposuisse apud Solem in Delubro pecuniã. Et Clisthenem Atheniensem egregium ciuem, cum rebus timeret suis, Iunoni Samiæ filiarũ dotes credidisse.

Is itaq; sacrilegium admittit secundum hanc Legem, qui huiusmodi res clepserit aut rapserit, ne dum Sacras. Clepserit enim à clepo clepsi est, quod furari aut furto surripere significat: sicut rapserit à rapio, quòd per uim aufero denotat, & aliquando rapsi in præterito habet: Cicero de Republi. Vbi & pueri (inquit) clepere discunt. Loquitur autem de Spartis.

Sed posterioribus seculis hoc Ius, in ea specie quæ ad res depositas in Aedem sacrã pertinet, mutatũ est. Martianus in.l.V. ff. Ad Leg. Iul. pecula. Diui Seuerus & Antoninus (inquit) Caßio Festo rescripserunt: Res priuatorum si in Aedem sacram depositæ, surreptæ fuerint: furti actionem, non sacrilegij esse.

Sed quare Lex dicit, parricidam censeri sacrilegum? nónne sunt diuersa delicta? Respondeo: Sunt quidem diuersa delicta: sed tamen quæ magnã habent adfinitatem. Nam sicut parentibus natiuitatem debemus in hoc mundo: Ita intelligebant Gen

tes

tes lumine naturali, omnia deberi Dijs uelut summis parentibus. Vnde Pomponius in .l: Veluti. ff. De Iusti. & Iur. Religionem cum obedientia erga patriam, & parentes coniungit.

De pœna sacrilegij, haud dubie aliquid adiectũ fuit in XII. Tabulis: sed Cicero summas rerum tã tum nobis exhibuit. Paulus in. l. Sacrilegi. ff. Ad Leg. Iul. peculat. capite puniendos esse dicit. Vlpiã nus in. l. Sacrilegij, Ibidem, respondit: pro qualitate personæ, pro rei conditione, & temporis, & ætatis, & sexus: uel seuerius, uel clementius statuendam esse pœnam. Huc pertinet. l. Pergit. C. De sepulc. uiola.

Periurij pœna Diuina, exitium.) *Pœnam infamiæ quam hæc Lex introducit, omnibus modis usus recepit inter bonos uiros, quibus periuri non adnumerantur, nec ullam fidem merentur. Præterea & extra ordinem puniri solent, si manifestam adferant publicam uel priuatam læsionem. Et sic intelligendum est quòd dicitur in. l. ij. C. De reb. credit. Et. l. ulti. ff. De in lit. iuran. alijsq; locis. Declarat non inconcinne gloss. VI. q. j. c. Quicquam. Accedit. l. ij. § . ult. C. De indict. uiduita. tollend. Cum Satis (ait Iustinianus) esse inhumanum uidetur: per*

Leges quæ periuria puniunt, uiam periurijs ape-riri.

Inceſtum Pontifices.) *Inceſtus propriè dicitur flagitium cum cognatis & adfinibus admiſſum. Vnde ſunt* Tit. C. Et Nouell. *De inceſt. & inutilib. nupti.*

Stuprum autem generaliter coitus eſt Lege uetitus, isq́; duplex. Vnus, cum nupta, quem dicimus adulterium, uel cũ cognatis, uel ſacris uirginibus: Alter, cum qualibet perſona cui uis infertur, etiam ſi ancilla ſit. Cicero Tuſcu. *iiij. Omnibus enim ex animi perturbationibus nulla uehementior, utſi iam ipſa illa accuſare nolis: ſtupra dico, & corruptelas, & adulteria: inceſta deniq́;, quorum omniũ accuſabilis eſt turpitudo.*

Seruius quoq; docet inceſtum eſſe quancunque pollutionem. Quare ex fonte huius Legis *generaliter loquentis, profluxerunt* Tit. *ff. &.* C. Ad Leg. *Iuli. de adulteri. Sed pœnæ harum pollutionum poſterioribus ſeculis ſunt uariatæ, ut eſt uidere in. l. Qui contra. Et. l. Si quis inceſti. C. De inceſt. nupt. Et. C. De rapt. uirg. ſeu uidua.*

Impius ne audeto placare.) *Quare impij olim non admittebantur, ut tentarent placare iram Deorum, Cicero ex* Platonis *ſententia rationẽ ſcri-*

bens: Platonem (inquit) audiant, qui uetat dubitare qua sit mente futurus Deus: *cum uir nemo bonus ab improbo se donari uelit.*

Sed hic, quando Plato *& reliquæ* Gentes *ante cognitionem ueritatis: omnia* Diuina *metiti sunt ex hominis natura & industria, lapsi fuerunt fœdißime in multos errores.* Fingebant *enim modo iratos* Deos, *modo propitios, humano more: cũ nescirent planè pœnitentiam, & quomodo per uerã Iustitiam fidei placandus esset* DEVS, *cuius miserationes sine numero sunt, dicente* Dauide.

Nos autem sic docemur Marc. II. *Matthæ.* 18. Et. 5. *Itaq; si attuleris munus tuum ad aram, & illic recordatus fueris, quod frater tuus habeat aliquid aduersum te: relinque illic munus tuum corã altari, & abi: prius reconcilieris fratri tuo, & tũ ueniens, offer munus tuum. Certè manifeste impij, qui uel uerbis palam fidem* CHRISTI *negant, uel operibus sceleratis facto se incredulos declarant, admitti ad Ecclesiam non debent. Qua ratione introducta est excommunicatio, cuius umbram hæc Lex tractat.* Adi. I. *Corinth.* 5. Et. 2. *Corinth.* 6. Item Ephe. 5. *Matt.* 18. Et *est* Tit. De *senten. excommunicatio.*

Sanctè uota reddunto.) *Eleganter Cicero, uo-*

ro,uotum:sponsionem qua DEO obligamur, diffinit,cui optimo Iure in hac Lege adijcitur pœna: quoniam uiolatæ Religionis iniuria, non habet iustam recusationem pœnæ.

Olim autem,tum uotis,tum precibus putabant placari Deos. Vergi. Cecidere animi,nec iam amplius armis,Sed uotis precibusq; iubent exposcere pacem. Vnde secuti plane cæcum carnis iuditium, aut ludos uouebant,aut donaria, aut aliam Idololatriam.

Nobis præcipuum uotum est,quod in baptismate fecimus,ut credamus & renunciemus imposturis Sathanæ. De quo cum primis loquitur Dauid: Vouete & reddite domino. De uotis extat Tit. De uot. & uot. redempti.

Quocirca ne quis agrum consecrato.) Vetat Lex planè,agros consecrari Dijs: At in auro,argento,ebore,modum uult seruari,qui omnibus in rebus optimus est. Fuerunt enim homines semper ad sacrificandas res proni, quibus se sperabant pro uoto consecuturos omnia: interim tamen mores suos & proximi charitatem nihil expendentes. Platoni (inquit Cicero) prorsus adsentior, qui (si modo interpretari potuero) his ferè uerbis utitur: Terra igitur ut focus, domiciliũ sacrum, Deo-

rum omnium est. Quocirca ne quis iterum idem cõ secrato. Aurum autem & argentum, in Vrbibus & priuatim: in Fanis inuidiosa res est. Tum Ebur ex inani corpore extractum, haud satis castum donum Deo. Iam æs atq; ferrum, duelli instrumenta, non Fani. Quasi uero dicat: Domini est terra & plenitudo eius: non est consecrandum Deo, quod iã satis ei consecratum censetur. Veruntamen Cicero ignarus ueræ Religionis, non est rectè adsecutus quid consecrandum esset, ac gratum DEO uero: Videlicet, sacrificium spirituale, quod est fides & mortificatio. Psal. 4. Et. Philip. 2.

Sacra priuata perpetua manento.) *Hæc una sententia pertinet ad omnia sacra in hac Lege posita: ut conseruentur semper, & deinceps familijs prodantur. Sic enim perpetuo mansura putabant, si priuatim singuli singulis uelut per manus ea traderent successoribus hæreditario Iure. Vt ne morte (ait Cicero) patrisfamiliâs, sacrorum memoria occideret, & ijs esset adiuncta, ad quos eiusdẽ morte pecunia uenerit.*

Deorum manium Iura sancta sunto.) *Manes olim, hoc est, animas è corpore uolantes, quod ubiq; manerent, quasi Deos colebant. Ideo Iura eo*

ra eorũ uoluerunt esse sancta, id est, ab iniuria hominum defensa atq; munita, ut inferius sequitur.

De ueteri autem exequiarum ritu, unde iusta dicebantur: nempe quod sacrificia quædã iuste deberi censebantur mortuis, qui uiuentes ipsi bene meriti fuissent de alijs: quid attinet dicere? Res erat superstitiosa, & falsæ Religioni omnibus numeris respondens.

Illud uerò nobis etiam nunc deseruit, quòd defunctorum funus & nomen, omnibus iniurijs (præter grauißimas causas) exemptum esse debet. Nam ex hoc fonte sunt Tit. ff. & C. De sepulc. uiola. Nouell. Ne defunct. seu reliq. eor. Item Tit. ff. Ne de stat. defunct. Et quæcunq; de mortuis inferendis sunt scripta inferius.

Deniq; quod dicit Lex, sumptũ in illos luctumq; esse minuendum, certa quadam forma faciendi sepulchri olim constituebatur (licet frustra) apud Romanos. Cicero: Sed post aliquanto (inquit) propter has amplitudines sepulchrorum quas in Ceramico uidemus, Lege sancitum est: Ne quis sepulchrum faceret operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo.

DE SVMPTIBVS FVNERVM: ET SEPVLCHRIS. CAP. IX.

IN urbe ne ſepelito:néue urito: ne facito rogũ: aſcia ne polito.

Mulieres genas ne raduntо: néue leſſum funeris ergô habento.

Homini mortuo, ne oſſa legito.

Rogum buſtumúe nouum, inuito domino ne propius æ[d]es alienas ſexaginta pedes adducito.

Veſtibulum ſepulchri, buſtumúe ne uſucapito.

Ploratus & lamẽtationes in funere ſuo latæ ſunto.

Mirum dictu, quàm ab initio ſemper lubricus hominum adfectus, nihil reliquerit intra modum. Sicut enim permittebantur quædam ſacrificia, uelut epulum funebre, luctus lamẽtationesq;, item orationes quibus defuncti laudes recenſebantur, & alia id genus: Ita rurſus æquum & bonum nõ fuerat, iſta in infinitum amplificari, ut nemo uellet altero uideri inferior. Sane contumelioſum erat ſine Iuſtis mori: & frequens in Iure eſt Iuſtorum mentio.

tio. Cicero: Qui uero (inquit) ex ijs qui horum scelerum principes fuerunt, & præter cæteros in omni Religione impij: non solum uita cruciati atque dedecore, uerum & sepultura ac Iustitia exequiarum caruerunt.

INTERPRETATIO.

In urbe ne sepelito.) Refert Cicero omnia hæc ferè translata esse de Solonis Legibus. Noluerunt autem ueteres, cadauera humana in Ciuitate sepeliri. Et ad hunc Gentium morem alludit quod in Euangelio dicitur: elatum esse mortuum adolescentem, quem CHRISTVS ueniens ad Ciuitatem, matri suæ restituit. Luc. 7. Sed apud nos aboleuit hic mos.

Néue urito.) Solebant enim eo tempore cadauera posteaquàm aliquot diebus aqua calida lauissent, incendere, ac sequente die reliquias in sepulchrum condere.

Ne facito rogum.) Eodẽ pertinet quò præcedens clausula, scilicet ne rogus, hoc est, strues lignorum fiat in urbe ad cremanda cadauera: sic dictus, quòd in eo manes rogari solerent. Est autem

ratio huius prohibitionis, ut euitentur incendiorū pericula, quæ ex circumuolantibus flammis possent contingere.

Ascia ne polito.) *Hoc est, ne expolias sepulchra quibuslibet artificiosis structuris. Solebant enim nimio quodā fastu nimioq; sumptu exornare sepulchra. Quod* CHRISTVS *quoq; cum Iudæis expostulat, qui Prophetarum sepulchris ornamenta addebant, cum corpora nequiter occidissent, Matth. 23.*

Ascia quippe dicta ab abscindendo, instrumentum est quo fabricæ materiæ dolantur.

Mulieres genas ne radunto.) *Vetat Lex mulieres radere genas, id est, eam partem faciei quæ oculis subiecta est: id quod in funeris pompa fieri solebat.*

Néue lessum funeris ergô habento.) *Cicero refert ueteres interpretes Sext. Aelium et L. Accilium, non satis intellexisse hæc uerba, ipsis ingenue id fatentibus. Secutus tamen Lælium, interpretatur Lessum, quasi lugubrem eiulationem, ut uox ipsa significat. Quod eò magis (inquit) iudico uerum esse: quia Lex Solonis id ipsum uetat.*

Ergô

Ergô autem aduerbiũ hic est, et ponitur pro causa. Vt funeris ergô, hoc est, funeris causa, uel gratia. Quomodo frequenter prisci utuntur. Vergi. li. VI. Illius ergô Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.

Homini mortuo, ne ossa legito.) *Prohibet Lex hominis mortui ossa colligi, quæ commendari terræ uolebat. Excepit tamen Solonis sententia bellicam peregrinamq́; mortem, ut tum ossa legi ac domum perferri possent.*

Rogum bustúmue nouum.) *Cicero putat bustum appellari Tymbõ, quod latine sepulchrũ uel monumẽtũ dicimus: idq́; huic loco magis cõgruit. Seruius autẽ sic diffinit apud Vergil. Aenei. XI. Pyra, est lignorum congeries: Rogus, cum ardere cœperit, dicitur: Bustum uero, iam exustũ uocatur.*

Prohibet igitur Lex: ne quis propius alienas ædes, quàm sexaginta pedibus sepulchra faciat aut rogos.

Vestibulum sepulchri bustúmue ne usucapito.) *Hoc est, neque aditus sepulchri, neque monumentum ipsum usucapi poßit. Sicut enim locus ante ianuam domus, per quem à uia ad ædes itur, dicitur uestibulum: Ita aditum sepulchri nun-*

cupat eodem uerbo Vlpianus in.l.iij.§. Sepulchri autem.ff.De sepul.uiolat.Et in.l.ij.§.Purus autẽ. ff.De Religio.et sumpti.funer. Sepulchrum est (inquit) ubi corpus mortui ossáue hominis cõdita sunt.

Cum autem locus ille fiat religiosus, consequẽs est usucapionẽ in eo cessare, iuxta regulam.l.Vsucapionẽ.Et.l.Vbi Lex, in prin.ff.De usucap.In Sacris enim et Religiosis rebus, non admittitur usucapio.

Ploratus & lamentationes in funere suo latæ sunto.) *Sũt sublatæ ploratus funebres, quoniã modum excedebant, nec proderat aliquid, præscripsisse formam intra quam fierent. Refert enim Cicero circa exequiarum solennitatem præter ea quæ in XII.tabulis scripta eßent, quædam fuisse in more.Honoratorum (inquit) u irorum laudes in concione memoranto, easq́; etiam ad cantus, ad tibicinem prosequantor. Cui nomen Neniæ: quo uocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant. Et paulò post: Sequebantur epulæ, quas inibant propinqui coronati: apud quas de mortui laude, cum ni quid ueri erat, prædicatum. Nam mentiri nefas habebatur. Attamen cum id, quod tum lege scripta secundum naturam ordinatum, tum, quod per morem adiectum esset iustis, in nimiam pompam traheretur: contigit, ut quod altera Lex præcepißet, al*

tera uetaret. Posteaquàm enim sumptuosa fieri funera & lamentabilia cœpissent: hac Solonis Lege sublata sunt. Quam eisdem prope uerbis (ait Cicero) nostri uiri, in decimam tabulam coniecerunt.

Ex his fontibus sunt Tit. ff. et. C. De sumpti. fune. De mortu. infer. Itē in Iure Pontificio De sepultu. Et reliquæ passim Leges in hanc causam latæ: primum, ut pietatem retinerent homines erga morientes: deinde, ne modum in sumptibus excederent & funerum pompis.

Hactenus itaq; de Religione sanciuit Lex XII. tabularum, quæ potissima pars est Iuris publici: uideamus nunc de Magistratibus, ut absoluatur de Iure publico disputatio fori. Et sic quidem apparebit, quid sit quod Vlpianus in. l. j. §. Huius studij. ff. De Iusti. & Iur. Publicum Ius (inquit) in Sacris, Sacerdotibus, et Magistratibus consistit. Cicero: Si ergo (ait) quod cum Religione coniunctum est: id autem quantulum est? De Sacris credo: de uotis: de ferijs: de sepulchris: & si quid eiusmodi est.

De

DE MAGISTRATIBVS
TIT. II.

Optimo ordine post Religionē, Lex tractat de Magistratu. Deus enim approbat Imperia, sine qbus nec domus ulla, nec Ciuitas, nec gens, nec hominū uniuersum genus stare, nec rerū natura omnis, nec ipse mundus potest, ut Cicero dicit. Porrò, nō magis sine Magistratu Ciuitas: q̄ nauis sine gubernatore, salua esse potest.

Magistratuum itaq; hæc est uis, ut præsint, præscribāt quæ sunt recta & utilia, & coniuncta cum Legibus. Vt enim (ait Cicero) Magistratibus Leges: Ita Populo præsunt Magistratus: uereq́; dici potest: Magistratum, Legem esse loquentē: Legem autem, mutum Magistratum. Et profectò quid profuerit multas habere Leges, nisi sint qui moderētur ac rectè distribuant? Quocirca Pomponius in. l. ij. §. Post originem. ff. De origi. Iur. loquens de Magistratibus: Quia (inquit) ut exposuimus, per eos qui Iuri dicendo præsunt, effectus rei accipitur. Parum est enim Ius in Ciuitate esse, nisi sint qui Iura reddere poßint. Vide quàm pulchrè accedant hæc sententiæ Apostoli Roma. 13. qui tradit: potestatē, ordinationem DEI esse.

Quis

Quis igitur non obtemperet Ius dicenti authoritate omnipotentis DEI? *Nec uero solum ut obtemperent obediantq́; Magistratibus: sed etiam ut eos colant diligantq́; requiritur, teste Cicerone. Nam (ait) & qui imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modeste paret, uidetur, qui aliquãdo imperet, dignus esse. Bone* DEVS *quàm sunt istæ uoces dignæ ut semper meditemur. Plus enim conferunt lucis ad Ciuilem disciplinam, quàm omnes Doctorum Iuris uerbosi commentarij.*

DE MAGISTRATIBVS CIVILIBVS.
CAPVT I.

IVsta Imperia sunto, ijsq́; Ciues modestę ac sine recusatione parento.

Magistratus nec obedientem & nocuum Ciuem, mulcta, uinculis, uerberibusúe coërcento: ni par maiorúe potestas Populusq́; prohibessit, ad quos prouocatio esto.

Cũ Magistratus iudicassit irrogassitúe: per Populum mulctæ, pœnę certatio esto.

Ecce, quàm breui grauitate, in conspectu posita est omnium Magistratuum descriptio, quatenus ad Ciuitatem Orbis principem Romam attinet. Nã. sic habitote (inquit Cicero) Magistratibus, ijsq; qui præsunt, contineri Rempublicam: & eorum compositione, quod cuiusq; in Republica genus sit, intelligi. Porrò, nihil grauius dici potuit & naturæ conuenientius, quàm necessarium esse Magistratum, cui omnes obtemperent.

Huic consequens est, non censeri hominem, cui legitima potestas displiceat. Nec ulla Gens tam impudens fuit unquam, quæ prorsus Imperium repudiaret, quanquàm sæpè mutatũ sit, nõ tam Regni, q̃ Regis uitio. Quibus aũt Regia potestas, qua omnes Gẽtes ab initio sunt usi, nõ placuit: nõ ij nemini, sed non semper uni parêre uoluerunt, teste Cicerone.

INTERPRETATIO.

Iusta Imperia sunto.) *Maximam habent Emphasin ista uerba, quæ sicut & reliqua, non sic legenda sunt, quasi historiam aliquam legas sensu superficiario, ut sic dicam: sed intus est respicienda uis atq; potestas, admonente Celso in. l. Scire. ff. De Legib. Cicero quoq; otiosam lectionem improbãs: Nam ueteres (inquit) uerbotenus, acute quidem illi:*

sed

ſed non ad hunc uſum Popularem atq; Ciuilem, de Republica diſſerebant.

Itaq; Iuſta Imperia Lex ſtatuit, hoc eſt, ſecundum naturalem rationem uera, & in omnibus Rei publicæ partibus abſoluta, receptaq; à ſapientiſsimis hominibus communi conſenſu: quibus proinde uelut bonorum morum ac inſtituendæ uitæ parentibus, Ciues libenter pareant, non tam metu pœnarum, quàm honeſtatis amore. Hæc omnia enim ſub appellatione huius uerbi (Iuſta) comprehendit Lex. Interim reijciens planè Tyrannidem, quæ neque diuturna eſt, neq; felicem habet exitum.

Et quamuis olim inter Tyrannidem & Iuſtum Imperium nihil intereſſet, cum Tyranni dicerētur domini & Reges, qui plenam haberent in ſubditos poteſtatem, quales erant plerunq; uiri ſpectatæ uirtutis: ut apud Vergilium: Pars mihi pacis erit, dextram tetigiſſe Tyranni: Tamen cum poſtea creſcente hominum malicia, ui quadam & ex animi libidine, non uerò Iure aut Legibus pleriq; regnare cœpiſſent, ad eos tantum Tyranni nomen reſtrictum eſt. Et quô magis patella dignū haberet operculum, quale fuit Imperium, talis erat ſubditorum amor & obedientia. Exemplis ſcatent omnes hiſtoriæ.

Hinc ſunt omnes Tituli ac Leges quæ de Magiſtra-

gistratibus, eorumq́; officio tractant in Iure Ciuili & Pontificio: ut. ff. & .C. De Senatori. De offici. Consu. De offici. Præsid. De Iurisdict. omni. Iudic. Si quis Ius dicent. non obtempe. De maiori. & obedien. Et cæteri id genus.

Magistratus nec obedientem & nocuũ Ciuem mulctis.) *Hic tradit Lex usum gladij, quem Apostolus mira grauitate tractat* Roman. 15. *Coërcet enim malos, mulctis, uinculis, uerberibus: ut qui nulla Iuris & Aequitatis ratione moueri ad obediendum uolunt.*

Quid autem distet mulcta à pœna, tractant Vlpianus in. l. Aliud est fraus. §. j. Et Paulus in. l. Si qua pœna. ff. De uerbor. significa.

Ni par maiorúe potestas.) *Sancit his uerbis potestatem Tribunorum plebis, quam primum Xuiri ex Solonis Legibus Romam attulerunt, quæ postea à Valerio Publicola, Sylla, multisq́; alijs moderationem accepit. Magna enim orta fuit seditio inter Patres & plebem, quòd nimiam quandam dominationem in Ciues exercere uiderentur. Necessariò igitur inuentum est temperamentum quoddam Tribunitiæ potestatis, de qua inferius nominatim dicetur. Quamobrem (inquit Cicero) in ista quidem*

dem re uehementer Syllam probo, qui Tribunis Plebis sua Lege, iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit.

De potestate autem Tribunitia quid sentiendū sit: salutaris'ne, an ad seditionem in Republica olim nata uideri debeat: Cicero longe pulcherrima disputatione tractat, recensens multa uitia quæ sub Tribunis accidissent. Tandem diffinit: pro ratione temporum fuisse necessariam, adeoq; in ea una fuisse Ciuitatis salutem. Vitia quidem (inquiens) Tribunatus, præclare, Quinte perspicis: sed est iniqua in omni re accusanda, prætermißis bonis, malorū enumeratio uitiorumq; selectio. Nam isto quidem modo, uel Consulatus uituperabilis est, si Consulum quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor in ista ipsa potestate inesse quiddã mali: sed bonum quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. Nimia potestas est Tribunorum Plebis: quis negat? Sed uis Populi multò uehementior multoq; sæuior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet. Dux enim suo periculo progredi cogitat: Populi impetus, periculi rationem sui non habet.

Rectè quidem hunc Magistratum Cicero intelligi uult, non de Tribunitio furore, qualẽ Triginta illi Athenis exercuerunt, qui sublatis peßimo ex

emplo Iudicijs, quasi publicam carnificinam exhibuerunt: Sed de moderata quadam intercessione, ne quis iniuste læderetur per Senatum, à quo propterea Ius prouocandi ad Populum, hac Lege conceditur. De his omnibus inferius plura.

Per Populum mulctæ pœnæ certatio esto.) *Sic enim prisci plerunq; sine coniunctione multa proferebant, ut æquum bonum, mulctæ pœnæ. Certationem autem pro cognitione suprema dixit. Certat enim is, qui punire uult, cum eo, qui defensione dignum se contendit extremo apud Populum periculo.*

DE MAGISTRATIBVS MILITARIBVS. CAP. II.

Militię ab eo qui imperabit, prouocatio ne esto.

Quodq; is qui bellum gerat imperassit, Ius ratūq; esto.

Minores Magistratus periti Iuris plures in prælia sunto.

Militiæ quibus iussi erunt, imperanto, eorumq; Tribuni sunto.

Domi

Domi pecuniam publicā custodiunto.

Vincula sontiū seruanto: capitalia † iudicanto. † *Aliâs uindicanto.*

Aes, argentum, aurū publicè signāto.

Lites contractas iudicanto.

Quodcunq; Senatus decreuerit, agūto.

INTERPRETATIO.

Militiæ ab eo qui imperabit.) *Multis olim Magistratibus, aut rectius, multis Magistratus militaris appellationibus, Romani utebantur in re militari, ueluti in arduo Reipublicæ negocio: quibus exercitum totum committerent. Nam aliâs Imperatores designabant, aliâs Consules, aliâs Dictatores. Itaq; ab his prouocari, uetat hæc Lex: quia res bellica uult expeditionem celerem, nullamq; morā admittit, quæ per prouocationem cōtingere solet.*

Quodq; is qui bellum gerat.) *Qua ratione paulò antè statuit Lex, ne ab Imperatore appelletur: eadē nunc sancit, ut Ius ratumq; sit, quicquid in re militari iusserit. Nisi enim disciplina diligenter obseruetur in exercitu, actum fuerit de belli successu felici.*

Minores Magistratus periti Iuris.)

Optima ratione hac Lege statutum fuit, ut minores aliquot Magistratus ijdemq; periti Iuris, comitarẽtur belli duces. Nam neq; domi, neq; foris Iustitiã contemnere oportet. Quam ob rem Romanus Senatus publicè tales legebat, quo magis libere fungi possent officio suo, qui adessent Imperatoribus in exercitu. Sic Vespasianus ad expeditionem contra Iudæos, usus est legatis, ac inter illos maiore filio suo Tito. Itidem Cæsar in Gallijs multos habebat Legatos, quorum consilio utebatur. Et hi quidem nisi Iuris periti, nullum consilium dare potuissent. Quippe, quòd consiliorum rationem, cum legibus oportet esse coniunctam, ut grauissime dicit Iustinianus in proœ. Institu. Imperatoriam (inquiens) Maiestatem, non solum armis decoratam, sed etiam Legibus oportet esse armatam.

Militiæ, quibus iussi erunt imperanto) *Hoc est: Quisq; sui Imperij officijq; ad rem militarem demandati, rationem diligentissimè habeat. Liuius lib. VIII. Magistratuum militarium Imperia, hoc ordine obseruata fuisse scribit: Videlicet: ut miles, Centurioni: Centurio rursus Tribuno: Tribunus, Legato: Legatus, Consuli: Magister equitũ autem ac prædicti omnes, dictatori parêrent. Quod tamen intellige de quocunq; Magistratu, cui totus committeretur exercitus.*

Eorumq;

Eorumq; Tribuni sunto.) *De Tribunis militum hoc oportet intelligi:nam Tribunorũ Plebis, suprà mẽtio facta est. Tribuni autem militum, à tribuendo Iure sunt dicti: solebantq; aliàs ab Imperatore exercitus, aliàs à Consule, aliàs ab ipso Populo Romano creari. Horum officium tractans Macer in l. Officiũ. § ulti. ff. De re milita. Officiũ (inquit) tribunorum est, uel eorũ qui exercitui præsunt: milites in castris continere: & ad exercitationem perducere: claues portarum suscipere: uigilias interdum circumire: frumentationibus commilitonum interesse: frumentum probare: fraudem mensuræ coërcere: delicta secundum suæ authoritatis modum castigare: principijs frequenter interesse: querelas cõmilitonum audire: ualetudinarios inspicere. Quomodo autem irreuerentes milites, qui Tribunis non obtemperabant, puniẽdi essent: idem Macer in l. seq. § Irreuerẽs, eleganter adijcit. Alij quoq; Tribuni post Leges XII. tabularũ, Consulari propemodum potestate creari cœperunt, de quibus infrà dicetur. Nam singuli Magistratus minores, ad excelsiorem paulatim dignitatem ascenderunt, donec omnes ferè mutarentur in aliam formam, ut ex Pomponio uidebimus.*

Domi pecuniã publicam custodiũto.)

Ea ferè quæ ad officium Tribunorum militum pertinebant, ex his intelliges, quæ paulò antè secundũ Macrum Iurisc. retulimus. Hic adijcitur (ut uides) munus custodiẽdæ pecuniæ publicæ, domi scilicet, non in castris. Item, æs, argentum, & aurum publicè signabat Tribunus. Quocirca ne fallamur, admonendi sumus: Aeris signandi quidem usum, nondum peruenisse ad Romanorum Rempublicã, cum ex Græcia adferrentur XII. tabulæ, ut ex .l.j. ff. De contrahen. empti. liquidò apparet: Olim enim (inquit Paulus) non ita erat nummus. Veruntamen cum posteà usus hominum ipsáq; rerum necessitas materiã forma publica percuti postularet (quã nunc monetam dicimus) adiectum id muneris fuit Tribunis militum: ideóq; de eo facta est mentio in tabulis: nõ à Solone, sed à Romanis, sicut de plerisq; alijs rebus. Idq; Cicero insinuans: De sepulchris autem (inquit) nihil est apud Solonẽ amplius, quàm ne quis ea deleat, néue alienum inferat. Quasi uerò dicat: Reliqua sunt à nostris adiecta.

Quodcũq; Senatus decreuerit, agũto. Y

Hæc est generalis clausula, per quam omnia rectè concluduntur. Quando enim non omnia in speciẽ de officijs Magistratuum militarium tradi possunt: una fuerit summa sententia, ut agant singuli quicquid

quid Senatus Romanus pro re nata conditioneq́ temporis, decreuerit.

DE AEDILIBVS. CAP. III.

SVntoq́ꝫ Aediles curatores Vrbis: annonæ: ludorumq́ꝫ solennium.

Ollisq́ꝫ ad honoris amplioris gradum, is primus ascensus esto.

INTERPRETATIO.

Suntoq́ꝫ Aediles curatores Vrbis.) *Aedilitas, Prætura, Tribunatus, Quæstura, et aliæ id genus: dignitates erant minores, adeoq́ꝫ primum plebeiæ, ut Plutarchus scribit: sed temporis successu ad magnum honoris fastigium perductæ. Aedilium itaqꝫ officium erat, curare Vrbem publicè, sicut paterfamiliâs priuatim curat familiã: præsertim, quatenus ad annonam, hoc est, prouentum frugum aliarumq́ꝫ rerum cuiuslibet anni pertinebat: in quibus sanè alimonia uitæ cõsistit. Ludos quoqꝫ curabant, quoniam his frequenter utebantur ueteres, partim ad lætitiam Populi publicam, partim ad placandos*

Deos, ut supra dictum est. De his Aedilibus, & deinde factis Curulibus, ex Pomponio quae hic desunt, infrà supplebuntur.

Ollisq; ad honoris amplioris gradū.) *Optima ratione Romani certè uiri prudentes, in deferendis Magistratibus ordinem obseruabāt, ab inferiore ad ampliorem. Porrò omnibus quidem in rebus, ordo secundum naturam necessarius est: sed tamen in Magistratu deferendo maximam ac peculiarem quandam uim habet. Primū, ut hominis ingeniū rectè cognoscatur: cū Magistratus qualis quisque sit, statim indicare soleat. Deinde, ut expoliātur ciues negocijs uulgaribus ad arduas res agendas. quoniam pulchrius est parari, q̄ creari nobilē. O uenerandam antiquitatem, ut Iustinianus rectè uocat; à qua & eruditum se fatetur in. § .ulti. Instit. De adopti. Nam uarijs & grauibus omnium rerum exemplis scatet. Quid rogo salubrius Reipublicae fuerit, quàm hunc ordinem in omnibus Ciuitatibus imitari, ut non statim rudes ac nullo gesti officij argumento probati, rapiantur ad summum administrandae Reipublicae gradum & ordinem?*

Non possum me hoc loco continere, quin expostulem cum criticis quibusdam, qui tam sunt amentes, ut utilem illum longeq; pulcherrimum in omnibus

bus Academijs receptum ordinem titulosq́;,aut cõtemnere,aut etiam improbare nõ erubeſcant. Quæ ſi uerò uani ſint omniũ literatorum ordines. Quid (inquiunt) eſt Doctoris titulus: quid Licentiati: quid Baccalaurei, niſi pecuniarum nũdinationes? et reliqua id genus ineptiarum multa effutiunt.

Verũ legant inſulſi homines,quid ſcribãt eruditi omnium ſeculorum in bonis artibus anteſignani. Quomodo præparãdi ſint per ordinem ſtudioſi,ab incunabulis literarum ad grauiores diſciplinas:in quas ne tanq̃ ſus in roſas irruerent,quàm diligẽter ſint à Præceptoribus uires ingenij perpendendæ. Et quàm tale in bonis artibus iuditium nullo poßit fieri modo,niſi in claſſes diuidantur ſtudia, & ſingulis claßibus tituli accommodentur,quibus alij ab alijs in ſcholaſtica ratione diſcernantur. Quales ſunt à Lauri bacca, baccalaureatus,magiſterij, Licentiæ & Doctoratus. Hæc inquam perpendant, ſi uoluerint, iniqui cenſores, & facile uidebunt errorem ſuum uel conſcientia dictante. Interim redeamus ad Mgiſtratuum ordines.

E 5 DE

DE CENSORIBVS.
CAP. IIII.

Censores Populi, Ciuitates, soboles, familias, pecuniasq́; cēsento.

Vrbis templa, uias, aquas, ærarium, uectigalia tuento.

Populiq́; partes in tribus distribuūto.

Exinde + pecunia, Ciuitatis ordines partiunto.

+ Alias pecunias per.

Equitum peditumq́; prolē describūto.

Cœlibes esse prohibento.

Mores populi regunto.

Probrum in Senatu ne relinquunto.

Bini sunto: Magistratum quinquenniū habento.

Reliqui Magistratus annui sunto: eaq́; potestas semper esto.

INTERPRETATIO.

Existimat Liuius Censorum ordinem post XII. tabulas Romæ cœpisse, de quibus multa scribit. Fuisse autem hunc Magistratum, quatenus ad honestā uiuendi cognitionem attinebat, omnium principē, uel hinc

uel hinc apparet: quòd Senatu mouebant Censores: Item publicorum ac priuatorum locorum, nuptiarum, conuiuiorum, equorumque rationem habebant: quid denique quisque ageret, diligenter inquirebant.

Censores autē quasi magistri morum, dicti sunt à censendo, hoc est, arbitrando, quoniam (ut dicit Festus) quisque tanti sua æstimabat, quantū illi censuissent: erantq; & rerum et morum Censores. Plutarchus in Aemilio: Cēsura (inquit) maximæ omniū Magistratuum reuerentiæ, plurimæ potestatis: tum in alijs rebus, tum maximè ad morū emendationem. Nam Senatores è Senatu remouere potest: Equitibus equos adimere: ex Plebeijs ærarios facere: notare infamia: censum agere: lustrum condere.

Reliqua ferè huius loci, non indigent explanatione, uel mediocriter eruditis non ignota.

Populiq; partes in tribus distribuūto.) Crebrior sententia est, Tribus dictas à tributo dādo, & uarijs modis Populum Romanum in partes distributum fuisse. Israëlitæ duodecim tribus habebant, de quibus multa in ueteri testamento.

Exinde pecunia, Ciuitatis ordines partiunto.) Corruptè hic locus circumfertur

sic in

ſic in quibuſdam codicibus : Exinde *pecunias per Ciuitatis ordines partiunto*. Quaſi uerò Romani unquam admiſerint communionem rerum, ſcilicet ut alterius fortunæ alteri diuiderentur. Hic igitur eſt ſenſus. Ad Cenſores pertinebat diſtribuere Populum in ordinem, ſecundum uniuſcuiuſq; pecuniã & rei familiaris qualitatem: ne & ſibi, & ſuis, totiq; Reipublicæ dedecori eſſent. Cœperunt autem tandem tres ordines Romæ: Senatorius: Equeſtris: & Plebeius, de quibus infrà.

Cœlibes eſſe prohibento.) Magnam ueteres curam egerunt, ut Vrbem Romanam ciuibus replerent amplioreḿq; facerent. Quamobrem multã permittebant libertatẽ inhabitatoribus, quò plures ad ſe allicerent. Et hoc conſilio Lex cœlibẽ uitam prohibet, nuptiaśq; præcipit, ſecuta Platonem, qui à trigeſimo anno uſq; ad annum trigeſimũ quintum ducendam eſſe uxorem putauit, alioquin puniendum eſſe matrimonij cõtemptorem. Et cum hæc Lex, à quibuſdã iniquitatis incuſaretur, reſpõſum eſt à Cenſoribus: Naturam ſicut naſcendi: ita gignendi procreandiq; Legem præſcribere. Rectè quidem illi. Nam naturæ author DEVS, creato homine dixit: Creſcite & multiplicamini.

Fuerũt autem hæc, temporibus illis conſentanea.

nea. Nam & multæ olim nuptiæ concedebantur Iudæis; ut multiplicaretur hominum genus secundum promißionem DEI. *Verum cum omnia essent satis impleta in filio eius* CHRISTO *seruatore nostro: neq; multis nunc uxoribus, neq;* Edicto *de contrahendis nuptijs opus est. Quare & Apostolus, et omnes* Legislatores *relinquunt liberum nuptiale negocium, ut qui ligatus sit, maneat: qui liber fuerit, non urgeatur ad matrimonium.*

Quocirca, cum alicui legabatur in testamento sub conditione: si nõ contraheret nuptias, aut si cœlibem ageret uitam: num tale legatum, reiecta conditione deberetur: magnæ fuerunt inter Iuriscon*sultos altercationes.* Ideo Leges *aliquot introductæ sunt, & Senatusconsulta, & cautiones: ut in .l. Sed si hoc. §. ult. ff.* De conditi. *& demonstrati. l. Cum filius. §. Qui* Mutianam *.ff.* De *legat. ij.* Et. C. De *indict. uiduita. tollen.* Nouell. De *nupti. §. Vnde sancimus.* Et. *§. Quia uerò.*

Profecto, sicut ueteres curarunt, ut replerentur Ciuitates: I*ta nunc magis solicitos esse oportet omnes* Magistratus, *quomodo purgent eas malis hominibus, & fortaßis expediret non tam frequentes esse nonnullas* Vrbes. *Reliqua taceo.*

Probrum in Senatu ne relinquunto.)

Hoc

Hoc est: Id curent Censores, ne quis in Senatu sit, qui probro & infamia notandus uideatur. Vnde in historijs paßim legimus multos Senatu motos fuisse: multis ademptos equos, ut in plebeium ordinem redigerentur.

Eaq; potestas semper esto.) *Nam & uitia morum nunquam cessabunt, quæ Censuræ causam præbuerunt: Ergo nec censuram oportet cessare. Nec etiam deerat ratio, quare hic Magistratus quinquennalis esset, cæteris ultra annum non permißis. Nam munus istud censendi, maiorem libertatem requirebat quàm aliæ functiones, quæ non tantum inuidiæ habebant.*

Transfertur autem hoc uerbum ad alias significationes, quæ tamen ex ista causam trahunt: Vt cēsura accipiatur pro seueritate, correctione, & decreto. Vnde censuram Ecclesiasticam dicimus.

DE PRÆTORIBVS. CAP. V.

IVris disceptator, qui priuata iudicet iudicari'ue iubeat, Prętor esto.

Is Iuris Ciuilis custos esto: huic potestati parento.

Quot-

Quotcunq; Senatus creuerit, Populusúe iusserit, tot sunto.

INTERPRETATIO.

Iuris disceptator.) *Qualem Lex hoc loco describit Pretorem, Romani ante Leges XII. tabularum prorsus ignorarunt. Quilibet enim Magistratus cum exercitui praeesset, Prætor dicebatur à praeeundo secundum Varronem: quòd in re militari praeiret. Vnde & Imperatores aliquãdo dicti sunt Pretores. Cicero ad Herẽ. Epaminũdas Thebanorum Imperator ei, qui sibi ex Lege successerat Prætor, exercitum non tradidit. Verum, cum aucta iam mirum in modũ Ciuitate Romana, opus esset præter Senatum aliquo Magistratu, qui in Vrbe, tum Ciuibus, tũ peregrinis Ius diceret: appellabant hanc functionem Præturam: quoniam significatio uerbi à praeeundo, uidebatur admodum quadrare.*

Fuit itaq; primus Prætor Vrbanus, Furius Camillus. De hoc inferius plura ex Pomponio.

Interim meminisse oportet, quod suprà quoque admonuimus: hoc caput à Romanis fuisse adiectum Græcis tabulis.

DE DICTATORIBVS. CAP. VI.

REgio Imperio duo sunto: ījq; præeundo, iudicando, consulendo: Prætores, Iudices, Consules appellantor.

Militiæ summum Ius habento: nemini parento: salus Populi suprema Lex esto.

INTERPRETATIO.

Regio Imperio duo sunto.) *Hunc locum intelligi oportet de Dictatoribus, de quibus infrà dicemus. Appellat eos uarijs nominibus, sed non Dictatores. Vnde conijciendum est: rem ipsam esse uetustiorem nomine, ut pleraq; alia. Cæterum, uerba (Regio Imperio) satis ostendunt Dictatores hic describi.*

Dicti autem sunt Prætores, quòd Militiæ summum Ius haberent. Itaq; nec alibi, quàm in exercitu, eis hæc appellatio conueniebat, cum in Vrbe longa esset differentia inter Dictatores & Prætores. Idq; est quod Lex dicit: præeundo, iudicando. In exercitu enim, & præibant, & iudicabant sine ulla prouocatione.

Milita-

Militaris igitur res hanc appellationem peperit. Sic & porta in castris, qua exercitus ad prœliũ educebatur, Prætoria dicta fuit. Item, tabernaculũ in quo Consules degebant, Prætorium fuit appellatum. Et Prætoria cohors, quæ à Prætore, hoc est, à Consule nunquam discederet in bello, ob custodiam corporis, teste Festo. Africanum autem inter omnes primum delegisse sibi aliquot fortißimos, qui lateri eius adhærentes, omnibus alijs muneribus uacarent, stipendioq; maiore honorarentur, literis proditum est: quanquàm apud alios multi id anteà quoq; fecissent. Quem morem secuti sunt omnes, tum in bello, tum domi, præsertim ortis ciuilibus discordijs. Iulius Cæsar propter inimicos aliquandiu usus est custodia corporis, & Prætoria cohorte Hispanorũ. Tãdem nimia quadam cõfidentia, maluit semel insidias undiq; imminẽtes subire, q̃ cauere semper: ideoq; custodiam remouit, & haud dubiè inimicis maximam insidiandi ansam præstitit: ut euentus tanti uiri nos admonere debeat, ne uitiosa securitate periculum subeamus, quod euitare licet.

Vtuntur et hodie Principes nostri custodia corporis, optimo Iure & exemplo.

Militiæ summum Ius habento.) *Hic locus accedit, adeoq; lucem adfert illi, qui est suprà*

in Cap.ij. Militiæ ab eo qui imperabit, prouocatio ne esto. Quodq; is qui bellum gerat imperaßit, Iuratumq; esto. Per hoc enim disciplinam militarem ad amußim obseruabant maiores, quòd à præscripto Ducis, ne digitum quidem latum discedere liceret. Modestinus in.l.iij.§.penulti.ff.De re milita. In bello (ait) qui rem à Duce prohibitam fecit, aut mandatum nō seruauit: capite punitur, etiamsi res bene gesserit. Quare Macer in.l.Officium.ff.eod. tit. Officium (inquit) regentis exercitum, non tantū in danda, sed etiam in obseruanda disciplina consistit. Extant in historijs exempla: Consules ne filijs quidem suis pepercisse, quod sine iussu eorum conseruissent manus cum hoste.

Salus populi, suprema Lex esto.) Omnes Leges quæ ad priuatam utilitatem pertinent, inferiores esse debēt publica salute Populi: præsertim, finis instituti belli, & quæcunq; militiæ aguntur, nō aliò referenda sunt, q̃ ad Reipublicæ commodū ac defensionem. Sicut enim omnium nautarum finis est incolumitas nauis, tametsi diuersa sint officia, & utilitas proinde ad unumquēq; reditura sit sigillatim, ut salui perueniant in portum: Ita finis omnium ciuium domi & militiæ, est publica salus seu defensio Reipublicæ, qua pereunte, nemo potest esse incolumis

nis.Tractat eleganter Cicero De finib. lib.V.Iulianus in l.Ita uulneratus.§.ulti.ff.Ad Leg.Aquili. Et.l.j.§.ulti. C.De caduc. tollen. Nouell. De hæredi.& Falcidi.in princ.

Huc pertinent omnes Leges,quæ tractant De publicis rebus non alienandis:non usucapiendis:nō intercipiendis,cæteræq; id genus.Latè enim patet hic fons publicæ salutis, unde suprema Lex in Ciuili statu promanauit.

DE TEMPORIBVS MAGISTRATVVM. CAP. VII.

EVndem Magistratum, ni interfuerint X.anni,ne quis capito.

Ciuitatem annali Lege seruanto.

INTERPRETATIO.

Eundem Magistratum.) *Grauißima ratione statutum hoc fuit,ne quis eundem Magistratum intra X.annos repeteret: Videlicet, ut euitaretur occasio per diuturnum Magistratū occupādæ Rei publi-*

publicæ:quod multos sæpè tentasse,literis proditũ est. T*ametsi tandem Iulius Cæsar contempto Iure, perpetuos honores totumq; Imperium, sed certè infeliciter arripuit.*

Hanc Legẽ secuti sunt Imperatores, mutato tamen decennio in quinquenniũ,ad repetendos eosdẽ honores. Iurisconsulti atq; Iustinianus,cæteris Ciuitatibus idem Ius diffiniunt uelut optimum, in Tit. *ff.*De *muneri.& honorib.*Vbi *Callistratus in l.*Ho*nor:multa de honorum ordine eleganter tractat.* I*tem in* Tit. *ff.*De *uacati. & excusati. muner.* Et C. *Ad* Leg. *Iul. de ambit.* I*tem:*De *honori.non continuan.l.ij.lib.*X.Nouell.De *defensori. Ciui.in fi.* Ne *perpetua (inquit Iustinianus) eius solicitudinis continuatione, & fraudulenta per singula biennia renouatione, aliquibus prædicta adminstratio usque in infinitum extendatur.*

Fabius Max. *Extant exempla uenerandæ uetustatis, quibus intelligi potest, multos prudentes ac certè bonos uiros,recusasse perpetuum Magistratum etiam cũ offerretur.* Fabius *enim* Maxi. *Consulatu à patre suo,auo,ac proauo sæpißimè:à se autem quinquies gesto: deinde filio eius omnium cõsensu oblato:diligenter cum* Populo *agebat, ut aliquando uacationem huius honoris genti* Fabiæ *daret: ne maximum* Imperium *in una familia continuaretur.* Ea-

dem

dem ratione Q. Cincinnatus continuationẽ Cõsulatus oblatam, recusauit. Et mirum dictu, quàm festinanter optimus ille uir, Dictaturæ à se feliciter gestæ insignia, reiecerit potiusquàm deposuerit. M. item Rutilius, iterum Censor creari noluit: longa oratione reprehendens Populum, quòd tantam potestatem uni uellent esse perpetuam. Q. Cinna tus. M. Rutilius.

Quatenus autem ista Magistratuum & annuæ Legis obseruatio in forũ perduci poßit ac debeat: cuiusq; loci mores, conditio, temporisq; ratio facile commonstrabit.

DE DICTATORIS OFFICIO. CAP. VIII.

ASt siquãdo duellum grauius, discordiæ ciuium: estunto nẽ amplius sex mẽses, si Senatus creuerit.

Iedm Iuris quod duo consules, tenẽto.

Isq; aue sinistra dictus, Populi magister esto.

Aequitatem quicunq; regat, habeto pari Iure cum eo quicunq; erit Iuris disceptator.

Ast quando Cõsulis est: Magistratúsue

Populi, nec reliqui Magistratus, ne sunto.

De Dictatoris munere prosequitur, quanto tem pore duraret olim: quo ritu creandus: qua denique præditus esset potestate.

INTERPRETATIO.

Ast si quando duellum grauius.) *Quasi sic dicat: Nõ oportet semper in Republica esse Regium hoc Imperium penes duos duntaxat, qui summum Ius habeant, neminiq; obtemperent: Verum tunc duntaxat, cum grauius inopinatumq; bellum, aut implacabiles ciuium discordiæ inciderint, quorum utrunq; summam authoritatem requirit.*

Dictaturam autem, Albanos priusquam Romanos habuisse, Fenestella testimonio Liuij refert, & est uerisimile: quoniam in his tabulis non nisi uetusta, & quæ ab alijs Gentibus exemplo didicerunt Romani, tractantur. Erat itaq; extraordinarius et summus Magistratus, ad quem non nisi in maximo periculo, uelut ad sacram anchoram & ultimum remedium, confugiebatur. In hunc enim quicquid Romanæ ditionis esset, transfundi consueuit: adeò ut non alij Magistratus interim essent. Qua ratione, & duæ secures præcedentibus lictoribus, & cætera Re

ta Regia insignia illis attribui solebant.

Prætextu huius summi Magistratus, primum Sylla, deinde Iulius Cæsar, Romanam Rempublicã oppresserunt: cum non sex menses, sed semper retinerent, scilicet ut sic Dictatores dicti, euitarent nomen Tyrannidis. Hanc autem arripiendi Imperij occasionem, ut euitarent Romani, semestrẽ esse uoluerunt tantam potestatem, nec aliter, nisi Senatus decreuisset esse necessarium, admittebant.

Idem Iuris.) Diffinit potestatem Dictatoris, quæ tanta fuit, quanta Consulis, id est, summa.

Isq; aue sinistra dictus.) Hoc est, prospera aue. Nam auspicium si uidebatur aduersum, prohibebat suscipere dictaturam. Vnde iam nunc dicimus, bonis aut malis auibus aliquid fieri. Et hac ratione Dictator appellatus est, quia creabatur uiua uoce, non suffragijs.

Magister ciuium autem uocatus est: quia in caput ciuis animaduertere ei licebat, à quo nec prouocabatur. Hinc qui potestatem aliquam de publico haberet, Magistratus est appellatus. In summa, Regiam planè potestatem habebat, solo nomine à Rege distans, & temporis semestris ratione, teste Fenestella.

Aequitatem quicunque regat.) *Hoc est: Qui ad talem dictus fuerit summam regendi potestatem, is Aequitatis & Iustitiæ religiosus sit simili modo, atque omnes Iudices æquum & bonum semper præ oculis habere debent.*

Et tacite Lex insinuat differentiam inter Dictatorem ex corpore Patrum, uel Plebe creatum (nam & ex plebe creari mox cœperunt in bello cum Faliscis, teste Fenestella) & eum qui ex Consule Dictator salutaretur. Ideoq; subiungit: ast quando Consulis: quæ dictio diuersitatem sensus significare solet.

Ast quando Consulis est.) *Quasi dicat: Hoc peculiariter obseruandum, ut quando Consulis est, seu quando ex Consule creatur Dictator: tūc duabus concurrentibus in unum hominem dignitatibus, nullus omninò sit Magistratus, nisi quem ipse dixerit. Qua ratione, M. Varro existimat Dictatorem inde āppellatum, quòd futuros dictare Magistratus solitus fuerit.*

Originem Dictatorum Pomponius Lætus secundum Octauium Manlium ad id tempus refert, quo Latinorū quadraginta Vrbes coniurassent in Romanos, non parum multum ob id perterritos.

DE AVSPICIIS, ELECTIONIBVS, ALIISQVE RITIBVS. CAP. IX.

Reipublicæ auſpicia, Patrum ſunto: olliq́; ex ſe produnto, qui comitijs creare Conſules rite poſſint.

Imperia, Poteſtates, Legationes, cū Senatus creuerit, Populúſue iuſſerit, ex urbe exeunto.

Duella iuſta, iuſte gerunto.

Socijs parcūto: ſe & ſeruos continēto.

Populi ſui gloriam augento: domum cum laude redeunto.

Rei ſuæ ergô, ne quis Legatus eſto.

INTERPRETATIO

Reipublicæ auſpicia.) *Superius de auſpicijs ſiue augurijs diximus, quamq́ue olim Gentes prorſus nihil aut domi, aut militiæ inauſpicato agerent. Appellatum eſt enim auſpicium, ab auium uolantium ſpectatione, quaſi auis ſpeciū: ſicut augurīū à garritu auiū, tam in bonā, q̃ in malam partē. Nam ex auſpicijs intelligere ſe putabant miſeri, quid faciendum utiliter, quid'ue fugiendū ob pernitiē fu-*

turam esset. Ideoq; cum omnia ab auspicijs inciperent, uulgo nunc auspicari dicimus pro incipere. Et Augusti appellantur Imperatores, quasi Religiosa ueneratione ac obseruatione digni, & bonis augurijs admodum profuturi Romanæ ditioni gubernandæ, sicut ubiq; in Titulis Iustiniani, & apud Iurisconsultos intelligendum est: non ab augendo, ut Accursius totius antiquitatis ignarus, cōminiscitur.

Hinc Quintilianus auspicatissimum exordium dixit, pro felicissimum: & augurari pro diuinari usurpamus. Cice. de Diuinatio. lib. j. Calchas (ait) ex passerum numero, belli Troiani annos auguratus est. Item, inaugurari, pro cooptari atque consecrari in aliquem ordinem: à quo rursus contrario modo secludi, recte nuncupamus exaugurari. Adi Gelli. lib. 5. cap. 2.

Itaque auspicia & diuinationes earum rerum quæ in Republica, aut faciēda, aut fugienda essent: quiq; in Senatorium ordinem eligere & elegi deberent, ad Patres Iure Senatorio uult Lex pertinere: quanquam id multis modis immutatum sit, ut ex Pomponio accipiemus.

Comitia autem quorum hic fit mentio, à simul itando dicta: cōuentus sunt populi ad eligendos Magistra

gistratus. At cōcilia censentur, cum Populi pars cō uenit. Unde comitia consularia, Prætoria, Tribunitia, Aedilitia, et deniq; omnium magistratuum creandorum nuncupabantur istæ populi coitiones.

Cæterum, tres differentiæ comitiorum fuerant. Nam quædam calata: quædam curiata: quædam centuriata uocabantur. Calata comitia, pro collegio Pontificum habebantur, inaugurandi Regis uel Flaminis causa, alioqui semper in foro. Curiata ex curijs, hoc est tribubus constabant. Erant autē Romæ tribus initio tres: tandē cœperūt esse trigintaquinque, manente tamen nomine, ut de centurijs agrorū dicit Columella lib VI. Ex his enim pro conditione census & ætatis, per lictorem conuocabantur. Centuriata deniq; comitia erant, cum per singulas centurias calculus unus pro suffragio ferebatur. Sic enim ciues ob multitudinem, centenario numero distribuebantur in creandis Consulibus.

Imperia, Poteſtates, Legationes.) *Non solum illud publicè intereſt, ut Imperia & Legationes Senatus decreto, iußúque Populi designentur ad obeundam huiusmodi functionem: Verumetiam hoc cum primis expedit, ut quo tempore Senatui uisum fuerit, pro conditione rerum, modò celerius, modò tardius, Urbem exeant. Sunt enim multa,*

quorum conficiendorum maxima spes est in celeritate: & contrà, pleraq; cunctationem quandam requirunt. Hanc igitur censuram & cognitionem, penes Senatum Populumq́; esse oportet.

Ex hoc Iure Tituli prodierunt .ff. & .C. De officiConsul. & lega. Item. ff. De legationi. Et. C. lib. X. Vbi de consensu quoq; publico, qui in Legationibus rerum maiorum exigitur, multa sunt statuta.

Duella iusta, iustè gerunto.) *Grauis sententia est. Porrò, multum distant: bellum esse iustũ: & iustè geri. Potest enim iustum esse bellum, cum tamen nõ rectè geratur: quemadmodum dixit ille: nõ tam uincere, quàm uictoria rectè uti oportere. Et ex diuerso, nonnunquam belli causa iniusta est, cum interim in militari disciplina nihil delinquatur à Ducibus. Vtrunq; ista Lex cõplectens: Iusta bella, uult iustè geri.*

Quid igitur est iustum bellum? Vlpianus sic diffinit in l. Hostes .ff. De capti. & postlimi. reuers. Hostes (ait) sunt, quibus bellum publicè Populus Romanus decreuit: uel ipsi, Populo Romano. Cæteri uerò, latrunculi uel prædones appellantur. Cicero autem in Officijs, inspecta penitius bellorum causa, pulchrè disputat: ob eam tantum causam bellũ esse

suscipi

ſuſcipiendum, ut in pace uiuatur. Profectò Iuſtitiā *belli, ex* Iure *naturæ metiri oportet, hoc eſt, ex de-ſenſione neceſſaria, per .l.* Vt *uim. ff.* De Iuſtit. & Iur.

Iuſtè autem tunc geritur bellum, ut deſcribit Ci*cero ibidem, cum parta uictoria cōſeruantur illi, qui nec crudeles, nec immanes in bello fuerūt.* Idq; *eſt quod hic dicit* Lex: *Socijs parcēdum, eosq; cum rebus omnibus ſeruandos eſſe.* Quod *Romani ſemper ferè ſecuti ſunt.*

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Tuſculanos enim, Sabinos, Hernicos, & Faliſcos, in prælio uictos: non ſolum ſeruarunt, ſed & in Ciuitatem acceperunt. At contrà, Carthaginem & Numātiam perfidas Ciuitates, funditus euerterūt. In ſumma, plures propemodum prouincias & Ciuitates, uirtute & liberalitate, quàm armorum ui ad Imperium ſuum redegerunt.

Domum cum laude redeunto.) *Rebus militaribus feliciter geſtis, Lex uult eos domū cum laude uenire. Quæ clauſula haud dubiè ſumpta eſt ex Solonis inſtituto, qui ſemper dicere ſolebat: duabus potiſsimum rebus Rempublicam contineri: præmio, & pœna.* Nihil profectò Romanos ad res ma*gnas ſtrennuè ſubeundas æquè commouit, quàm glo-*

riæ

premiu et pena.

riæ præmium, quod plurimis modis, tũ in uita, tum post mortem à maioribus propositum esse uidebãt.

Et hinc primum illud est factum: quòd Dux exercitus re feliciter gesta, Imperator diceretur etiã post bellum: Scilicet referens hoc honoris nomen, quoniam optimum militiæ suæ exemplum dedisset: Idem obseruabatur de ijs, qui fœderis feriendi prouinciam utiliter expediuissent. De hoc enim Plinius accipi uult lib. VII. capi. XXVI. dum laudes Pompeij recensens: Toties (ait) Imperator, antequam miles. Cicero Philip. 4. Faciã igitur (inquit) ut Imperatores instructa acie solent, quanquàm paratißimos milites ad præliandum uideant, ut eos tamen adhortentur. Nunc uerò nomen Imperatoris translatum est ad significandam sacrosanctam Romani Principis dignitatem, ut in Titulis Iustiniani Cæsaris & nostrorum Principum maximorum.

Deinde, mos triumphandi, honor qui à Senatu decerneretur omnium maximus, sequebatur uictores. Solenniter autẽ decernebatur, & causa cognita, secundum Leges triumphales, quarum prima erat: Ne quis triumpharet, nisi quinq; milia hostiũ una clade cecidissent. Secunda: Vt huius rei ueritas apud Quæstores Vrbanos assereretur iureiurã do. Ter

do. Tertia: Ne quis ad triumphandum admitteretur, nisi auxisset Imperium, non etiam si recuperasset amissam Prouinciam.

Modus autem triumphandi talis erat. Victores corona, primum laurea, deinde aurea redimiti, curru inaurato, quem quatuor equi albi trahebant, Romam inuehebantur. Præcedebat Senatus: sequebatur Populus: post hunc ordo militaris. Ante currũ uictoris, ibant Duces uicti, catenam ferream collo gestantes. Et primum omnium ad templum Iouis Capitolini, deinde per Vrbem atq; domum reducebantur. Cicero in Pisonem: Quid tãdem (inquit) habet iste currus? Quid uicti ante currum Duces? Quid simulachra Oppidorum? Quid aurũ? Quid argentũ? Quid Legati in equis & Tribuni? Quid clamor militum? Quid tota illa pompa? Quid uehi per Vrbem? Vnde sunt qui triumphum à tribus ordinibus: Senatus, Populi, & militum, dici existimãt.

Eódem pertinet statuarum laus, quas & post mortem Senatus ei, qui de Republica optimè meritus esset, decernere solebat. Vides'ne igitur, quot præmiorum genera produxerint uerba huius Legis: Domum cum laude redeunto: scilicet ut cæteri ad imitationem uirtutis allicerentur?

DE

DE TRIBVNIS PLEBIS. CAP. X.

PLebes, quos pro se cõtra uim auxilij ergô, creassit, Tribuni eius sunto. Quodq; hi prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratum esto. Sanctiq; sunto: néue plebem orbam tribunis, relinquuntor.

INTERPRETATIO.

Plebes quos pro se.) *De Tribunis plebis multa superius dicta sunt, & plura dicentur ex Pomponio. Interim obseruent* Tyrones *Iuris: Plebes hic dici prisca locutione, cum nunc frequentius Plebs dicamus. Gelli. Plebes (inquit) in qua ciuium gentes Patritiæ non insunt.* Hos Lex *uult esse sanctos, hoc est, ab omni iniuria munitos: quoniam auxilium ferre solebãt aduersus uim Senatus, erantq; ciues sine his orbi, quasi amissis defensoribus. Orbus enim propriè dicitur oculis priuatus. Per translationem autem is intelligitur, quicunq; aliqua re chara priuatus sit, ut uxore, liberis, parentibus. Sic plebes hic orba dicitur, amissis Tribunis.*

DE

DE SENATV. CAP. XI.

OMnes Magistratus auspicium iudiciumq; habento.

Exq; ijs Senatus esto: eius decreta rata sunto.

Ast si potestas par maiorue prohibet, S C. præscripta seruanto.

Is ordo uicio uacato: cæteris specimen esto.

INTERPRETATIO.

Omnes Magistratus auspicium.) *Quatenus ad Religionem pertinet, omnes Magistratus auspicato creari debent: quantum uerò ad humanam censuram respicitur, uult Lex omnibus potestatibus esse Iudicium, in quo de illata fortè iniuria dispiciatur. Deinceps (inquit Cicero) omnibus Magistratibus auspicia & Iudicia dantur. Iudicia, ut esset Populi potestas, ad quam prouocaretur: auspicia, ut multos inutiles conuentus, probabiles impedirent moræ. Sæpè enim Populi impetum iniustum, auspicijs Dij immortales represserunt.*

Debent nobis ista deseruire in foro, ut edocti à

CHRISTO *seruatore nostro, intelligamus multò magis omnes nostri seculi Magistratus auspicio uero & infallibili creandos esse, hoc est, ex uerbo* Di*uino.l.*In *nomine domini*.C.De *offici*.Praefect.Praeto.Nouell. De *arm. in princi. Quare solemnis est forma* Iuris*iurandi, quod praestare debent* Ma*gistratus ante ingressum publicae functiõis*.Nouell. Iu*iuran.quod praesta.ab his*.

Exq; ijs Senatus esto.) R*omulus primum condita Vrbe Senatorium ordinem instituit, centum patribus quorum consilio uteretur, electis*. P*ostea* Tul. H*ostilius &* T*arquinius* P*riscus* S*enatus maiestatem auxerũt*. A*t* T*arquinius ille Superbus, magnam partem, morte & exilio perdidit, sicut* Li*uius eleganter tractat*.

Eius decreta rata sunto.) N*am ita res se habet (ait* C*icero) ut si Senatus, dominus sit publici cõsilij, quodq; is creuerit, defendant omnes: Et si reliqui principes ordines consilio Rempublicam gubernari uelint: posit ex temperatione* I*uris, cum potestas in* P*opulo, authoritas in* S*enatu sit, teneri ille moderatus & concors* C*iuitatis status: praesertim si proximae* L*egi parebitur*. V*idén, quomodo temperata quadam institutione*, S*enatui sic de*

fertur

fertur potestas, ut Populo non adimatur. Inde semper sic dicere solebant. S.P.Q.R. hoc est, Senatus Populusq; Romanus. Hæc omnia latius infrà tractabuntur.

Ast si potestas par maiorue prohibet, S.C.) *Superius cap. j. dixit Lex: Ni par maiorue potestas Populusq; prohibessit. Semper enim hoc tẽperamentum obseruauit, ut intercedendi Ius Populo reseruaret. Itaq; sic est accipiendus hic locus: Si par aut maior potestas prohibuerit decreta Senatus, seruanda sunt Senatusconsulta, per cognitionẽ Populi ex æquo & bono præscripta: non uerò quomodo semper uoluerint Patres, nimia fortè dominandi libidine adfecti.*

Is ordo uitio uacato.) *Oportet quidẽ nullum omninò uitium esse in Senatu: si aliqui tamẽ fuerint mali, non ideo statim totus ordo damnãdus est. Non enim (ait Cicero) de hoc Senatu, nec de his hominibus qui nũc sunt: sed de futuris, si qui fortè his Legibus parêre uoluerint, hæc habetur oratio. Subdit præterea multum eleganter: quomodo fieri possit, ut euitentur uitiosi Senatores: Id autem (inquiens) difficile factu est, nisi educatione quadã & disciplina: de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci aut temporis.*

Cæteris specimen esto.) *Magis decet Magistratum bonis uiuendi exemplis, quàm Legibus præscriptis imperare. Vt enim (inquit Cicero) cupiditatibus Principum & uitijs infici solet tota Ciuitas: sic emẽdari & corrigi continẽtia.* Et paulò *infrà: Nec enim tantũ mali est peccare Principes, quanquàm est magnum hoc per seipsum malũ: quãtum illud, quòd peruulti etiam imitatores Principum existunt. Nam licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum: qualescunq; summi Ciuitatis uiri fuerint, talem Ciuitatem fuisse. Quæcunq; mutatio morum in Principibus extiterit, eandem in Populo secuturam. Et rursus: Quò pernitiosius (ait) de Republica merẽtur uitiosi Principes: quòd non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in Ciuitatem: neq; solum obsunt quòd illi ipsi corrumpuntur, sed etiam quòd corrumpunt: plusq; exemplo, quàm peccato nocent.*

Hanc itaq; Legem, *de omnibus Magistratuum generibus oportet intelligere: non autem de singulis generum. Quod Cicero his uerbis declarat: Atque hæc Lex dilatata in ordinem cunctum: coangustari etiam potest. Pauci enim atq; admodũ pauci honore & gloria amplificati, uel corrumpere mores Ciuitatis, uel corrigere possunt.*

DE SVFFRAGIIS. CAP. XII.

Creatio Magistratuum & Iudicia, Populi iussa, uetita, cum Senatus suffragio + consciscētur: optimatibus nota, plebi libera sunto.

+ Aliâs cū sciscētur.

Nunc de suffragijs tractat Lex. Est autem suffragium, uox illa quæ dabatur in comitijs, & in tabellis describebatur, quā unusquisq; suam declarabat uoluntatem de aliquo Magistratu creando, aut reo damnando. Initio autem uoce & palàm ferebātur, ut nunc quoq; fit: donec ferrentur tabellariæ Leges, quæ suffragia tabellis describi uoluerunt.

Aliquando tamen suffragium pro auxilio accipitur, ut in Tit. C. De suffragi. Nā quod in Nouellis legitur: Vt Iudices sine quoquo suffragio fiant: insulsissimè uersum est è Græco Iustiniani Codice. Sed à Gregorio Haloandro homine doctissimo, & de Republica optimè semper merito, sic restitutum est: Vt Præsides absq; ulla datione pecuniæ, ad officia mittantur.

INTERPRETATIO.

Creatio Magistratuum & Iudicia.) *Primum loquitur hæc Lex de suffragijs, idque principaliter: cum dicit* Populi *iussa: deinde de intercessione, cum adijcit uetita. Intercedere enim post alia significata, accipitur pro inhibere, coërcere, uetare. Vnde intercessionem uulgò oppositionem dicimus. Et proprie intercedere fuerat* Tribunorũ *plebis, quibus Ius intercedendi cõcedebatur. Nam in hoc creatos dicit* Gellius, *non ut Ius dicerent, sed ut intercederent opponerentq́; sese iniurijs ac uiolentijs. Cæsar bell.Ciuil.j. Refertur statim (ait) de intercessione Tribunorum.*

Cum itaque uel Senatus iudicia, uel populi iussa aut intercessiones suffragijs consciscentur (sic enim legendum puto) tunc debent sine tabellis colligi. Vulgo nunc uota dicunt huiusmodi suffragia.

Optimatibus nota, Plebi libera sunto.) *Ita mehercle attendi, nec satis intellexi quid sibi Lex aut quid uerba ista uellent, inquit* Atticus *apud Ciceronem. Quare & nobis est curandum, ne aberremus in tam lato campo. Nam multa ac uaria sub his paucis uerbis Lex ut solet, cõplectitur. Tollit autem omnem occasionem ferendæ Legis, scilicet de tabellis, per quas insinuarentur suffragia,*

introdu

introducendis: sicut postea contra hanc sanctionem multæ tabellariæ Leges latæ sunt. Quamobrem (ait Cicero) suffragandi nimia libido in non bonis causis, eripienda fuit potentibus. Non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. Et infra: Sic enim (inquit) à me Lex est recitata de suffragijs: Optimatibus nota, plebi libera sunto. Quæ Lex hãc sententiã continet: ut omnes Leges tollat, quæ postea latæ sunt: quæ tegũt omni ratione suffragium: ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appellet.

DE QVAESTORIBVS. CAP. XIII.

AT si quid erit quod extra magistratus † coærario æsussit, qui coæret Populus creato, eiq; Ius † coærendi dato.

† Aliâs cohærario. *† Aliâs cohærẽdi*

INTERPRETATIO.

At si quid erit.) *Videtur mihi uerum quod Riuallius dicit, hunc locum de Quæstura accipiendum esse, de qua post has tabulas ex Pomponio di-*

 cetur

riæ præmium, quod plurimis modis, tũ in uita, tum post mortem à maioribus propositum esse uidebãt.

Et hinc primum illud est factum: quòd Dux exercitus re feliciter gesta, Imperator diceretur etiã post bellum: Scilicet referens hoc honoris nomen, quoniam optimum militiæ suæ exemplum dedisset: Idem obseruabatur de ijs, qui fœderis feriendi prouinciam utiliter expediuissent. De hoc enim Plinius accipi uult lib. VII. capi. XXVI. dum laudes Pompeij recensens: Toties (ait) Imperator, antequam miles. Cicero Philip. 4. Faciã igitur (inquit) ut Imperatores instructa acie solent, quanquàm paratißimos milites ad præliandum uideant, ut eos tamen adhortentur. Nunc uerò nomen Imperatoris translatum est ad significandam sacrosanctam Romani Principis dignitatem, ut in Titulis Iustiniani Cæsaris & nostrorum Principum maximorum.

Deinde, mos triumphandi, honor qui à Senatu decerneretur omnium maximus, sequebatur uictores. Solenniter autẽ decernebatur, & causa cognita, secundum Leges triumphales, quarum prima erat: Ne quis triumpharet, nisi quinq; milia hostiũ una clade cecidissent. Secunda: Vt huius rei ueritas apud Quæstores Vrbanos assereretur iureiurãdo. Ter

do. Tertia: Ne quis ad triumphandum admitteretur, nisi auxisset Imperium, non etiam si recuperasset amissam Prouinciam.

Modus autem triumphandi talis erat. Victores corona, primum laurea, deinde aurea redimiti, curru inaurato, quem quatuor equi albi trahebant, Romam inuehebantur. Præcedebat Senatus: sequebatur Populus: post hunc ordo militaris. Ante currũ uictoris, ibant Duces uicti, catenam ferream collo gestantes. Et primum omnium ad templum Iouis Capitolini, deinde per Vrbem atq; domum reducebantur. Cicero in Pisonem: Quid tãdem (inquit) habet iste currus? Quid uicti ante currum Duces? Quid simulachra Oppidorum? Quid aurũ? Quid argentũ? Quid Legati in equis & Tribuni? Quid clamor militum? Quid tota illa pompa? Quid uehi per Vrbem? Vnde sunt qui triumphum à tribus ordinibus: Senatus, Populi, & militum, dici existimãt.

Eódem pertinet statuarum laus, quas & post mortem Senatus ei, qui de Republica optimè meritus esset, decernere solebat. Vides'ne igitur, quot præmiorum genera produxerint uerba huius Legis: Domum cum laude redeunto: scilicet ut cæteri ad imitationem uirtutis allicerentur?

DE

DE SENATV. CAP. XI.

OMnes Magiſtratus auſpicium iudiciumq; habento.

Ex'q; ijs Senatus eſto: eius decreta rata ſunto.

Ast ſi poteſtas par maiorúe prohibet, S C. præſcripta ſeruanto.

Is ordo uicio uacato: cæteris ſpecimen eſto.

INTERPRETATIO.

Omnes Magiſtratus auſpicium.) *Quatenus ad Religionem pertinet, omnes Magiſtratus auſpicato creari debent: quantum uerò ad humanam cenſuram reſpicitur, uult Lex omnibus poteſtatibus eſſe Iudicium, in quo de illata fortè iniuria diſpiciatur. Deinceps (inquit Cicero) omnibus Magiſtratibus auſpicia & Iudicia dantur. Iudicia, ut eſſet Populi poteſtas, ad quam prouocaretur: auſpicia, ut multos inutiles conuentus, probabiles impedirent moræ. Sæpè enim Populi impetum iniuſtum, auſpicijs Dij immortales repreſſerunt.*

Debent nobis iſta deſeruire in foro, ut edocti à

CHRISTO *seruatore nostro, intelligamus multò magis omnes nostri seculi Magistratus auspicio uero & infallibili creandos esse, hoc est, ex uerbo Diuino. l. In nomine domini. C. De offici. Præfect. Præto. Nouell. De arm. in princi. Quare solemnis est forma Iurisiurandi, quod præstare debent Magistratus ante ingressum publicæ functiõis. Nouell. Iusiuran. quod præsta. ab his.*

Exq; ijs Senatus esto.) *Romulus primum condita Vrbe Senatorium ordinem instituit, centum patribus quorum consilio uteretur, electis Postea Tul. Hostilius & Tarquinius Priscus Senatus maiestatem auxerũt. At Tarquinius ille Superbus, magnam partem, morte & exilio perdidit, sicut Liuius eleganter tractat.*

Eius decreta rata sunto.) *Nam ita res se habet (ait Cicero) ut si Senatus, dominus sit publici cõsilij, quodq; is creuerit, defendant omnes: Et si reliqui principes ordines consilio Rempublicam gubernari uelint: poßit ex temperatione Iuris, cum potestas in Populo, authoritas in Senatu sit, teneri ille moderatus & concors Ciuitatis status: præsertim si proximæ Legi parebitur. Vidén, quomodo temperata quadam institutione, Senatui sic desertus*

fertur potestas, ut Populo non adimatur. Inde semper sic dicere solebant. S.P.Q.R. hoc est, Senatus Populusq; Romanus. Hæc omnia latius infrà tractabuntur.

Ast si potestas par maiorue prohibet, S.C.) Superius cap. j. dixit Lex: Ni par maiórue potestas Populusq; prohibessit. Semper enim hoc temperamentum obseruauit, ut intercedendi Ius Populo reseruaret. Itaq; sic est accipiendus hic locus: Si par aut maior potestas prohibuerit decreta Senatus, seruanda sunt Senatusconsulta, per cognitionẽ Populi ex æquo & bono præscripta: non uerò quomodo semper uoluerint Patres, nimia fortè dominandi libidine adfecti.

Is ordo uitio uacato.) Oportet quidẽ nullum omninò uitium esse in Senatu: si aliqui tamẽ fuerint mali, non ideo statim totus ordo damnãdus est. Non enim (ait Cicero) de hoc Senatu, nec de his hominibus qui nũc sunt: sed de futuris, si qui fortè his Legibus parêre uoluerint, hæc habetur oratio. Subdit prætereà multum eleganter: quomodo fieri possit, ut euitentur uitiosi Senatores: Id autem (inquiens) difficile factu est, nisi educatione quadã & disciplina: de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci aut temporis.

Cæteris ſpecimen eſto.) *Magis decet Magiſtratum bonis uiuendi exemplis, quàm Legibus præſcriptis imperare. Vt enim (inquit Cicero) cupiditatibus Principum & uitijs infici ſolet tota Ciuitas: ſic emẽdari & corrigi continẽtia. Et paulò infrà: Nec enim tantũ mali eſt peccare Principes, quanquàm eſt magnum hoc per ſeipſum malũ: quãtum illud, quòd permulti etiam imitatores Principum exiſtunt. Nam licet uidere, ſi uelis replicare memoriam temporum: qualeſcunq; ſummi Ciuitatis uiri fuerint, talem Ciuitatem fuiſſe. Quæcunq; mutatio morum in Principibus extiterit, eandem in Populo ſecuturam. Et rurſus: Quò pernitioſius (ait) de Republica merẽtur uitioſi Principes: quòd non ſolum uitia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in Ciuitatem: neq; ſolum obſunt quòd illi ipſi corrumpuntur, ſed etiam quòd corrumpunt: plusq; exemplo, quàm peccato nocent.*

Hanc itaq; Legem, de omnibus Magiſtratuum generibus oportet intelligere: non autem de ſingulis generum. Quod Cicero his uerbis declarat: Atque hæc Lex dilatata in ordinem cunctum: coanguſtari etiam poteſt. Pauci enim atq; admodũ pauci honore & gloria amplificati, uel corrumpere mores Ciuitatis, uel corrigere poſſunt.

DE

DE SVFFRAGIIS. CAP. XII.

CReatio Magiſtratuum & Iudicia, Populi iuſſa, uetita, cum Senatus ſuffragio † conſciſcẽtur: optimatibus nota, plebi libera ſunto.

† Aliâs cũ ſciſcẽtur.

Nunc de ſuffragijs tractat Lex. Eſt autem ſuffragium, uox illa quæ dabatur in comitijs, & in tabellis deſcribebatur, q̃ua unuſquiſq; ſuam declarabat uoluntatem de aliquo Magiſtratu creando, aut reo damnando. Initio autem uoce & palàm ferebãtur, ut nunc quoq; fit: donec ferrentur tabellariæ Leges, quæ ſuffragia tabellis deſcribi uoluerunt.

Aliquando tamen ſuffragium pro auxilio accipitur, ut in Tit. C. De ſuffragi. Nã quod in Nouellis legitur: Vt Iudices ſine quoquo ſuffragio fiant: inſulſiſſimè uerſum eſt è Græco Iuſtiniani Codice. Sed à Gregorio Haloandro homine doctiſſimo, & de Republica optimè ſemper merito, ſic reſtitutum eſt: Vt Præſides abſq; ulla datione pecuniæ, ad officia mittantur.

INTERPRETATIO.

Creatio Magistratuum & Iudicia.) *Primum loquitur hæc Lex de suffragijs, idque principaliter: cum dicit* Populi iussa: *deinde de intercessione, cum adijcit uetita. Intercedere enim post alia significata, accipitur pro inhibere, coërcere, uetare. Vnde intercessionem uulgò oppositionem dicimus. Et proprie intercedere fuerat Tribunorū plebis, quibus Ius intercedendi cōcedebatur. Nam in hoc creatos dicit Gellius, non ut Ius dicerent, sed ut intercederent opponerentq́; sese iniurijs ac uiolentijs. Cæsar bell. Ciuil. j. Refertur statim (ait) de intercessione Tribunorum.*

Cum itaque uel Senatus iudicia, uel populi iussa aut intercessiones suffragijs consciscentur (sic enim legendum puto) tunc debent sine tabellis colligi. Vulgo nunc uota dicunt huiusmodi suffragia.

Optimatibus nota, Plebi libera sunto.) *Ita mehercle attendi, nec satis intellexi quid sibi Lex aut quid uerba ista uellent, inquit Atticus apud Ciceronem. Quare & nobis est curandum, ne aberremus in tam lato campo. Nam multa ac uaria sub his paucis uerbis Lex ut solet, cōplectitur. Tollit autem omnem occasionem ferendæ Legis, scilicet de tabellis, per quas insinuarentur suffragia,*

introdu

Introducendis: ſicut poſtea contra hanc ſanctionem multæ tabellariæ Leges latæ ſunt. Quamobrem (ait Cicero) ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſis, eripiēda fuit potentibus. Non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quiſque ſentiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragium. Et infra: Sic enim (inquit) à me Lex eſt recitata de ſuffragijs: Optimatibus nota, plebi libera ſunto. Quæ Lex hāc ſententiā continet: ut omnes Leges tollat, quæ poſtea latæ ſunt: quæ tegūt omni ratione ſuffragium: ne quis inſpiciat tabellam, ne roget, ne appellet.

DE QVAESTORIBVS. CAP. XIII.

AT ſi quid erit quod extra magiſtratus † coærario æſuſſit, qui coæret Populus creato, eiq; Ius † coærendi dato.

† Aliâs cohærario.
† Aliâs cohærēdi

INTERPRETATIO.

At ſi quid erit.) *Videtur mihi uerum quod Riuallius dicit, hunc locum de Quæſtura accipiendum eſſe, de qua poſt has tabulas ex Pomponio di-*

cetur. Interim hoc solum obseruandum est à Tyronibus Iuris, quòd Lex priscis appellationibus utatur, dicatq; coærarium, pro ærarium, ut nunc uocamus, & coærare pro ærare: sicut cõfiscandi uerbũ hodie nobis est familiare. Proinde Aesußit dictum est, pro æris aliquid cedere, uel deferri Fisco. Ideò quæ sine aspiratione scribendum puto: quoniam nihil hic ad rem facit uerbũ cohæreo, res, rere. Item coæret hoc loco, coniunctiuus est à coæro, ras, rare. Vt sit sensus: Si extra Magistratus functionem delatũ aliquid fuerit Aerario: id qui proprio quodam officio in Fiscum redigat, à Populo creari debet, quò magis Ius publicæ pecuniæ tali modo tractandæ, publica authoritate Ius habeat. Nam Quæstores inde sunt dicti, quòd publicæ & Vrbanæ pecuniæ, Aerariјq; curam gererent: quorum originem antiquißimam esse, & penè ante omnes Magistratus, Vlpianus tradit in . l . j . ff. De offici. Quæstor.

QVIBVS IVS SIT CVM POPVLO AGENDI, AVT CVM SENATV. CAP. XIIII.

CVm Populo Patribusq; agendi ius esto.

Consuli, Prætori, Magistro Populi equitumq;: eiq; quem produnt patres Consulum rogandorum ergô,

Tribunisq;, quos Populus rogassit, Ius esto cum Patribus agendi.

Idē ad plebem quod censuerint ferūto.

INTERPRETATIO.

Agendi ius esto.) *Cum Populo aut cum Patribus agere uocat, quod Gellius lib. 14. cap. 7. Populum aut Senatum consulere dicit. Hoc autem quibus liceret, Lex ista recenset, ne paßim omnes ob quascunq; causas Senatum molestarent. Cn. Pompeius initurus primum Consulatum, M. Varronem amicum suū rogauit, ut ei scriberet introductoriū: quid facere diceretq; deberet, cū Senatū cōsuleret.*

Cæterū ut cōmodū incidēte necessitate, Senatus cōsulendi occasionē haberent: cōceßū præterea his fuit Ius habēdi Senatus, seu (ut nūc dicūt) cōuocādi.

G 5 Edidi

Eiq́ꝫ quem produnt Patres.) *De Interrege loquitur Lex, quem Patres prodere magis q̃ creare extra ordinem tẽpore necessitatis solebãt. Interreges autem initio dicebãtur centum Patres, qui mortuo Romulo, donec alius Rex crearetur, Rempublicam gubernabãt, quisq; duntaxat quinq; diebus per ordinem. Verum posteà Interregis creandi hæc fuit ratio. Cũ Reipublicæ causa abessent COSS. nec habẽdis comitijs interesse possent: siue si quando COSS. uitio creati essent, nec placuisset aut non expediuisset comitiorum duntaxat gratia Dictatorẽ dici: Item, si graues discordiæ incidissent: tunc res ad Interregem deducebatur, qui Consularia comitia haberet, teste Fenestella. Et de hoc Interrege loquitur ista Lex, quem Patres creabant, ut comitia haberet, ac sententias loco Consulis rogaret.*

PRAECEPTA IVRIS DE MAGISTRATV. CAP. XV.

✝ Aliàs quæcunq; in Populo, quæcunq; in Patribus.

QVæ cum Populo, quæ cũ Patribus agentur, modica sunto.

Senator, qui nec aderit, aut causa, aut culpa esto.

Loco

Loco Senator,& modo orator, causas Populi tenento.

Vis in Populo abesto.

Par maiórue potestas,plus ualeto.

Ast qui turbassit in agendo,fraus † authoris esto. † *Alias, actoris.*

Intercessor rei malę,salutaris ciuis esto

Qui agent, auspicia seruanto.

Auguri publico parento.

Hanc enim lectionem sequor.

Cicero istā Legem dicit præclarā esse. Continet enim egregia quædam Iuris præcepta de Magistratu, nec certè multum dissimiliter, quàm Iustinianus librum quendam mandatorum scripsit ad Præsides Prouinciarum, quem Haloander uir ad restituēdas Leges à DEO Germaniæ donatus, eleganter inscripsit Nouell. Præcepta Præsidum: cum hactenus, De mandatis Principum, legeretur.

INTERPRETATIO.

Quæ cum patribus agētur.) *Modica sunto, id est, modesta atq; sedata, dicit Cicero: subijciens tria iussa ad Senatum quæ ex Lege colliguntur.* I *Vt adsit uocatus. Nam grauitatem (inquit) res habet, cum frequens ordo est.* II *Vt loco di*

cat,

cat,hoc est,rogatus. III Vt modo:ne sit infinitus. Nam breuitas,non modò Senatoris, sed etiam Oratoris magna laus est in sententia. Nec est unquam longa oratione utendum,nisi magna rerũ necessitas,uel utilitas euidens exigat.

Senator qui nec aderit.) Hoc enim est primum iussum,ut adsit Senatus,qui aut legitima causa absentiam purgabit, aut culpæ reus habebitur. Vnde non aberrant, qui nunc in Ciuitatibus pœnã adijcere solent in absentes Decuriones,aut etiã tardius aduenientes. Hæc enim disciplina in publicis functionibus modestiam retinẽs,mirum in modum, laudabilis est.

Loco Senator.) Secundum præceptum, ut loci & ordinis habeatur ratio in Senatu,ob euitandam confusionem. Qua ratione in Titu. ff. De alb. scriben. Vlpianus diligentissimè tractat de ordine Decurionum obseruando. Itaq; Senator, loco & ordine designato,dicere debet sententiam suam,et non nisi rogatus. Nam nihil magis obstat consultationibus,quàm si promiscuis interruptisq́; uocibus, more rixantium,temerè profundantur sententiæ. Profectò usus mutuorũm colloquiorum, mensæ quidem deseruire potest ad exhilarandos animos: uerum

rum cum serijs deliberationibus publicarum rerũ in Senatu pugnat ex dyametro, nec permittit liberum esse animi iudicium. Itaq; multò magis nunc in Principum aulis præscriptum huius Legis retinendum est: ubi non nisi de maximis Reipublicæ rebus tractari solet.

Et modo Orator.) Tertium iussum addit. Senator enim est, cũ loco & ordine dicit in Senatu: Orator aũt, cum sententiam dicit causæ appositã: cum rationes adnectit: cum utilitatẽ publicam ostẽdit: cum singulis addit iustam opinionis suæ cõprobationem. Quæ omnia, modo fieri oportet & concinna breuitate, ut cæteri quoq; admittantur ad dicendum, & ne tempus inutiliter pereat exequẽdis ijs quæ dicuntur. Certè: modus est pulcherrima uirtus, præsertim in publicis consultationibus.

Obseruã igitur hoc loco, bone lector, quàm eleganti compendio Lex adeoq; tribus penè uerbis explicet tria præcepta latißimè patentia. Nostri nũc ingenti uerborum copia (si modò copiam rectè dixerimus tam inanẽ uerborum congeriem) non satis uidentur explicare ea quæ tum priuatim tum publicè tractant.

Causas Populi tenento.) Est Senatori (inquit

quit Cicero) necessarium nosse Rempublicam: idq; latè patet: Quid habeat militum: quid ualeat ærario: quos socios Respublica habeat: quos amicos: quos stipendiarios: qua quisq; sit Lege, conditione, fœdere: tenere cõsuetudinem decernendi: nosse exempla maiorum. Vides iam, qua scientia oporteat Senatorem esse instructum, ut causas Reipublicæ, oratione sua in consultationibus rectè tractet? Nam pertinent ista omnia ad inuentionẽ, quam primam esse debere, nemo dubitauerit.

Vis in Populo abesto.) *In actionibus cum Populo, primum & maximum est, ut uis absit. Nihil est enim (ait Cicero) exitiosius Ciuitatibus: nihil tam contrarium Iuri & Legibus: nihil minus ciuile est & humanum: quàm composita & constituta Republica quicquam agi per uim. Et pertinet hæc clausula ad actiones cum Populo, sicut præcedens accipitur quando cum Senatu agitur.*

Par maiórue potestas plus ualeto.) *Hoc est, si par aut maior Magistratus intercesserit bonis rationibus ductus, obtemperandum est, & proprio errori cedendum, Parêre iubet intercessori (ait Cicero) quo nihil præstantius. Impediri enim bonam rem melius: quàm concedi malè. Qua ratio*

ne ex

ne ex multis Tribunis predurius aliquid uolentibus, unus se opponens, præferebatur. Et bonus ille Cato, cuius & Cicero cum magna laude meminit, sæpè intercessit oratione sua in Senatu, ne Respublica læderetur, & summis periculis se tandem exposuit.

Ast qui turbaſſit in agendo.) Nihil tam præclarum est, quin si abutaris, fiat in Republica perniciosum. Concessum autem est Iure, ut cum Populo agatur. At si quis turbauerit publicam tranquillitatem, & commouerit ignobile uulgus ad seditionem, quod oratori adfectus mouenti facilimũ fuerit: is de fraude sua teneatur, uelut author seditionis.

Ex hoc fonte promanarunt Tit. C. De seditiosi. Et. l. Capitalium. §. Solent item. l. Si quis aliquid. ff. De pœn. Et. l. Qui cœtum, in princi. ff. Ad Leg. Iuli. de ui public. Sic & Constantinus Imperator in. l. Quoniam. C. eod. tit. constituit eum esse puniendum, qui causam malorum præbuit inter multos.

Interceſſor rei malæ, ſalutaris ciuis eſto.) Quis non studiose Reipublicæ subuenerit, hac tam præclara Legis uoce laudatus? dicit Cicero. Pro

ro. Profectò magnam salutẽ adfert Reipublicæ is, qui malæ rei sese opponit, quantum in eo est. Solon igitur non sine causa tulit Legem suis Atheniensibus: Vt qui orta seditione, nõ sumeret arma, is grauiter puniretur. Prima fronte ea Lex iniqua uideatur, quæ ad arma trahit, cum reprimere potius ac manibus excutere debuisset: Sed ratio, quæ Solonẽ mouit, ex hoc fonte constat. Si enim mali soli ad seditionem prosilirent, bonis interim delitescentibus: quis rogo intercederet malorum hominum perniciosis conatibus? Proinde uoluit sapientissimus Legislator, ut omnes sumerent arma ad intercedendum pro Republica.

Qui agent, auspicia seruãto.) *In publicis institutis, siue cum Senatu, siue cum Populo agatur, Lex uult seruari auspicia, quibus rati sunt semper fore, ut res feliciter succederet, & imminens malum euitaretur. Nã qua dignitate reputati sint Augures olim apud* Romanos *ac alias* Gentes, *suprà diximus. Vt iterum admoneamur, quantò nos magis oporteat omnia facere in nomine* CHRISTI *seruatoris nostri. Sunt enim omnia id genus pseudo* Religionis *deliramenta per posteriores* Imperatores *rectè sublata, in* Tit. C. De *paga. & sacrifici. Item, De malefic. & mathema. Illud prætereundũ non*

non est, & nobis deseruire potest: Quòd Gentes tametsi ueram Religionem ignorarent, ac in idolo latria prorsus essent demersi, donec à CHRISTO & Apostolis eius, præsertim Paulo, ueritatem acciperent: attamen lumine quodam naturali intelligebant, magicam superstitionem damnãdam esse, hoc est, ea præstigia quæ extra publicum ritum certis quibusdã incantationibus, & nescio quibus ineptijs faciebant. Vnde Augustinus de Ciuitate Dei, scribit, in XII. tabulis fuisse legem, quæ magicas impo sturas prohibebat, cum & Ciceroni uehementer displiceant. Et Dido apud Vergili. Aen. 4. sic dicit:

Testor chara Deos, & te germana, tuumq;
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.

De his intelligi uult Vlpianus in. l. j. §. Medicos. ff. De uari. & extra. cognitio. Non tamen (inquiens) si incantauerit, si imprecatus est, si (ut uulgari uerbo in posterum utar) exorcizauit. Nõ sunt enim ista Medicinæ genera: tametsi sint qui hos sibi profuisse, cum prædicatione adfirment.

Pudet me hic referre, quàm Gentes in suo errore nos uicerint, & quantopere confundamur, quoties eorũ memoria nobis obijcitur: Videlicet, quia tam frequentes nunc sunt incantationum ac Diuinationum præstigiæ, ut plus illis ferè quàm nostræ Religioni tribuamus, frustrà reclamante Apostolo

per omnes suas Epistolas. Sed de hoc magis mirandum: quòd Magistratus ista ferant aliquando conniuĕtibus oculis: quibus oro ut CHRISTVS uerum donet Spiritum, & oculos uidendi tales imposturas Sathanæ.

DE PROMVLGATIONE LEGVM: DE PRIVILEGIIS: DE SINGVLIS REBVS AGENDIS.

CAP. XVI.

PRomulgata proposita, in ærario cognita sunto.

Nec plus, quàm de singulis rebus semel consulunto.

Rem Populum docento: doceri à Magistratibus priuatisq; patiuntor.

Priuilegia ne irroganto.

De capite ciuis, nisi per maximum comitium, ollosq; quos censores in partibus Populi locassint, ne ferunto.

Donum ne capiunto, néue danto, néue petenda, néue gerenda, néue gesta potestate.

Quisquis

Quiſquis earum rerũ migraſſit, noxiæ pœna par eſto.

Cenſores fidè Legem cuſtodiunto: priuati ad eos acta referunto: nec eò magis Lege liberi ſunto.

Has Leges Cicero præclariſsimas uocat, translatasq́; de XII. *tabulis: præſertim eas, quæ priuilegia tollunt, & quæ de capite ciuis rogari, niſi maximo comitio uetant.* Nec certè *contemnenda ſunt nobis in noſtro foro omnia quæ* Lex *iſta præcipit.*

INTERPRETATIO.

Promulgata propoſita.) *Rectè conſtitutum eſt, ut promulgatæ Leges agerẽtur in Aerarium, ac diligenter cuſtodirentur. Primum, ne periret exemplar: deinde, ne quis fortè fraudem corrumpendo admittere poſſet. Qua ratione moti* Romani: *Leges* XII. *tabularum in æs inſciſas, repoſuerunt in Aerarium, ut* Tranquill. *ſcribit in uita Iulij.*

Hinc ſumitur mos in Ciuitatibus nec certè repudiandus, quòd Statuta ſua in publicam cuſtodiam reponant. Veruntamen meminiſſe oportet: ne-

custodiantur solum Leges, sed ut obseruentur etiã. Ipsa literarum monumenta recludi debent in Aerarium: at obseruatio palàm circũferri debet per totam Rempublicam.

Nec plus quàm de singulis rebus.) *Habet enim talis inconstantia, si eadem res per nouas cõsultationes sæpè immutetur, multa incommoda. Primum: nõ contingit sine motu & turbatione, mutatio rerum publicarum: Deinde, datur ansa leuioribus hominibus ad nouationẽ procliuis, ut sub prætextu emendandæ rei, sæpè tentent inconsueta statuere: quod Aristoteles in Politicis uehementer improbat. Optima igitur ratione hæc Lex uult non amplius quàm semel de singulis rebus per consultationem aliquid constitui. Interim tamen loquens regulariter, non tollit arbitrium boni uiri, ut foro seruiatur, & temporũ conditioni ac rerum inopinato accidentium.*

Priuilegia ne irroganto.) *Tota uia errauerit, si quis putet hanc Legem prohibere omnia priuilegia: sed cum maximo delectu atq; consilio cõcedi uoluit. Sic enim & Cicero intelligit: In priuatos homines (inquiens) Leges ferri noluerũt: id est enim priuilegium, quo quid est iniquius? Cum Le-*

gis hæc uis sit: scitum & iussum in omnes ferri: de singulis, nisi centuriatis comitijs, noluerunt. Audis, Leges non esse ferendas de singulis. Item, comitia esse adhibenda maxima, ut certa ratione concedantur priuilegia? Veriti enim sunt prudentißimi uiri, ne paßim sine delectu concederentur priuatæ Leges indignißimis hominibus: & ne tandem per hãc occasionẽ, totius Iuris obseruatio dissolueretur, fierentq; uilißimi quiq; quid uellent, confidentia priuilegiorum.

Multò minus igitur eleuare uult hæc Lex priuilegia, quæ summa quadam Aequitate certis hominum generibus concessa sunt, quæ Iurisconsulti adpellant Ius singulare, ut Paulus in. l. Ius singulare. ff. De Legib. Nam his sublatis, bona & certè melior pars Iuris tolleretur. Exempla autem priuilegiorum de quibus loquitur ista Lex, adferre huc potes ex. l. j. §. Planè. ff. De constitu. Princ. Et ex. §. Sed & quod Principi. Instit. De Iur. natura. Genti. & Ciuil. Nam talia indulta, si non ex plena cognitione præstentur, summam habent iniquitatem.

De capite ciuis, nisi per maximum comitium.) *Grauißima priuilegij causa est, cum de capite priuati ciuis aliquid statuitur: Ideo Lex re-*

quirit ea in re maximum comitiũ, ut iudicia totius Populi suffragijs consciscerentur. Accipit autem Cicero maxima comitia, hoc est, cẽturiata, sicut apparet latius in oratione pro P. Sestio. Sed & hoc loco satis id declarat. Descriptus enim (inquiens) Populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet in suffragium consilij, quàm fuse in tribus cõuocatus.

Perpende igitur rogo te, bone lector, quanti olim æstimauerint censuram & cognitionem de priuilegijs, cuius nunc ferè non habetur ratio. Priuilegia *hodie dicimus, aliâs beneficia, aliâs indulta, aliâs dispensationes: & interim non perpendimus, quàm magna res sit relaxare* Ius *& ordinationem* DEI *per huiusmodi concessiones, nisi grauißima causa suadeat.* Extat *in* Iure Pontificio Tit. De priuile. Nos *latius in lib.* De Iure *singulari, tractauimus.*

Donum ne capiunto, néue danto.) De *captis pecunijs & ambitu, tractant hæ leges, authore Cicerone. Nam uirtuti ultrò sunt offerendæ: non autem pecunia redimendæ dignitates & publicæ administrationes. Neque igitur in designando, neq; in gerendo, neque in deponendo Magistratu pecuniaria corruptio interuenire debet. Initio autem Magistratum precibus ambire licebat: deinde cœperunt*

perunt pecunia redimi suffragia, quod hac Lege prohibetur. Tandem cum ambitio & largitiones miscerentur, utrunque sublatum fuit, ut in Tit. ff. & C. Ad Leg. Iuliam de ambit.

In Magistratu autem pecuniam capere, ac uenalem habere Iustitiam, semper abominabile fuit. Vnde est Tit. ff. et C. Ad Leg. Iuli. repetunda. Ex eodem Iure factum est Plebiscitum, cuius meminit Modestinus in Tit. De offici. Præsid. Plebiscito (inquiens) continetur, ne quis præsidum, munus donúmue caperet, nisi esculentum potulentúmue, quod intra dies proximos prodigatur. Vlpianus autem latius explicans hoc temperamentum, in. l. Solet. ff. De offici. Procon. Non uerò (inquit) in totum xenijs abstinere debebit Proconsul, sed modum adijcere: ut neque morose in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat. Quam rem Diuus Seuerus, & Imperator Antoninus, elegantißima epistola sunt moderati, cuius epistolæ uerba hæc sunt; Quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus. Vetus prouerbiũ est: ὄυτε πάντα, ὄυτε πάντοτε, ὄυτε παρὰ πάντων. Nam ualde inhumanum est, à nemine accipere: sed paßim, uilißimum est: & per omnia, auarißimum. Demum subdit: Sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem. Tra-

ſtatur etiam hæc materia in Tit. C. De Sportul.

Quiſquis earum rerum migraſſit.) *Hoc eſt, quiſquis exceſſerit aliquid horum ſtatutorum (ſic enim migraßit, pro exceßerit dictũ eſt) noxiæ pœna par eſto. Nam qua quis pœna ſit adficiendus ob contemptam hanc Legem, Iudicijs magis quàm uerbis ſanciendum eſt, ut in ſuo uitio (ait Cicero) quiſque plectatur: Vis, capite: auaritia, mulcta: honoris cupiditas, ignominia ſanciatur. Obſerua rogo diligenter has ſententias, quæ ad multa tibi deſeruient in Republica.*

Cenſores fidè Leges cuſtodiunto.) *Cura Legis ſeruandæ Cenſoribus data fuit, præter ea quæ ſuperius dicta ſunt de moribus hominum conſeruandis. Cicero autem pulchrè: Hæc detur (inquit) cura Cenſoribus, quandoquidem eos in Republica ſemper uolumus eſſe: apud eoſdem qui Magiſtratu abierint, ædant & exponant, quid in Magiſtratu geſſerint, deq; ijs Cenſores præiudicẽt. Vult itaque hæc Lex eos qui Magiſtratu functi ſunt, publico Iure rationem referre, cauſamq; exponere Cenſoribus, ſi quid fortè deliquerint in officio: attamen accuſatori priuato, integram dictandi Iudicij facultatem ſeruari.*

Ex hoc

Ex hoc fonte est Tit.C.Vt omn.Iudic.tam Ciuil.quàm mili.Et Nouell.Vt Præsi. absq. ull. dati. pecun. §. Necessitatem. Vbi constituitur, quod omnes Magistratus post depositam administrationem, per quinquaginta dies, in Ciuitatibus uel alijs locis permanere, ac fraudum suarum rationem reddere debeant. Vulgò subire Syndicatum appellant: Latinè causam dicere, nuncupandum est.

Hoc munus autem custodiendæ Legis, Romani à Græcis sunt mutuati. Cicero: Græci (ait) hoc diligentius, apud quos νομοφύλακες creantur: nec ij solum literas (nã id apud maiores quidem etiam nostros erat) sed etiam facta hominum obseruabãt, ad Legesq; reuocabant.

Hactenus igitur sit disputatum ex hac lege de Magistratibus, quæ post Religionem, publici Iuris altera pars est: ut proinde totum iam breuiter uideas eius Iuris ordinem, nihilq; desiderare possis, q̃ si nomina Magistratuum exactius aliquantò uolueris intueri in foro huius seculi, uel si plura de origine eorum uidere placeat: quorum utrunque pro uiribus in scholijs ad Pomponij Legem infrà præstabimus. Interim uideamus ea quæ de Iure priuato reliqua sunt ex XII. tabulis.

DE IVRE PERSONARVM: DE PATRIA POTESTATE: DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS.

TIT. III.

VT Iuris priuati quotcunq; tãdem Leges apud nos extant Græcarũ tabularum, ordine quodam explicemus (Nam cur non etiam in quibuslibet reliquijs Legum methodus fuerit seruãda?) primum à patria potestate exordiemur, ut Iura personarum primo loco tractemus, iuxta ordinem. l. ij. ff. De *stat. homin.* Et. §. *ulti. Insti.* De *Iur. Natura. Genti. &* Ciuil.

Vendendi filium, patri poteſtas eſto.

Tutores liberis in poteſtate, teſtamento parentes danto.

Si nõ ſint dati: adgnati qui ſucceſſionẽ ſperant, tutores ſunto.

Sed ſi aliqua ſit inſidiarũ ſuſpicio, apud alios pupillus educator.

Tutor

Tutor cum pupillorum matre, ne habitato.

Prodigo, bonorum suorum administratio, interdicta esto.

Si furiosus existet, adgnatorum gentiliúmq; in eo pecuniáq; eius, potestas esto.

Suspecti tutores remouentor.

Filius arte carens patris incuria, eidem necessaria uitæ subsidia ne præstato.

Alioqui, parentes educare cogitor.

In decimo mense, legitimus infans nascitor.

Vendendi statuliberos, ius potestásq; esto.

INTERPRETATIO.

Vendendi filium.) *Putant pleriq; Romulum concessisse primum parentibus potestatem uendendi liberos, idq; posteà relatum fuisse in* XII. *tabulas, teste* Dionysio Halicar. *lib. ij. Certè ex. l. ij.* C. *De patri. qui fili. suos distraxe. apparet: usque ad uitæ & necis arbitrium, porrectam fuisse potestatem patriam, quam natura tamen pietate quadam nõ ad talem introduxit tyrannidem. Sed quid non tentauit hominum insatiabilis dominandi cupi*

do, quæ

do, quæ nec sanguini pepercit? Idem constat ex. l. In suis hæredibus, in fi. ff. De liber. & posthu. Et. l. ulti. C. De patri. potestat.

Qua ratione, tum Imperatores, tum Iurisconsulti *paulatim huic tam præduro* Iuri *detraxerũt, & ad naturalem æquitatem reduxerũt, ut in.* l. Qui *filios.* C. Quæ *res pig. obliga. poss. uel non.* l. Diuus *Adrianus. ff.* Ad Leg. Pompe. *de parric.* Et *in* Tit. C. De *his qui paren. uel liber. occider. Solum enim parentibus honesta relinquitur emendatio, & ex maxima causa exhæredatio, ut.* C. De *emenda. pro pinquo.* Et Nouell. Vt *cum de appella. cognosci.* §. *Aliud quoq;.*

Imò, si parentes intolerabili iniuria adfecerint liberos, quanquàm actione iniuriarum non teneantur. l. Prætor *edixit.* §. Præterea. *ff.* De *iniuri.* Possunt *tamẽ liberi officium* Iudicis *inuocare, ut compellantur tam iniqui parentes ad emãcipationem. l. ult. ff. Si à parent. quis manumiss. fuer.*

Ex *hac* Lege *promanarunt omnes* Tituli Insti. & C. De *patri. potesta. ff.* De *his qui sunt sui uel alie. iur.* De *adoptioni. & emancipati.* Item, De *agnoscen. liber.* De *liber. exhibend.* Et *reliqui id genus.*

Tutores liberis in potestate.) *Secundum naturam*

naturam sit uerisimile, neminem diligentius de bonis tutoribus cogitaturum, quàm parentes ipsos. Ideo Lex *permittit ac suadet, ut parentes in testamētis suis dent liberis impuberibus tutores: ne post mortē illorum, incerta sit eius rei solicitudo.* Quare *Caius in .l.j.ff.De testament.tutel.* Lege XII. *tabularū (inquit) permissum est parentibus: liberis suis, siue masculini, siue fœminini sexus (si modò in potestate sint) tutores testamēto dare.* Extant Tit. C. *De testamenta.tutel.* Et *Instit.* Qui *testa. tuto. dar. poss.*

Sed quid de testamento matris? Item, *quid de naturalibus liberis?* Respondeo: *Si mater tutorem dederit: aut si naturalibus liberis datus fuerit, confirmari eum oportet, idq; cum inquisitione, ut satisfiat regulæ huius* Legis *quæ potestatem exigit. l.j. & .l.ulti.* C. *De confirman.tutor.l.ij.ff.eod.tit.*

Formam *autem inquisitionis longè elegantissimam & breuem tradit* Hermogenianus *in. l.* Naturali.*ff.* De *confirman.tuto.* Si *quæratur (inquiens) an ex inquisitiōe rectè datus sit tutor, quatuor hæc consideranda sunt: an & hic dederit, qui dare potuerit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datus, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpositum sit.*

Si non

Si non sint dati: adgnati qui successio-nem sperant.) *Quibus autẽ (inquit Iustinianus) testamento tutor datus non est: his ex Lege XII. tabularum adgnati sunt tutores, qui uocantur legitimi. Sunt autem adgnati, cognati per uirilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre cognati: ueluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepósue ex eo: Item patruus, & patrui filius, nepósue ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur: adgnati non sunt, sed aliâs naturali Iure cognati. Itaq; amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & inuicẽ tu illi eodẽ Iure coniungeris. Quia qui ex ea nascũtur, patris, nõ matris familiam sequuntur.* Instit. De legit. adgna. tutel.

Sed ne fallamur in ui ac potestate huius Legis, sic subdit Iustinianus in dict. tit. Quod autem Lex XII. tabularum ab intestato uocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. Quod tunc quoque accidere intelligitur, cũ is, qui datus est tutor, uiuo testatore decesserit.

Rationem autem huius Legis tractans Vlpianus *in. l. j. in princi. ff.* De legiti. tuto. *Hæc (inquit) summa prouidentia: ut qui sperarent hanc successionem, ijdem tuerentur bona, ne dilapidarentur.*

Profe-

Profecto, hanc prudentiæ rationem, Ciuiliter et urbanè metitus est Vlpianus ex utilitate pecuniaria. Cæterum, uera ratio ex Iure naturali colligenda est: quia scilicet adgnatus cum proximum sanguinis & successionis locum teneat, natura exigit ab eo, ut pueri quoque tutelam suscipiat, etiam si nulla sint eius bona. Nam tutela (authore Seruio) est uis atq; potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui propter ætatem se defendere nequit: Iure Ciuili data ac permissa. Vnde appellantur tutores, quasi tuitores ac defensores personæ potius, quàm bonorũ. l. j. ff. De tutel. Instit. eod. tit. §. j.

Deniq; ex hac Lege XII. tabularum sciendum est: libertorum & libertarum tutelam, ad patronos liberosq; eorum pertinere. Quæ & ipsa Legitima tutela uocatur: non quia nominatim in ea Lege de hac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si uerbis Legis introducta esset. Eo enim ipso quòd hæreditates libertorum libertarumq́;, si intestati decessissent, iusserat Lex ad patronos liberósue eorum pertinere: crediderunt ueteres, uoluisse Legem, etiam tutelas ad eos pertinere. Instit. De Legiti. patro. tutel. Vnde Vlpianus in. l. Nominis. ff. De uerbo. signifi. Verbum (inquit) ex Legibus, sic accipiendum est: tam ex Legum sententia, quàm ex uerbis. Et hic est ue

rus sensus.l.j.ff. De legi.tuto. dum dicit:Item patronis.Nam hæc Lex patronorum nō meminit specialiter,iuxta.l.Tutela legitima.ff.eod.tit.

Quo autem ordine secundum succeßionis gradus deferatur tutela,satis explicatur per Iustinianum,Nouell. De hæredi.ab intestat. uenienti. §. Ex his .Fit etiam mentio Legis XII.tabularum in l.j.C. De legit.tutel.

Tutor cum pupillorum matre ne habitato.) *Omnes Legislatores magnam egerūt curam,ne pueri in ea ætate qua seipsos tueri non possunt,ullo modo læderentur . Quod sanè tametsi in contractibus multis modis fieri soleat:unde Ius singulare illud restituendi in integrum, à Prætore introductum fuit,de quo alibi scripsimus:tamen omnium maximè lædi possent pueri orbati parētibus, in ipsa educatione,de qua tum hic grauiter,tum in Tit.ff.Vbi pupil.educa.uel mora.debe.diligentissimè tractatur . Solet Prætor (inquit Vlpianus in l.j.)sæpißimè adiri,ut cōstituat,ubi filij uel alantur uel morentur:nō tantum in posthumis,uerum omninò in pueris.Et solet ex persona, ex conditione, ex tempore statuere,ubi potius alendus sit:& nonnunquam à uoluntate patris recedit Prætor. Deniq;,cum quidam testamento suo cauisset, ut filius*

apud

apud substitutum educaretur: Imperator Seuerus rescripsit: Prætorem existimare debere, præsentibus cæteris propinquis liberorum. Id enim agere Prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione alatur partus & educetur. Idem Vlpianus in. l. penult. Eo. tit. Si disceptetur (ait) ubi morari uel educari pupillum oporteat: causa cognita, id Præsidē statuere oportebit. In causæ cognitiōe uitādi sunt, qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari. Ecce, q̄ diligenter Iurisconsulti, præscripta huius Legis XII. tabularum uelut normam mathematicam, suis responsis adhibuerunt.

Prodigo, bonorum suorum.) *Vlpianus in. l. 1 ff. De curato. furio. Lege (inquit) duodecim tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum administratione. Quod moribus quidem ab initio introductum est. Sed solent hodie Prætores uel Præsides, si talem hominem inuenerint, qui neq; tēpus, neq; finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profundit: curatorem ei dare, exemplo furiosi. Et tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu uel furiosus sanitatem, uel ille sanos mores receperit.*

Quod autem Vlpianus dicit: hoc Ius ab initio moribus fuisse introductum: Accursius more suo ua-

rians,ostendit se non intellexisse,cum utraq; senten tia idem dicat. Nos *suprà ostendimus secundum* Ci *ceronem*: Romanos *à Græcis multa accepisse quæ in more essent, tum etiam de suis obseruationibus pleraq; in tabulas adiecisse,ut est uidere ex.* §. Et *non ineleganter* Instit. De Iur. *Natura. Genti. &* Ciui. *Videlicet si eum locum conferas cum* Lege *Pomponij,quam infrà tractabimus*. Q*uare admo- net nos* Vlpianus:*ab initio fuisse consuetudinē,quæ tam iusta fuerit uisa,ut in* XII. *tabulas describere tur pro* Lege.

Si furiosus exiſtet.) *Iustinianus* Insti. De *cu rato*. Furiosi *quoq; (ait) & prodigi, licet maiores uigintiquinq; annis sint:tamē in curatione sunt ad- gnatorum ex* Lege XII. *tabularum. Sed solent* Ro *mæ* Præfectus *urbi,uel* Prætores, *& in prouincijs* Præsides,*ex inquisitione eis curatores dare. Sed et mente captis,& surdis,& mutis,& qui perpetuo morbo laborant(quia rebus suis superesse non pos- sunt)curatores dandi sunt.*

Sed quî sciet Magistratus *qualis quisq; sit,utrū sobrius administrator rerum suarum,an dilapida- tor:utrum sanus,an furiosus?* Respondeo: Possunt *matres & propinqui petere, ut illis bonorum ad- ministratione interdicta,curatores dentur*. Vlpia-

nus

nus in l.ij.ff.Qui pet. tuto.uel cura. Quæ autem de matre (inquit) prædicta sunt, ostēduntur ex Epi*stola* Seueri, *cuius uerba subiecta sunt.* Diuus Seuerus Vlpio Rufino. *Omnem me rationem adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus uolo.* Et ideò mater, *quæ uel non petierit tutores idoneos filijs suis, uel prioribus accusatis reiectisúe, non cōfestim aliorum nomina ediderit,* Ius *non habeat uindicandorum sibi bonorum intestatorum liberorum.* Idem Vlpianus *in l.His qui.ff.eod.tit.* Diuus Pius *(ait) matris querelam de filijs prodigis admisit, ut curatorem accipiant, in hæc uerba:* Non *est nouum, quosdam, etsi mentis suæ uidebuntur compotes esse: tamen sic tractare bona ad se pertinētia, ut nisi subueniatur his, deducantur in egestatem.* Eligendus *itaq; erit, qui eos consilio regat.* Nam *æquum est, prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitū.* Iam *te rogo, bone lector, adeóq; obtestor, ut bona fide dispicias, num satius sit has grauißimas maiorum sententias & fontes ad uerba sic recensere, quàm barbaras illas commentariorum altercationes?* Vide *autem quàm hæc pulchrè conueniant cum diuino* Dauidis *oraculo:* Pu*pillum & uiduam suscipite.* Posset'ne *aliquid propius ad naturalis* Iuris *formulā accedere?* Faces*sant*

ſunt igitur deliramenta fabularum in Ciuili diſci-plina: & ſimus aliquando Germani, quibus germa-na placeat Iuſtitiæ Religio, conſtansq; & perpetua uoluntas.

Suſpecti tutores remouentor.) *Vult Lex remouendos eſſe ſuſpectos tutores & curatores (nam utrorumq; eadem eſt ratio) nec expectãdum eſſe finitæ adminiſtrationis tempus, quo ſera forta ßis fuerit pœnitentia. Vlpianus in .l.j.ff. De ſu-ſpect. tutor. Hæc clauſula (inquit) frequens eſt & perquàm neceſſaria. Quotidie enim ſuſpecti tuto-res poſtulantur. Et paulò pòſt: Sciendum eſt, ſuſpe cti crimen ex Lege XII. tabularum deſcendere. Hoc eſt, per Legem decernitur delictum eſſe, & nos omnia peccata per Legem cognoſcimus. Quia ſi Lex non diceret, non eſſet delictum, ut eleganter Apoſtolus ad Roman. explicat. Verum ſi Vlpianus uideret hoc ſeculum noſtrum, diceret certè id quod Cicero de cuſtodia Legum ſcribit: Extremæ Leges ſunt, nobis non uſitatæ, Reipublicæ neceſſariæ: Le-gum cuſtodiam nullam habemus. Certè, nec nos ho die ſuſpecti criminis iudicia exercemus: & cum o-mnia tribunalia ſcateant litibus, nullam tamen de ſuſpecto tutore cauſam reperias, quaſi nulli nunc uiuant ſuſpecti tutores: quod utinam uerum eſſet.*

Itidem

Itidem & Tituli De excusationi.tutor.& curat. rarò admodum perducuntur in forum nostrum. Quis enim nunc uelit excusari à tutela locupletis pupilli? Imò, quis non potius intendat apud Iudicē, se ad tutelam proximiorem esse, quàm aduersariūs? Sic corrumpuntur hominum mores auaritia, omnium uitiorum matre.

Suspectus autem tutor quis censeri debeat, diffinit Iustinianus ex responso Iuliani, Instit. De suspect.tutori. Suspectus autem est (ait) qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, ut Iulianus quoque scripsit. Et infrà: Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimuero tutor uel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus. Idem dicit Vlpianus in.l. Suspectum.ff. De suspect. tutori.

Filius arte carens, patris incuria.) Maximè secundum naturam est: quòd sicut parentes alere debeant liberos: Ita rursus liberi egenis parentibus alimenta suppeditent, ut elegantissimè tractat Vlpianus in.l. Si quis à liberis.ff. De agnoscē. uel alend.liber. Et hanc eandem regulam, sequente clausula ista Lex breuiter sancit. Attamen si pater desidia sua sic negligat filium, ut nulla eum arte cu

ret educari, unde poßit uitæ necessaria sibi comparare: tunc nec uicißim tenebitur patrem alere.

Si fortè cui dura hæc Lex uisa fuerit, is meminisse uelit: quàm impius, quàm crudelis sit pater, qui filium à DEO donatum, & à se genitum tã turpiter contemnat, ut nulla arte expolitum, obbrutescere patiatur. Optimi authores diffiniunt: necari propemodũ liberos, qui nulla imbuãtur disciplina: cui sentẽtiæ multũ accedit. l. Necare. ff. De agnoscen. & alend. liber. Itaq; cum aduersus naturæ Legem peccet parens uel insulsus uel perfidus: meritò naturæ beneficijs priuatur & alimentis.

Et hoc quidem tempore quo pacto educentur liberi, quibus imbuantur artibus (ut interim de literarum studijs nihil dicam) quibus moribus instituantur: res ipsa demonstrat. Tandem cum per talem neglectam liberorum educationem tota Ciuitas corrumpitur: tum execramur tempora: incusamus cœlum & terram, nihilq; nisi omnium rerum expectamus interitum: non animaduertentes interim, nostra culpa id fieri, non temporum iniuria: & nobis (DEO authore) in manu esse, quo malum hoc emendare liceat: si præscriptum huius Legis honestatisq; præcepta in educandis liberis sequamur. Audio multos quotidie desiderare prisca illa & aurea Romanorum secula, quæ tamen redire non

possunt: sed cur non priscam & auream liberorum educationem imitamur, quam faciliter adsequi pos- semus? Profectò si quis uineam habeat adulterinis uitibus corruptam, unde nihil fructus redeat: nónne paucis annis ad fructum eam redegerit, si iustas uites supponat in locum demortuarum? Id rustici non ignorant: cur ciues nolunt doceri? Sed surdis canimus, nisi DEVS *aures donare uelit.*

E meretrice natus, patrem non alito.) *Quò magis Lex inuitaret homines ad iustas nuptias, deterreretq́; ab illicito coitu: constituit, ne filius meretricis aleret patrem. Sed in naturalibus liberis, et qui utcunq; patrem sciunt, quadã humanitatis ratione receptum posteà fuit, ut decernerentur parentibus alimenta.* Vlpianus *in. l. Si quis à liberis. §. j. ff. De agnoscen. & alend. liber.* Ergo *& matrem (inquit) cogemus, præsertim uulgò quæsitos liberos alere: nec non ipsos eam.* Tractatur *latius in* Tit. C. De *naturali. liber.*

In decimo mense legitimus infans nascitor.) *Magnæ olim disceptationes nascebantur ex obseruatione temporis nati partus. Nam aliàs pater causabatur prematurè fuisse natum, ideoq; filium suum nõ esse ex uxore, quam ante nuptias gra-*

uidã fuiſſe putaſſet: aliâs eueniebat, quòd morte ſo luto matrimonio, uel fortè diuortio, partus poſt tẽ pus à natura datum diceretur editus: ideoq; filium legitimum recuſabant, ſicut & noſtris temporibus utrunque accidit ſæpiſsimè. In hac igitur opinionum diuerſitate, ut certa eſſet forma ad quam caſus iſtos exigere liceret: ſic ſtatutum fuit. Si poſt contractas nuptias ſeptimo menſe partus naſceretur, legitimum filium cenſeri. Paulus in Tit. ff. De ſtat. homi. Septimo menſe (inquit) naſci perfectum partum, iam receptum eſt, propter authoritatem doctiſsimi uiri Hypocratis. Et ideo credendum eſt eum, qui ex iuſtis nuptijs ſeptimo menſe natus eſt, iuſtum filium eſſe.

Rurſus, ſi aut poſt mortem, aut poſt diuortium naſcatur decimo menſe, cenſendus eſt legitimus infans, hoc eſt, iuſtus & uerus mortui patris filius, ut hic. Vlpianus in l. Inteſtato. §. ult. ff. De ſuis & legi. Poſt decẽ menſes mortis (inquit) natus nõ admittetur ad legitimam hæreditatem. De eo uero, qui centeſimo octogeſimo ſecundo die natus eſt, Hypocrates ſcripſit, & Diuus Pius Pontificibus reſcripſit, iuſto tempore uideri natum. Hinc Iuſtinianus Nouell. De reſtitutio. dotal. rer. §. Alterum uerò illud. Nam nondum (ait) elapſo anno, ſub finem unde

cimi

cimi mensis peperit, ut nequaquàm ex defuncto fœtũ susceptũ queamus dicere, neq; uerò fœtura ipsa in tam longum tempus protensa est. Tractat de his multa Gellius lib. iij. cap. XVI.

Huc pertinent omnes Tituli *.ff.* De *liber. agnos.* De *uen. inspicien.* Et *reliqui ferè* Tit. *in lib.* 25. 26. *&* 27. Vt *inde discant studiosi* Iuris, *ex quantulo fonte tam multi promanarint riuuli Legum, quibus causarum circunstantiæ succedentibus seculis, docente experientia, sint determinatæ atq; in certam formam diffinitæ.*

Vendendi statu'iberos, Ius potestasq; esto.) *Multa haud dubiè in* XII *. tabulis de* Iure *personarum et seruitute scripta fuerunt, sed eas totas non habemus.* Verum, *quãdo de statu:iberis præcipue dubitari poterat: num uendi possent: quoniã interim fauore quodam, ac si ad libertatem peruenißent, reputandi uiderentur:* Ideo *de his permittitur uendendi facultas.* Modestinus *in* Tit. *ff.* De *statulibe.* Statuliberos *(inquit) uenundari posse,* Leges *duodecim tabularum putauerunt.* Duris *autem conditionibus in uenditione minime onerandi sunt: ueluti ne intra loca certa seruiant, néue unquam manumittantur.*

Statuliber autem est (authore Paulo in.l. j. ff. eod. tit.) qui statutam & destinatam in tempus uel in conditionem habet libertatem. Fiunt autem statu liberi conditione, bifariam: uidelicet expressa, uel ui ipsa, hoc est, tacita. Conditione expressa quomodo fiant, manifestum est: ut relinquo Titio seruo libertatem, si Sempronius Bononia redierit. Vi ipsa fiunt, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur. Nam dum incertum est, an creditor iure suo utatur, statuliberi sunt, hoc est, si reuera & consilio manumittentis, fraudati non sint creditores, erunt liberi, alioqui non ualebit data libertas. Quoniam fraus cum effectu in Lege Aelia Sentia accipitur. §. In fraudem. Instit. Quib. ex caus. manu. non lic.

De seruis autem, quin uendi possent, nulla prorsus erat dubitatio: quoniam domini in eos uitæ & necis habebant potestatem. §. In potestate itaque. Instit. De his qui sunt sui uel alien. Iur. Donec tam prædura seruitutis forma, et à Iure naturali in totum recedens, paulatim ad humaniores effectus per Imperatorias Leges, & nunc tandem per consuetudinem satis emendata fuit.

DE

DE SVIS ET LEGITIMIS HAEREDIBVS.

TIT. IIII.

INteſtatorum hæreditates, primò ſuorum hæredum, uelint nolintue, ſunto. His deficiẽtibus, adgnatus proximus familiam habeto.

Quemadmodum teſtandi cauſa, ex uoluntate relinquentis bona ſua dependet: Ita ſucceßio ab inteſtato, gradus habet, ne tota cognatio ſimul irruat in bona. Primus itaque gradus ſuccedentium ab inteſtato, ſecũdum naturam quam hæc Lex ſequitur, eſt eorum qui ſui dicuntur: quia domeſtici hæredes ſunt, & uiuo quoque patre, quodammodo domini exiſtimantur. §. Sed ſui quidem. Inſtit. De hæred. quali. et differen. Modeſtinus in. l. j. ff. Quis ord. in bono. poſſ. ſeruet. Inteſtatorum gradus (inquit) hi uocantur: primum ſui hæredes: ſecundo legitimi: tertio proximi cognati: deinde, uir & uxor. Apoſtolus quoq; dixit: Si filius, ergo hæres.

INTERPRETATIO.

Inteſtatorum hæreditates.) *Iuſtinianus hunc*

hunc locum citat in. § .j. Instit. De hærc. quæ ab intesta. deferun. Intestatorum autem (inquiens) hæreditates, ex Lege XII. tabularum, primum ad suos hæredes pertinent. Sui autem hæredes existimantur (ut suprà diximus) qui in potestate morientis fuerint: Veluti filius filia'ue: nepos neptis'ue ex filio: pronepos proneptisúe ex nepote ex filio nato: prognatus prognatáue, quasi in futurū & per prognationem natus natáue. Sic enim prisci prognatas dicebant, sicut nunc, deinceps nati, appellantur Instit. De patri. potesta. in fi. & alibi sæpè. Adi Nouell. De hæredi. ab intesta. § .j.

Intestati autem propriè dicuntur: primum qui cum possent testamentum facere, testati non sunt: deinde, qui testamentum fecerunt quidem, sed hæreditas ex eo non est adita, uel ruptum, uel irritum est. Planè, qui testari non potuerunt, propriè non sunt intestati: puta, impubes, furiosus, uel cui bonis interdictum est. Sed hos quoq; pro intestatis accipere debemus: sicut etiam captum ab hostibus & ibi defunctum, authore Vlpiano in. l. j. in princ. ff. De suis & legi.

Ex hoc itaq; loco, ut rectè teneas uetustißimi ac summi Iuris differentias, illud obserua: Quòd Lex XII. tabularum stricto quodam Iure utebatur, præponebatq; masculorum progeniem, & eos qui per fœmi

foeminini sexus necessitudinem sibi iungebantur, prorsus non agnoscebat: adeò, ut ne quidem inter matrem & filium filiámue, ultro citroq; hæreditatis capiendæ Ius daret, donec Prætores hoc ad Aequitatem reducerent post alios Principes. Instit. De Senatuscon. Tertyllia. Sic enim Iurisconsultissimus Haloander restituit.

Velint nolintue.) Secuta Lex XII. tabularum regulam prædictam summi Iuris, consequens esse duxit, ut qui dicerentur sui, ijdem & necessarij essent, ne fluctuaret ac incerta uideretur successio. Voluerunt enim prisci in hoc constantiam quandam esse, & inflexibilem Iuris ordinem. Et propterea aberrarunt: quia non oportet ex una regula sic metiri omnes casus, ut pro ratione & circumstantia non discedatur ab ea paululum.

Quemadmodum igitur in hoc nimis à natura discedebant, quòd discrimen tam magnum inter masculos & foeminas, quatenus ad bona paterna attinet, constituerent. §. Cæterum. Instit. De legi. agna. succes. l. Maximum uitium. C. De liber. præteri. Ita rursus in eo hallucinati sunt, quòd liberos tam arcto uinculo ad successionem astringebant: etiam si iusta eos ratio nonnunquam uoluerit exemptos esse necessitati. Quare meritò per Prætorem

rem & Principes emendatum est: potestate delibe rādi liberis concessa, ut si maluerint abstinere bonis paternis, non detur in eos creditoribus actio. §. Sui autem. Instit. De hæred. quali. & differen. l. Ei qui se. ff. De acquiren. hæred. l. j. C. Si ut se ab hæred. abstine. Tractatur in Tit. C. De Iur. deliberan.

Habet autem magnum fructum, ut hos fontes ueteris & præsentis politiæ perlustres sobria quadam & forensi disputatione. Primum, ut discas inuestigare fontes Legum quibus nunc utimur: Deinde, ut uideas errorem Gentium, & causam erroris, teneasq́; ueram condendæ Legis rationem, ne uel respondendo, uel iudicando, uel etiam docendo aberres à scopo. Habent enim omnia ista imaginem quandam ferendæ Legis: cum & Magistratus, & Iudex, & Doctor, easdem semper formulas honestatis præ oculis habere debeāt, quilibet in suo functionis genere. Vt ecce, quid sciremus, utrum Ius nostrum sit optimum in successione, nisi collatū cum Veteri, exigamus ad notitias & principia Iuris naturalis? Et quomodo id in alia re faciemus, nisi hoc exemplo discamus ad similia procedere, ac æquum ab iniquo discernere?

His deficientibus, adgnatus.) *Iustinianus Instit. De legit. adgna. success. in princ. Si nemo (inquit)*

quit) suus hæres, uel eorum, quos inter suos hære-des Prætor uel constitutiones uocant, exiſtat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex Lege duodecim tabularum ad adgnatum proximũ pertinet hæreditas. Et ibi in. §. 1. declarat qui sint adgnati.

Obserua autem, quòd hæc Lex simplicitatem, Iustitiæ amicam amplexa: non distinguit inter ad-gnatos masculos & fœminas, sed omnes ex æquo ad successionem uocat: certè in hoc laudanda, quo-niam proximè ad naturam directa fuit: quippè cũ successio, sicut & alimentorum ratio inter uiuos, ex æquitate descendat charitateq; sanguinis, ut di-cit Vlpianus in. l. Si quis à liberis. §. Vtrum autẽ. ff. De agnoscen. & alend. libe. Sed ecce, succeden-tibus authoribus, qui in Iure se peritiores putabãt, displicuit ista simplicitas Legis, & cœperunt sub-tili quadam excogitata ratione adgnatos distingue-re. Tandem Iustinianus hanc Legem XII. tabula-rum, & eius uestigia secutus est in eod. titu. §. Et hæc quidem Lex. Vbi collige, Iuris tempora nobis tria proponi: Videlicet tempus XII. tabularum: tempus mediæ Iurisprudentiæ per quam tabulæ fue-runt auctæ: & tempus Imperialium & Nouellarũ constitutionum.

Familiam autem hic appellat hæreditatem. Vn-de est

de est Titul. ff. Fami. erciscund. hoc est, hæreditatis diuidendæ. Paulus in l. Pronunciatio. ff. De uerbo. significa. eleganter tractat huius uocabuli translationes, cuius uerba subscribere, ut sunt per G. Haloandrum restituta, operæprecium fuerit. Familiæ appellatio (inquit) qualiter accipiatur, uideamus. Et quidem uariè accepta est. Nam & in res, & in personas deducitur. In res: utpote in Lege duodecim tabularũ, his uerbis: ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Ad personas autem refertur familiæ significatio, ita cum de patrono & liberto loquitur Lex familiæ: IN EA (inquit) FAMILIA: & hic de singularibus personis Legem loqui constat.

Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationẽ, quod aut Iure proprio ipsorum, aut cõmuni uniuersæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectæ: utputa patremfamiliâs, matremfamiliâs, filiumfamiliâs, filiamfamiliâs, quiq; deinceps uicem eorum sequuntur, utputa nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familiâs appellatur, qui in domo dominiũ habet: rectéq; hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat. Non enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. Deniq; & pupillum

pillum patremfamiliâs appellamus. Et *cum pater familiâs moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere. Singuli enim patrumfamiliarum nomẽ subeunt*. Idemq; *eueniet in eo, qui emancipatus est*. Nam *& hic sui iuris effectus, propriam familiam habet*. *Communi* Iure, *familiam dicimus omnium adgnatorum*. Nam *& si patrefamiliâs mortuo, singuli singulas familias habent: tamen omnes qui sub unius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi fuerunt.*

Seruitutum quoq; solemus appellare familiam, ut in edicto Prætoris *ostendimus sub titulo* De *furtis*. Vbi Prætor *loquitur de familia publicanorum. Sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddam seruorum demonstratur eius rei causa paratum, hoc est, uectigalis causa. Alia aũt parte edicti omnes serui continentur, ut de hominibus coactis, & ui bonorum raptorum*. Item *redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius, & interdicto unde ui familiæ appellatio omnes seruos comprehendit. Sed & filij continentur.*

Item, *appellatur familia plurium personarum, quæ eiusdam ultimi genitoris sanguine proficiscun*

uidā fuisse putasset: aliâs eueniebat, quòd morte so luto matrimonio, uel fortè diuortio, partus post tē pus à natura datum diceretur editus: ideoq; filium legitimum recusabant, sicut & nostris temporibus utrunque accidit sæpißimè. In hac igitur opinionum diuersitate, ut certa esset forma ad quam casus istos exigere liceret: sic statutum fuit. Si post contractas nuptias septimo mense partus nasceretur, legitimum filium censeri. Paulus in Tit. ff. De stat. homi. Septimo mense (inquit) nasci perfectum partum, iam receptum est, propter authoritatem doctißimi uiri Hypocratis. Et ideo credendum est eum, qui ex iustis nuptijs septimo mense natus est, iustum filium esse.

Rursus, si aut post mortem, aut post diuortium nascatur decimo mense, censendus est legitimus infans, hoc est, iustus & uerus mortui patris filius, ut hic. Vlpianus in. l. Intestato. § . ult. ff. De suis & legi. Post decē menses mortis (inquit) natus nō admittetur ad legitimam hæreditatem. De eo uero, qui centesimo octogesimo secundo die natus est, Hypocrates scripsit, & Diuus Pius Pontificibus rescripsit, iusto tempore uideri natum. Hinc Iustinianus Nouell. De restitutio. dotal. rer. § . Alterum uerò illud. Nam nondum (ait) elapso anno, sub finem undecimi

cimi mensis peperit, ut nequaquàm ex defuncto fœtũ susceptũ queamus dicere, neq; uerò fœtura ipsa in tam longum tempus protensa est. Tractat de his multa Gellius lib. iij. cap. XVI.

Huc pertinent omnes Tituli. ff. De liber. agnos. De uen. inspicien. Et reliqui ferè Tit. in lib. 25. 26. & 27. Vt inde discant studiosi Iuris, ex quantulo fonte tam multi promanarint riuuli Legum, quibus causarum circunstantiæ succedentibus seculis, docente experientia, sint determinatæ atq; in certam formam diffinitæ.

Vendendi statu'iberos, Ius potestasq; esto.) Multa haud dubiè in XII. tabulis de Iure personarum et seruitute scripta fuerunt, sed eas totas non habemus. Verum, quãdo de statuliberis præcipue dubitari poterat: num uendi possent: quoniã interim fauore quodam, ac si ad libertatem peruenißent, reputandi uiderentur: Ideo de his permittitur uendendi facultas. Modestinus in Tit. ff. De statulibe. Statuliberos (inquit) uenundari posse, Leges duodecim tabularum putauerunt. Duris autem conditionibus in uenditione minime onerandi sunt: ueluti ne intra loca certa seruiant, néue unquam manumittantur.

DE SVIS ET LEGI TIMIS HAERED IBVS.

TIT. IIII.

INtestatorum hæreditates, primò suorum hæredum, uelint nolíntue, sunto.

His deficiẽtibus, adgnatus proximus familiam habeto.

Quemadmodum testandi causa, ex uoluntate relinquentis bona sua dependet: Ita succeßio ab intestato, gradus habet, ne tota cognatio simul irruat in bona. Primus itaque gradus succedentium ab intestato, secũdum naturam quam hæc Lex sequitur, est eorum qui sui dicuntur: quia domestici hæredes sunt, & uiuo quoque patre, quodammodo domini existimantur. §. Sed sui quidem. Instit. De hæred. *quali. et differen. Modestinus in. l. j. ff. Quis ord. in bono. poss. seruct. Intestatorum gradus (inquit) hi uocantur: primum sui hæredes: secundo legitimi: tertio proximi cognati: deinde, uir & uxor. Apostolus quoq; dixit: Si filius, ergo hæres.*

INTERPRETATIO.

Intestatorum hæreditates.) *Iustinianus hunc*

hunc locum citat in. § .j. Instit. De hære. quæ ab intesta. deferun. Intestatorum autem (inquiens) hæreditates, ex Lege XII. tabularum, primum ad suos hæredes pertinent. Sui autem hæredes existimantur (ut suprà diximus) qui in potestate morientis fuerint: Veluti filius filia'ue: nepos neptis'ue ex filio: pronepos proneptisúe ex nepote ex filio nato: prognatus prognatáue, quasi in futurũ & per prognationem natus natáue. Sic enim prisci prognatas dicebant, sicut nunc, deinceps nati, appellantur Instit. De patri. potesta. in fi. & alibi sæpè. Adi Nouell. De hæredi. ab intesta. § .j.

Intestati autem propriè dicuntur: primum qui cum possent testamentum facere, testati non sunt: deinde, qui testamentum fecerunt quidem, sed hæreditas ex eo non est adita, uel ruptum, uel irritum est. Planè, qui testari non potuerunt, propriè non sunt intestati: puta, impubes, furiosus, uel cui bonis interdictum est. Sed hos quoq; pro intestatis accipere debemus: sicut etiam captum ab hostibus & ibi defunctum, authore Vlpiano in. l. j. in princ. ff. De suis & legi.

Ex hoc itaq; loco, ut rectè teneas uetustißimi ac summi Iuris differentias, illud obserua: Quòd Lex XII. tabularum stricto quodam Iure utebatur, præponebatq; masculorum progeniem, & eos qui per

fœmi

fœminini ſexus neceßitudinem ſibi iungebantur, prorſus non agnoſcebat: adeò, ut ne quidem inter matrem & filium filiámue, ultro citroq́; hæreditatis capiendæ Ius daret, donec Prætores hoc ad Aequitatem reducerent poſt alios Principes. Inſtit. De Senatuſcon. Tertyllia. Sic enim Iuriſconſultißimus Haloander reſtituit.

Velint nolintue.) *Secuta Lex XII. tabularum regulam prædictam ſummi Iuris, conſequens eſſe duxit, ut qui dicerentur ſui, ijdem & neceſſarij eſſent, ne fluctuaret ac incerta uideretur ſucceſſio. Voluerunt enim priſci in hoc conſtantiam quandam eſſe, & inflexibilem Iuris ordinem. Et propterea aberrarunt: quia non oportet ex una regula ſic metiri omnes caſus, ut pro ratione & circumſtantia non diſcedatur ab ea paululum.*

Quemadmodum igitur in hoc nimis à natura diſcedebant, quòd diſcrimen tam magnum inter maſculos & fœminas, quatenus ad bona paterna attinet, conſtituerent. §. Cæterum. Inſtit. De legi. agna. ſucceſ. l. Maximum uitium. C. De liber. præteri. Ita rurſus in eo hallucinati ſunt, quòd liberos tam arcto uinculo ad ſucceßionem aſtringebant: etiam ſi iuſta eos ratio nonnunquam uoluerit exemptos eſſe neceßitati. Quare meritò per Prætorem

rem & Principes emendatum est: potestate delibe rădi liberis concessa, ut si maluerint abstinere bonis paternis, non detur in eos creditoribus actio. §. Sui autem. Instit. De hæred. quali. & differen. l. Ei qui *sc.* ff. De acquiren. hæred. l. j. C. Si ut se ab hæred. abstine. *Tractatur in* Tit. C. De Iur. deliberan.

Habet autem magnum fructum, ut hos fontes ueteris & præsentis politiæ perlustres sobria quadam & forensi disputatione. Primum, ut discas inuestigare fontes Legum quibus nunc utimur: Deinde, ut uideas errorem Gentium, & causam erroris, teneasq; ueram condendæ Legis rationem, ne uel respondendo, uel iudicando, uel etiam docendo aberres à scopo. Habent enim omnia ista imaginem quandam ferendæ Legis: cum & Magistratus, & Iudex, & Doctor, easdem semper formulas honestatis præ oculis habere debeāt, quilibet in suo functionis genere. Vt ecce, quid sciremus, utrum Ius nostrum sit optimum in successione, nisi collatū cum Veteri, exigamus ad notitias & principia Iuris naturalis? Et quomodo id in alia re faciemus, nisi hoc exemplo discamus ad similia procedere, ac æquum ab iniquo discernere?

His deficientibus, adgnatus.) *Iustinianus Instit.* De legit. adgna. successs. in princ. *Si nemo (inquit)*

quit) suus hæres, uel eorum, quos inter suos hæredes Prætor uel constitutiones uocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex Lege duodecim tabularum ad adgnatum proximũ pertinet hæreditas. Et ibi in. §. 1. declarat qui sint adgnati.

Obserua autem, quòd hæc Lex simplicitatem, Iustitiæ amicam amplexa: non distinguit inter adgnatos masculos & fœminas, sed omnes ex æquo ad successionem uocat: certè in hoc laudanda, quoniam proximè ad naturam directa fuit: quippè cũ successio, sicut & alimentorum ratio inter uiuos, ex æquitate descendat charitateq; sanguinis, ut dicit Vlpianus in. l. Si quis à liberis. §. Vtrum autẽ. ff. De agnoscen. & alend. libe. Sed ecce, succedentibus authoribus, qui in Iure se peritiores putabãt, displicuit ista simplicitas Legis, & cœperunt subtili quadam excogitata ratione adgnatos distinguere. Tandem Iustinianus hanc Legem XII. tabularum, & eius uestigia secutus est in eod. titu. §. Et hæc quidem Lex. Vbi collige, Iuris tempora nobis tria proponi: Videlicet tempus XII. tabularum: tempus mediæ Iurisprudentiæ per quam tabulæ fuerunt auctæ: & tempus Imperialium & Nouellarũ constitutionum.

Familiam autem hic appellat hæreditatem. Vnde est

de est Titul. ff. Fami. erciscund. hoc est, hæreditatis diuidendæ. Paulus in. l. Pronunciatio. ff. De uerbo. significa. eleganter tractat huius uocabuli translationes, cuius uerba subscribere, ut sunt per G. Haloandrum restituta, operæpretium fuerit. Familiæ appellatio (inquit) qualiter accipiatur, uideamus. Et quidem uariè accepta est. Nam & in res, & in personas deducitur. In res: utpote in Lege duodecim tabularũ, his uerbis: ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Ad personas autem refertur familiæ significa. io, ita cum de patrono & liberto loquitur Lex familiæ: IN EA (inquit) FAMILIA: & hic de singularibus personis Legem loqui constat.

Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationẽ, quod aut Iure proprio ipsorum, aut cõmuni uniuersæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectæ: utputa patremfamiliâs, màtremfamiliâs, filiumfamiliâs, filiamfamiliâs, quiq; deinceps uicem eorum sequuntur, utputa nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familiâs appellatur, qui in domo dominiũ habet: rectéq; hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat. Non enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. Deniq; & pupillum

pillum patremfamiliâs appellamus. Et cum pater familiâs moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere. Singuli enim patrumfamiliarum nomẽ subeunt. Idemq; euenict in eo, qui emancipatus est. Nam & hic sui iuris effectus, propriam familiam habet. Communi Iure, familiam dicimus omnium adgnatorum. Nam & si patrefamiliâs mortuo, singuli singulas familias habent: tamen omnes qui sub unius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi fuerunt.

Seruitutum quoq; solemus appellare familiam, ut in edicto Prætoris ostendimus sub titulo De furtis. Vbi Prætor loquitur de familia publicanorum. Sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddam seruorum demonstratur eius rei causa paratum, hoc est, uectigalis causa. Alia aũt parte edicti omnes serui continentur, ut de hominibus coactis, & ui bonorum raptorum. Item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius, & interdicto unde ui familiæ appellatio omnes seruos comprehendit. Sed & filij continentur.

Item, appellatur familia plurium personarum, quæ eiusdam ultimi genitoris sanguine proficiscuntur:

tur: sicut dicimus familiã Iuliam, quasi à fonte quodam memoriæ. Mulier autem familiæ suæ, & caput & finis est. Hæc *Paulus Iurisconsultus.*

DE SVCCESSIONE EX TESTAMENTO: ET DE LEGATIS.

TIT. V.

HAereditates in testamento iure facto datæ, ratæ sunto.

Vti quisq; legasset suæ rei, ita ius esto.

Qui erit testator, libripénsue fuerit: si graui crimine damnetur, in testimonium feriatur: improbus intestabilisq; esto.

Hæc pertinent ad materiam testamentorum, sicut præcedentia ad causam intestati.

INTERPRETATIO.

Hæreditates in testamento.) *Sicut formulæ contractuum Iure sunt introductæ ad alienandas*

das

das res inter uiuos: Ita Lex ista confirmat ultimas uoluntates quæ in testamentis scribuntur, scilicet quid quisq; de rebus suis fieri uelit, quem earum uo luerit esse hæredem & dominum. Vlpianus in Tit. ff. De uerbo. signifi. *Lege (inquit) obuenire hæredi tatem, non impropriè quis dixerit etiam eam quæ ex testamento defertur. Quia Lege duodecim tabularum, testamentariæ hæreditates cõfirmantur.*

Nihil aliud est hæreditas (inquit Caius. ff. De *uerbo. significa.) quàm successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit.* Quo loco *ne fallaris:* Iuris con. *ad uulgarem loquendi usum respiciens, ut foro deseruiret, aditionem magis hæreditatis, q̃ ipsam hæreditatem diffinit.* Nam *cum hæreditas sit relatio iuxta æqualitatem & inæqualitatem: ipse definire maluit iuxta actionem & paßionem, ut est aditio.* Quamobrem Vlpianus in. l. Pecuniæ. §. *Hæreditas. ff.* De *uerbo. signifi.* Et in. l. Hæreditas. ff. De *petitio. hæredita. Hæreditas (inquit) nomen Iuris est, quod & acceßionem & deceßionem in se recipit.* Et *sine ullo corpore, Iuris intellectum habet.* Hanc *rationẽ cum* Bartolus *nõ satis discerneret in* Tit. ff. De *adquiren. hæredita. non uidetur exitum inuenire interpretationis suæ admodum curiosæ.*

Vti quisq; legasset suæ rei.) Hoc est: Quẽ

admodum unusquisq; deliberasset ac decreuisset de re sua post mortem ad alium transferenda: Ita pro Iure seruandum fuerit. Iustinianus Nouell. De his qui nuptias iterant: ut excellentissimus G. Haloander nobis restituit, cum anteà De nuptijs, extra materiam planè legeremus. §. Atq; hoc primum. Sanciat enim (ait) quisq; in rebus suis, ut dignum est, & pro Lege uoluntas eius esto: quemadmodum nobis Lex etiam omnium uetustissima, & quæ prima ferè Romanis cõstituit Rempublicam, nempe duodecim tabularum, uetere & patria lingua his penè utens uerbis, inquit: VTI LEGASSIT QVISQVE DE RE SVA, ITA IVS ESTO: nemini facta potestate, ut in rebus alienis aliquid præter illius uoluntatem disponat, neq; si sacram impetret formam, aut quicquam omnium.

Vides igitur quàm latè pateant hæc pauca uerba, quæ per posteriores Legislatores determinationem acceperunt. Vnde Pomponius in Tit. ff. De uerbor. signific. Verbis (ait) XII. tabularum his, VTI QVISQVE LEGASSET SVAE REI, ITA IVS ESTO: latissima potestas tributa uidetur, & hæredes instituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas constituendi. Sed interpretatione coangustatum est, uel Legum authoritate, uel Iura constituentium.

Legatum

Legatum autem Modestinus. ff. De legat. ij. sic definit: Legatum est quædam donatio testamēto relicta. Iustinianus Instit. De legat. sic ait: Legatū, est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda. Florentinus deniq; nonnihil exactius rem considerans. ff. De legat. j. Legatum (inquit) est delibatio hæreditatis, qua testator ex eo quod uniuersum hæredis foret, alicui quid collatum uelit. Vbi Accursius se torquet circa deliberationem: cum non uideret corruptum esse locum.

Ex hac Lege prodierunt tres libri. ff. De legatis, & reliqui omnes, in quibus de acquirenda uel amittenda hæreditate, tractatur.

Qui erit testator, libripénsue fuerit.) Sensus huius Legis est: Eum qui de graui atq; infami crimine damnatus fuerit, neq; ad testandum, neque ad testificandum posse Iure admitti. Nam improbus est existimandus, & intestabilis ita iudicatus. Et accipiendum est actiue & paßiue hoc uerbum (intestabilis) sicut & (testamenti factio). l. iiij. ff. De testament. ubi Bartolus docet. De testimonio autem probatur in. l. iij. §. Lege Iulia. ff. De testib. Iustinianus Instit. De testamen. Testes autem (inquit) adhiberi poßunt ij, cum quibus testamenti factio est. Sed neq; mulier, neq; impubes, neq; seruus,

neq; furiosus, neq; mutus, neq; surdus, neq; is cui bonis interdictum est, neq; ij quos Leges iubent improbos intestabilesq́; esse: possunt in numerum testium adhiberi.

Testamentum autem in eodem Titulo dicit Iustinianus ex eo appellari, quòd testatio mentis sit: alludens scilicet ad ipsam uerbi uocem, ut rem intelligamus commodè. Verum tamen, non est compositum, sed simplex nomen: ut Gellius rectè probat lib. 6. cap. 12. Deinde hunc locum ibidem explicans: Sed ut nihil antiquitatis (inquit) penitus ignoretur: sciendum est, olim quidem duo testamentorum genera in usu fuisse: quorum altero in pace & ocio utebantur, quod calatis comitijs appellabant: altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs et libram: scilicet quod per mancipationem, id est, imaginariam quandam uenditionem agebatur: quinq; testibus, et libripēde, ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur. Scribit Gellius de his tribus generibus testamentorum lib. 15. capit. 27.

Libripens à libra & pendendo siue ponderando, di

do, dictus est quasi ponderator. Veteres *enim primum ære graui non signato usi sunt: neq; in emptione & uenditione precium numerabant, sed preciũ appendebant.* Itaq; *emptor hæreditatis hæc uerba solennia dicebat:* Huius *ego familiam quæ mihi empta est, hoc ære æneaq; libra* Iure Quiritium *meam esse aio.* Deinde *ære percutiens libram, id æs dabat ei, à quo hæreditatem expectabat quasi loco precij.* Sic *enim & seruorum & liberorum emancipationes fiebant.* Imaginaria *enim solennitas erat, quã* Boëtius *in* Topicis Ciceronianis, *nexum appellatam fuisse dicit.* Porrò, *uenditor nihil emptori tradebat: sed hæredem eum tali modo constituebat, scilicet ut post mortem uenditoris, posset* Iure *hæreditatem adire.* Sed *abijt & hæc cærimonialis nimiaq; curiositas in desuetudinẽ, sicut & præcedentia duo testamentorum genera.* Solum *hoc animaduertere licet mansisse, & quidem pulchrum est scitu: quòd septem tèstibus testamenta scribi omnes* Legislatores *posteà uoluerunt.* Erant *enim & in illa imaginaria uenditione septem, uidelicet quinq; ciues* Romani, *libripens, & emptor.*

FAMILIAE ERCIS-CVNDAE.

TIT. VI.

COhæredes à communione diſcedere uolentes, agũto.

Pro hæreditariá parte, debitores hæredibus obligati ſunto.

Pro portionibus hæreditariis, hæredes tenentor.

INTERPRETATIO.

Cohæredes à communione.) *Quandoquidem communio rerum, ſolet diſcordiam parere, optima ratione Lex introduxit actionem, quam Familiæ erciſcundæ appellarunt Iuriſconſulti. Conſtituitur autẽ hæc actio per hoc uerbũ quo Lex utitur (agũto) Vnde Caius in.l.j.ff.Famil.erciſc. Hæc actio (inquit) proficiſcitur ex Lege XII. tabularũ. Nanque cohæredibus uolentibus à communione diſcedere, neceſſarium uidebatur, aliquam actionẽ conſtitui, qua inter eos res hæreditariæ diſtribuerentur. Papinianus quoque commendat fratres, qui*

à lite

à lite propter cõmunem hæreditatem suborta, per diuisionem ultrò discesserint.

Eandem causam habent actiones Communi diuidundo, et Finium regundorum: de quibus in Pandectis sunt Tituli. Et. §. Quædam actiones. Insti. De actionib. Quocirca animaduerte: non aliam ob rationem has constitutas fuisse actiones, quàm quia omnes res in nostro commertio Iure gentium, hoc est, naturali, ab initio sunt diuisæ, ut quisque suum habeat dominium: quoniam communio nunquam sineret Rempublicam esse tranquillam. l. Ex hoc Iure. ff. De Iusti. & Iur. Multi ista tractant sicut psitacus suum χαῖρε, nec causas rei considerant.

Pro hæreditaria parte.) Euidentißima ratio huius Iuris, quare debitores defuncti non teneantur hæredibus, nisi pro portione hæreditatis: colligitur ex. l. j. §. j. ff. Si pars heredit. petat. Is qui hæreditatẽ (inquit Vlpianus) uel partem hæreditatis petit: ius ex eo non metitur quod possessor occupauit, sed suo iure. Et ideo siue ex asse hæres sit, totam hæreditatem uendicabit, licet tu unam rem possideas: siue ex parte, partem, licet tu totam hæreditatem poßideas.

Debitores hæredibus obligati sunto.)

Imperatores Diocletianus et Maximianus in.l.ult. C.De hæredita.actionib. Creditores (inquit) hæreditarios aduersus legatarios non habere personalem cõuenit actionẽ: quippè cum euidentißime Lex duodecim tabularum hæredes huic rei obnoxios faciat. Quem locũ certè sine his fontibus nõ intelliges, sicut nec alias multas Constitutiones, ut.l.Pacto successorum. C. De pact.l. Licet. Et.l.Ea quæ in nominibus.C. Famili. ercifcun.

Pro portionibus hæreditarijs.) *Hinc est dict. Titulus. C. De hæredita.actio. Pro hæreditarijs partibus (inquit Detius) hæredes onera hæreditaria agnoscere, etiam in Fisci rationibus placuit: nisi intercedat pignus uel hypotheca: Tunc enim possessor obligatæ rei conueniendus est.*

EPITOME SVCCESSIONIS AB INTESTATO.

QVò magis studiosæ iuuentuti suppetias ferã ad inuestigandos successionis intestatæ gradus, quorũ ista Lex uno aut altero uerbo superius meminit, adicci Epitomen illius materiæ, quam Doctores nostri inuoluunt, certè non

tè non explicant, opinionum nenijs. Res est quo tidiana, et (nisi fallor) digna ut methodico quodam ordine breuiter tractetur. Proinde regulis aliquot totam rem expediam.

I Cognatio sanguinis, alia suprà numeratur parẽtum: alia infrà, liberorum: alia ex latere, fratrũ, sororum, & cæterorũ. Ideoq; successio ab intestato quæ ex naturali cognatione causam trahit, in tres gradus diuiditur. Instit. De gradi. §. j. Nouell. De hæredi. ab intestat. uenien. in princi.

II Prima omnium successio est filiorum naturalium et legitimorum, ex eodem matrimonio, siue in potestate, siue emancipati sint, iam nati, uel posthumi, hoc est, post obitum patris nati. Et succedunt in capita, iuxta illud Gala. iiij. Si filius, ergo hæres. Probatur etiam superius. Et. §. j. Instit. De hære. ab intestat. deferun.

III Si ex pluribus filijs aliquis fuerit mortuus relictis ex se filijs: hi succedunt auo cũ patruis, loco sui patris in stirpes, seu Iure (ut uocant) repræsentationis: hoc est, quotquot sunt, tantã partẽ accipiunt, quantã pater eorũ si uiueret, accepturus esset. §. Si quis igitur descendẽtiũ. Nouell. De hæred. ab intesta.

intesta.uenien.l.ult.§.Hoc etiam cognitum.C.De Episc.& cleric.l.Liberorum.ff.De uerbo.significat.Monstruosus partus,non succedit.l. Non sunt. ff.De stat.homi.

IIII Liberi secundi uel ulterioris gradus,hoc est,nepotes,uel pronepotes, præ cæteris omnibus cognatis,succedunt auo suo in stirpes,non in capita,siue in linea æquali fuerint,siue inæquali,semper seruato Iure repræsentationis, ut quisq; locum sui patris præmortui obtineat. Vt ecce, auus habet duos filios:ex altero duos ponamus, ex altero sex nepotes: moriuntur filij superstitibus nepotibus: mox auus. Quomodo iam succedent auo nepotes? Certè,in stirpes:quia loco patrum suorum præmortuorum,hæreditatem in duas partes diuident:si patres fuissent quatuor uel plures,facerent itidē quatuor partes pro stirpe sua nepotes. §. Item si ex duobus.Instit.De hære. quæ ab intesta. deferun.l. Vt liberis.C.De collat.

V Liberi diuersarum nuptiarum, succedunt parentibus suis præ omnibus alijs, in bonis dotalibus illius matrimonij ex quo nati sunt. Vt si mater cōtracto matrimonio suscipiat liberos, deindę mortuo marito eodemq; patre,nubat iterum, & ex eo

quoq;

quoq; cōiugio nascantur liberi: tum matri demum mortuæ succedunt liberi, in sui quotquot sunt matrimonij dotibus & lucris nuptialibus. Nouell. De *his qui nupt. iter.* §. Nec *illud quoq;*. Et, Neq; *uirū quod ex dot.* §. *Si uerò ueniat. Idem autem est de patre, iterum, uel tertium aut quartum contrahente nuptias.*

VI *In alijs bonis quàm dotalibus, liberi multarum nuptiarum, succedunt parentibus æqualiter, ut probatur locis iam allegatis.*

VII *Liberi naturales tantum legitimati, propter Iuris authoritatem perinde succedūt, ac si ex legitimo matrimonio nati fuissent.* Nouell. Q*uib. mod. natura. effici. legit.* Et Q*uib. mod. natura. effici. sui. Vbi tractatur quædam differentia eorū, qui legitimantur per oblationem curiæ.*

VIII *Liberi legitimi tantum, siquidem auo materno, uel proauo in adoptionem sint dati, succedunt non aliter quàm naturales & legitimi: quia cōcurrunt duo uincula. Sinautem extraneo fuerint in adoptionem dati à parente qui eorum potestatem habet: tunc cum alijs illius filijs succedūt æqualiter, ut est uerior* Doctorum *sententia.* Non ex-

tantibus

tantibus uerò alijs liberis naturalibus, succedunt parenti adoptiuo in omnibus bonis. §. Sed hodie. Instit. De adopti. l. Cum in adoptiuis. §. Sed ne articulum. C. eod. tit. Iunct. l. Si te. C. De suis & legiti. liber. Arrogati, sine ulla differentia succedũt arroganti, nisi emancipatio soluerit ius liberorum. l. ij. Et. l. Si arrogator. C. De adopti.

IX *Liberi naturales tãtum nec legitimati (utendum enim est uulgò notis uocibus) ex concubinatu, succedunt parenti sine legitimis liberis mortuo, in duabus uncijs, hoc est, in sexta parte totius hæreditatis, unà cum matre sua, uel etiã si mortua fuerit. In reliquis uerò bonis succedunt proximi cognati. Quòd si legitimi supersint, naturales repellũtur, alendi tamen ex bonis paternis arbitrio boni uiri. Nouell. Quib. mod. natural. effici. sui. §. Si quis autem defunctus, &. §. Si quis igitur habens.*

X *Matri autem succedunt naturales unà cum legitimis liberis: nisi sit illustris mulier. §. Nouissimè. Instit. De Senatusc. Orphitia. l. Si qua illustris. C. eod. tit.*

XI *Spurij non succedunt patri. §. Si aduersus ea. Instit. De nupti. Hieronymus 34. distinct. c. Vidua*

dua. Matris uerò & auiæ (quoniã semper sunt certæ) non est cur denegetur spurijs successio. l. Ex libera. C. De suis & legiti. l. Quia semper. ff. De in ius uocan. Vide gloss. in. c. Cum pridem. §. Personæ uerò, De renunciatio.

XII *Incestuosi liberi ex cognatis: nepharij, ex descendentibus: adulterini, ex adulterio nati, nullam habent successionem parentum. l. Si adulteriũ, in princ. ff. Ad leg. Iuli. de adulteri. l. Quinetiam. ff. De rit. nupt. Et. §. Ergo non omnes. Instit. eod. tit. Alimentis quoq; non censentur digni Iure Ciuili. Nouell. Quib. mod. natural. effici. sui. §. ulti. 15. q. ulti. c. Cum multæ. Et. 32. q. 4. c. Dicat aliquis. Sed Pontifices in hoc mitigarunt duritiem summi Iuris: nempè quòd iniquum sit, infantem à* DEO *creatum, fame necari. c. Cum haberet, De eo qui dux. in uxo. quam pollu. per adulteri.*

XIII *Parentes naturales & legitimi, quorum successio secunda post liberos est, succedunt liberis suis præ cæteris omnibus cognatis, exceptis fratribus germanis, quos secum admittunt, siue filij de quorum successione quæritur, sint in potestate, siue sint emancipati. Nec pater hodie præfertur matri, ut olim. l. ij. ff. Ad Senatuscon. Tertyllia. Hãc*

regulam

Adventitia. Profectitia. regulam oportet intelligi de bonis filij mortui adventitijs. Nam in illis quæ à patre sunt profecta, aut à matre, uel per lineam paternam aut maternã: pater excludit matrem: & contrà, mater patrem, teste Bartolo in.l. Quod scitis. §. Si autem. C. De bon. quæ libe. Et in Auct. Itaque. C. Communi. de suc. Accedit. §. j. Instit. Per quas person. uob. acquiri. Quæ enim (inquit Iustinianus) inuidia est: quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eũ reuerti? Et hæc sententia uerior est, quicquid rixetur Baldus.

XIIII Parentes legitimatorum liberorum, non aliter succedunt eis, quàm naturalibus & legitimis liberis. Hoc solum interest, quòd mortuo filio legitimato per oblationẽ curiæ, oportebat olim curiæ in successione seruare partem, scilicet quartam. Nouell. Quib. mod. natural. effici. sui. l. j. & ij. C. Quan. & quib. quart. pars debet. lib. X.

XV Parentes legitimi tantum, quales sunt adoptiui, succedunt liberis adoptatis, eisdemq́; sanguine coniunctis, puta nepotibus ex filia. §. Sed hodie. Insti. De adoptioni. Extraneis uerò liberis adoptatis, uel cognatis ex latere, qui extraneorum loco habentur, parentes adoptiui non succedunt. l.

Cum

Cum in adoptionis. §. Sed ne articulum. C. De adoptio. Quare de matre uel auia quæritur frustrà, quoniã neq; adoptare potest, neq; liberos in potestate habet. §. Fœminæ. Instit. De adoptio. l. Matrem. C. eod. tit.

XVI Parentes naturales tantum: ita succedunt liberis ex concubinatu, sicut liberi talibus parentibus succedere, suprà dictum est regula IX. Nam eadem est inter eos relatio Iuris. §. De nepotibus. Nouell. Quib. mod. natura. effici. sui. l. Non est parentibus. ff. De inoffici. testament.

XVII Parentibus non datur ulla successio liberorum ex damnato complexu, sicut nec tales liberi succedunt ipsis. Mater tamen, eadem ratione spurijs succedit, qua spurij succedunt matri, ut suprà. Nisi tamen filij spurij, liberos ex se reliquerint, qui matrem excludunt. l. ij. §. Itaq; etiam uulgò. ff. Vnd. cognat. l. ij. §. Liberi. ff. Ad Senatusc. Tertyllia.

XVIII Fratres defuncti naturales & legitimi (nam post descẽdentes & ascendentes, tertia successio est cognatorũ ex latere) succedunt æqualiter in capita, secundum numerum personarum.

Nouell. De hæredi. ab inteſtat. uenienti. §. *Reliquum.*

XIX *Filij fratrum ſuccedunt cum fratribus uel ſororibus, in ſtirpes loco patris ſui præmortui.* Nouell. *dict. tit.* §. *Si autem defuncto.* Quod *tamen non ultra filios fratrum conceditur.* Nouell. *dict. tit.* §. Huiuſmodi *uerò.*

XX *Filij fratrum uel ſororum ſoli ſuperſtites, ſuccedunt patruo quoq; in ſtirpes, non in capita, ut probat* Barto. *in. l.* 1. §. *ult. ff. Si pars hæredi. petat. Accurſius in.* §. *Si igitur defunctus.* Nouell. De *hæredi. ab inteſta. uenienti.*

XXI *Si fratres germani extent cum fratribus uel ſororibus conſanguineis uel uterinis defuncti: tunc fratres utrinq; coniūcti, excludunt alios.* Nouell. De *conſang. & uteri. fratri.* §. *Quia uerò hoc.* Germani *autem fratres dicūtur, ex utroq; parente: cōſanguinei, ex eodem tantum patre non etiam eadem matre: uterini contrà, ex eadem matre, & duobus patribus.*

XXII *Vbi ſunt fratres conſanguinei uel uterini unà cum filijs fratrum germanorum defuncti,*

ibi

ibi præferuntur filij fratrum, licet in tertio gradu sint, & fratres consanguinei uel uterini in secundo. Quod tamen Ius, non egreditur filios fratrum. §. Si autem defuncto fratres. Nouell. De hæredi. ab intesta. uenienti.

XXIII Fratres consanguinei soli uel uterini soli, succedunt æqualiter & in capita. Filij autē præmortuorum, in stirpes. Nouell. De hæredi. ab intesta. uenienti. §. Illud palam est.

XXIIII Si defunctus habeat tam consanguineos, quàm uterinos fratres, fortè etiam quorundam præmortuorum filios: tunc uidendum est quænam sint bona defuncti. Nam in bonis paternis, hoc est, quæ ex linea paterna ad eum peruenerunt, fratres consanguinei præferuntur. Et ex diuerso, in bonis maternis, uterini præcedunt. In reliquis uerò bonis: utriusq; generis fratres simul succedunt æqualiter. Filij præmortuorum, in stirpes. Nouell. De consang. & uteri. fratri. §. Quia uerò hoc agere. Iunct. l. De emancipatis. C. De legit. hæredib.

XXV Cum neq; fratres defuncti uiuunt, neque filij fratrum: tunc omnes deinceps à latere cognati

gnati ad hæreditatem admittendi sunt, obseruatis gradibus, ut proximi præcedant, pares simul admittantur. Nouell. De *hæredi. ab intesta. uenienti.* § *. Si uerò neq; fratres.*

XXVI *Fratrum legitimatorum, eadem est successio quæ naturalium & legitimorum, de qua superius in regula* XVIII. *Cæterum, ipsi inter se inuicem sibi non succedunt, sicut nec reliqui ex cognatione legitimati.* Quod *diligenter obserua.* §. *Filium uerò.* Nouell. Q*uib. mod. natu. effic. sui.*

XXVII *Fratres legitimi tantum, si ab auo fuerint adoptati, succedunt sibi quoq; mutuo. Sin autem ab extraneo adoptentur, quanquàm parentis adoptiui successionem habeant, ut suprà dixi: ipsi tamen inter se & ad totam adoptiui familiam, nullum succedendi ius adquirunt.* l. *Cum in adoptiuis.* §. *Sed ne articulum.* C. De *adopti. Fratres autem legitimos seu adoptatos, neminē puto tam stultè interpretaturum, ut opinetur posse quēquam loco fratris adoptari.* Id *enim cū natura pugnaret, quoniam nemo ex se gignat fratrem: sed ita sunt accipiēdi fratres, si ab uno eodemq; auo adoptentur loco filiorum.* l. Nec *apud.* C. De *hæredi. instituen.* Inst*it.* De *adopti.* §. *Minorem.* Et. §. *Et tam filiū.*

Fratres

XXVIII *Fratres naturales tantum, siue consanguinei ex eodem patre, siue uterini ex eadem matre: succedunt sibi mutuò.* Nisi *fratres naturales & legitimi, hoc est, iusto thoro nati, consanguinei uel uterini simul extent, qui illegitimos excludunt.* Ratio: *Quia nec legitimati per oblationem curiæ naturales, adquirunt successionem adgnatorum uel cognatorum parētis.* Nouell. *Quib. mod. natura. effici. sui.* §. *Filium uerò.* Nec *obstat quod dicitur in.* §. *ulti.* Insti. De *seruil. cognati. quòd fratres & sorores licet capite deminuti, debeant cognatis præferri.* Nam *non pertinet ad naturales tantum seu illegitimos.*

XXIX *Fratres spurij ex eadem matre, sibi succedunt inuicem: secus de his, qui ex eodem patre sunt, puta si quis ex duabus meretricibus filios suscipiat.* §. *Vulgò quæsitos.* Instit. De *succes. cognato .l.ij. & .l. Si spurios. ff.* Vnde *cogna.* Ratio *diuersitatis est.* Nam *omnem successionem oportet esse* Legibus *adiutam, aliàs non recipitur.* Sed *spurij, quatenus ad patrem attinet, prorsus reijciuntur.* §. *Si aduersus ea.* Instit. De *nupti.* Et. §. *Si uerò effusa.* Nouell. *Quib. mod. nat. effici. sui.*

XXX *Fratrum incestuosorū & qui ex dam*

nato coitu procreantur, nulla planè succeßio est, ut suprà.

XXXI Vbi defunctus relinquit liberos uel parentes: ibi non est latius ad adgnatos uel cognatos ex latere respiciendum: præterquàm quod fratres germani cum patre & matre admittuntur, ut superius est probatum.

XXXII Vbi neq; liberi, neq; parentes sunt: ibi circumspiciendum est ad gradus reliquorum cognatorum. Modestinus in. l. Non facile, in princi. ff. De gradi. & adfinita. diffinit septimum gradum: Quatenus (inquiens) ultra eum ferè gradum, rerũ natura cognatorum uitam consistere non patitur. Cui uidetur subscribere Vlpianus in. l. j. §. Hæc autem bonorum posseßio. ff. Vnde cognat. Sunt tamẽ qui existimant succeßionem, usq; ad decimum gradum porrigi in cognatis.

XXXIII Si defunctus, neq; liberos, neque parentes, neq; ullos cognatos habeat prædicti gradus, quod utiq; rarius fuerit: tunc succeßio ad coniuges deuoluitur Iure Ciuili: ut scilicet uir uxori, & uxor uiro succedat. l. j. C. Vnd. uir & uxo.

XXXV Prædictis omnibus deficientibus, bona

bona censentur uacantia, & fisco cedunt. l. Vacantia. C. De bon. uacanti. lib. X. Extant Tit. C. De haere. Decurio. Et, Si liberal. Imper. soci. lib. X. de quibus ut multa dicamus, reor extra forũ esse. De successione autem clericorum, est Tit. in Iure Pontificio, De successi. ab intestat.

XXXV In successionibus ab intestato, qui gradu sanguinis fuerit proximus: is ad succedendum quoq; proximum locum tenet. l. Auunculo. C. Commu. de successio. Quae regula in descendentibus & ascẽdentibus plana est: sed in cognatis ex latere, qui aliâs eiusdem lineae & ordinis, aliâs in diuersa linea sunt: Item in filijs praemortuorum, qui patris sui locum uendicant, saepè non obtinet. Imò, nonnunquam cognatus remotioris gradus, excludit proximiorem, ut declarat Iustinianus in. §. Repetitis itaq;. Instit. De seruil. successi.

XXXVI Serui olim successorem ab intestato, praeter dominum, non habebant. l. Seruus. Et l. Ancillae. C. Communi. de successio. l. Quod attinet. ff. De regul. Iur. Sed hodie totum hoc, abolita tam praedura & inclementi seruitutis forma, prorsus immutatum est, & possunt testari omnes qui nunc imaginem ueteris seruitutis repraesentãt,

ut maximè agricolæ seu rustici nostri tēporis: prò diuersitate tamen locorum.

XXXVII *Adfinitatis* Iure,*nulla succeßio permittitur.l.Adfinitatis*.C.Commmi.*de succeß. Quid?estne iam dictum maritum uxori succedere? Est quidem:sed uir et uxor coniuges sunt, & causam præstant adfinitati,non ipsi adfines sunt.Vnde* Modestinus *in.l.*Non *facile.ff.*De *gradi.& adfini. Adfines (inquit) sunt, uiri & uxoris cognati:non autem dicit,uir & uxor. Adi c. Quod super his.* De *consangui. & adfinita.*

XXXVIII *Vbicunque locum habere potest succeßio ex testamento:ibi cessat intestati quæstio. l. Quandiu. ff.*De *regul.*Iur.*l.Antequàm.*C. *Commu.de succeßio.*

XXXIX *Quandoquidem qui naturæ beneficium expectat: oportet ut secundum naturam sit gratus:ideo sunt quædam causæ ex quibus liberi possunt à parentibus exhæredari,& contrà, parētes à liberis,ut* Nouell.*Vt cū de appellatio. cognosci.* §. *Iustum autem perspeximus. Sunt item nonnullæ quæ sufficiunt ad excludendos cognatos, ut* Nouell.De *nupti.* § . *Ingratitudinis. Si quis ergo*

tam

tam oblitus ſit omnis pietatis, ut ſic delinquat aduerſus aliquem ſanguine coniunctum: is neque ab inteſtato poteſt ad ſucceſsionem eius peruenire, ſi cauſa talis probata fuerit.

XL Multa ex his quæ ſuprà diximus, diſplicuerunt Ciuitatibus, uel quòd non ſatis intelligerent, uel quòd nimis dura quædam exiſtimarent: ideoq; mirum in modum hanc ſucceſsionis materiam per Statuta ſua uariarunt, quæ utique cum ad Rempublicam aliquam perueneris, facile perluſtrare potes ut ſequaris, niſi naturæ nimis repugnent: qualia ſunt in multis locis, ne filius patris præmortui locum repræſentet. Quam obſeruationem Sacratiſsimi Principes noſtri ubique ſublatam eſſe, merito uoluerunt in maximis comitijs. Ego multa uidi in ciuitatibus Statuta, quæ à Iure Romanorum nihil diſcrepabant. Porrò hæc pertinent ad ordinem Iuris, quem ignorare non oportet, iuxta elegantiſsimam l. De quibus. ff. De Legib.

SINGVLARIA QVAEDAM SVCCESSIONIS IN FEVDO.

I

Filij naturales et legitimi masculi succedūt in feudis, paternis, antiquis et nouis, æqualiter, iure repræsentationis seruato, hoc est, ut nepos loco patris sui præmortui succedat. c. j. De successi. feud. c. j. De successio. fratr. uel gradi. succed. in feud. In usib. feudo. Vbi diffinitur feudum paternum, quod fuit illius parentis, qui est eius adgnationis communis, hoc est, à quo uelut communi stipite cœpit ea adgnatio. Sic antiquū est, quod maiores quoque in eadem familia habuerunt. Nouum, quod in persona mortui clientis beneficiarij primum cœpit.

Feudū paternū. Feudū nouū. Feudū antiquū.

II Liberi fœminini sexus, uel masculi quidem, sed per lineam fœmineam descendentes, non succedunt in feudis. Nisi inuestitura, hoc est, concessio illa solennis per quam feudum conceditur, sic facta sit nominatim, ut filiæ succederent. Quo tamen

Inuestitura.

casu

casu non aliter succedunt, quàm si nullus extet masculus. Semper enim filij excludunt fœminas propter armorum expeditionē. c. j. §. Filia uerò. De successio. feud. c. j. §. Ad filias uerò. De successi. fratr. c. j. §. Hoc autem notandum. Tit. primo, In usib. feudo. Et. c. j. §. Quinetiam. Tit. Episc. uel abba. uel abbatis.

III Liberi legitimati per subsequens matrimonium, nec soli, nec cum alijs legitimis liberis admittuntur. c. j. §. Naturales filij. Si de feud. contē. sit inter domi. & adgna. Vasal. ubi gloss. tractat de legitimatis per Principem.

IIII Liberi naturales tantum, multò minus succedunt in feudis, cum nec legitimatis detur locus. Minime ergo aut spurij, aut ex dānato coitu, possunt ad successionem peruenire. Et hæc succedēdi puritas in militaribus illis beneficijs, multum confert ad ingenuitatem, quam nobilibus nostro seculo rectißimè tribuimus Iure gentium. Qui propterea nuncupantur ingenui, nobiles et gentiles homines, ut nunc quoque in Italia: quoniam maiores eorum illibatam seruarint natiuitatem, & nunquam seruitutem seruierint, itemque immaculato ac legitimo quoque nati sint thoro. Nec certè ista sunt

somnia

somnia, ut quidam phanatici putant, confundentes iura personarum. Verum si his omnibus dotibus addant bonarum literarum studia, & optimum uitæ specimen: bone DEVS quàm uerè tum dici possunt his nobiles: quales ego multos hoc seculo adeóque principes, esse, Reipublicæ nostræ cõgratulor.

V Liberi legitimi tantum seu adoptati, nõ succedunt in feudis. c. j. §. Adoptiuus. Si de feud. defunct. conten. sit inter domi. & adgnat. Vasall.

VI In feudis Marchiæ, Ducatus, uel Comitatus, non est omninò locus successioni: sed per inuestituram ab Imperatore denuo huiusmodi feuda recipiũtur à liberis & adgnatis. c. j. De aliena. feud. Et. c. j. De feud. Marchi. uel Ducat. uel Comita. Vt autem harũ appellationum causam rectè teneas, operæpretium fuerit subscribere uerba doctißimi interpretis, qui apud Corne. Tacitum sic scribit: A marca quod equum significat, equorum seu stabuli magistrum Marcstaller, etiamnum appellamus: & equitum præfectum, eyn Marcgrauen. Militaris enim dignitatis & officij nomen est utrunque. Porrò, hodiernum Morauiæ uocabulum, Merenlandt, equorum regionem significat, cum equas uulgò Merhen uocamus. Extant adhuc in Saxonibus duarum

duarum Marcarum nomina, ueteris & nouæ, quibus forsan equestris militia, huius appellationis causa fuit. Videntur enim equis olim Marcomani ualuisse, quemadmodum hodie Franci. Hæc ille.

VII *Ascendentium ordo, ad successionem in feudis planè non admittitur. Peculiariter enim in his per usum recipitur, ne superiores succedant inferioribus, ut pater filio, auus nepoti. Sed contrà tantum, inferiores, superioribus.*

VIII *Adgnati duntaxat admittuntur ad successionem feudorum, non etiam cognati. c. j. §. Ad filias uerò. De successio. fratr. Quod intellige de feudis paternis uel antiquis. d. c. j. §. His uerò deficientibus. Nam in nouis beneficijs, frater uel filius fratris non succedit: sed feudum reuertitur ad dominum. c. j. §. In alio uerò. De successi. feud. Et. c. j. De benefici. fratr. & quali. frat. in benefi. frat. succe. Vbi traduntur aliquot exceptiones huius regulæ. Et animaduerte hic, quàm ista consuetudo accedat ueteri Romanorum Iuri, in excludendis cognatis fœminini sexus.*

Illud deniq; nullo modo est ignorandum: Quòd si quis bona habeat feudalia & non feudalia (ut uulgatis

gatis uocibus utar) fœmina à feudis ſecluſa: utiquè ad alia parentis admittitur, ut ſunt pecuniarij red ditus, nomina, ueſtes, ac reliqua ſupellex.

DE IVDICIIS: DE IN IVS VOCANDO: DE DILATIONIBVS.

TIT. VII.

IVdicem arbitrúmue Iure datum, qui ob rem dicendam accepiſſe pecuniã conuictus eſt: capite punito.

Ioue tonante fulgurantéue, Comitia ne ſunto.

Quodcunq; poſtremum Populus iuſſerit, id Ius ratumq́ꝫ eſto.

Si quis in ius uocatur, ſi morbus æuitáſue uitium extitit: qui in ius uocabit, iumentum dato: ſi nolit, arceram ne ſternito.

Si ſtatus dies ſit cum hoſte, uenito.

Aduerſus hoſtem, æterna authoritas eſto.

Si Iudex uel alteruter ex litigatoribus

morbo

morbo sontico impediatur, dies Iudicij diffusus esto.

Tractemus nunc rem Iudiciariam, quam Lex ista breuiter quidem: sed grauißimè statuit.

INTERPRETATIO.

Iudicem arbitrúmue.) *Peßimum certè delictum est uenalem habere Iustitiã, fonsq́; omniũ malorum rectè uocatur à Iustiniano Nouell.Vt Iudic. sine quoq.suffra.* §.j.*Igitur rectè Lex* XII.*tabularum tam seueram constituit pœnam, nempè capitis.Vult enim Iudicem & arbitrum puras habere manus, ne quid ob rem dicendam, hoc est, ob administrandam Iustitiam & ueritatem tuendam, pecuniæ accipiat.Nam qui Ius dicit, nihil magis curare debet, quàm ut rem ipsam dicat sine ullo fuco iniquitatis aut calumniæ.Insti.De offic.Iudic.in princi.Et scripsi in formula inuestigandæ actionis.*

Arbitrum autem Iure datum eleganter dicit, ne putemus hic tractari de receptis arbitris, de quibus extat Tit.in lib.Pandect.iiij.Enimuerò intelligi hic uult, quem nunc dicimus Iudicem delegatum & commissarium, cum aliâs tota causa, aliâs quædam litis pars mandatur, cum Iudex ipse adesse nequeat

queat. Et huius arbitri frequens est mentio in Iure. l. Arbitro. ff. Qui satisdar. cogant. l. Pro socio. ff. Pro soci. Receptorum uerò arbitrorum duo genera, eleganter explicantur à Proculo in. l. Societatem. Et. l. In proposita. Et à Paulo in. l. Veluti. ff. Pro soci. Nã hoc modo arbiter à litigatoribus electus, qui totius rei potestatem habeat, ab arbitrando, hoc est, censendo & existimando, dictus est.

Pœnam uerò corrupti Iudicis, posterius seculũ nonnihil uariauit, ut in Tit. C. & ff. Ad Leg. Iuli. repetunda. Marcellus in. l. Lege Iulia. §. ulti. sic ait: Hodie ex Lege repetundarum extra ordinem puniũtur, & pleriq; uel exilio puniuntur, uel etiã durius, prout admiserint. Quid enim si ob hominẽ necandum pecuniam acceperint: uel licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint, uel innocentem, uel quem punire non debuerunt? Capite plecti debent, uel certè in insulam deportari, ut pleriq; puniti sunt. Vtitur autem Lex Iulia quoq; hoc uerbo (arbiter) pro Iudice delegato.

Ioue tonãte uel fulgurãte.) *Multa superius diximus de Augurum disciplina, quæ inter cætera hoc quoq; cõtinebat, ne quid comitiorũ aut rerũ publicarũ ageretur, ubi audita fuissent tonitrua, uel uisa fulgura: quoniã ea quæ tũc fierent, interpretabãtur*

tur Dijs iratis non placere. Erant omnia tum superstitionis plena, cuius exempla congerere, quorsum pertinet?

Quodcunq; postremum populus iusserit.) *Cum Senatus aut Populus Romanus multa iusserit, quæ simul seruari non possunt, quoniã ex dyametro inuicem pugnant: tunc postremum pro Iure seruandum est. Sic ubi Leges sunt scriptæ, quæ nullo modo conciliari possunt: semper ultimam sequi debemus. Vt sunt nouissimæ Imperatorum Constitutiones.*

Alioqui si prima quidem facie uideatur repugnantia, quæ tamen facili negocio, circumspectis rerum & personarum circumstantijs, placari ac in concordiam reduci poßit, certè non protinus est pronunciãda Legum correctio uel mutatio. Quia sæpè priores accõmodantur ad determinationem posteriorum: & contrà, posteriores interpretantur priores, non tamen tollunt. Paulus in. l. Non est nouum. Et in. l. Sed & posteriores. ff. De Legib.

Rectè igitur Bartolus in. l. Marcellus, in princ. ff. Ad Senatusc. Trebellia. alijsq; locis, probat: etiã ex eadem ratione, non posse colligi correctionẽ Legum, per interpretationem, nisi & uerba accedãt expressa. Ratio est: Quia mutationem Legum, sequitur

quitur mutatio morum & nouitas, quæ mouere solet & conquassare Rempublicam. Quare Aristoteles lib. Politico. ij. probat, receptas Leges non esse mutandas, etiamsi quid incommodi habeant. Et Vlpianus in. l. ij. ff. De cōstitu. Princ. In rebus (inquit) nouis constituendis, euidens esse utilitas debet. Euidens autem utilitas diffiniri rectè potest: ut si Lex uel consuetudo, nisi mutetur, aut tollatur, paulatim sit occasionem datura ad corrumpendā naturæ rationem: sicut in prædura seruitutis forma, alijsq; multis rebus immutatis uidemus.

Si quis in Ius uocatur.) Religionem Iudiciorum, maiores uoluerunt esse præcipuam, ne Magistratus contemneretur, qui minister Legis est, mediante Iudiciaria cognitione. Quapropter hæc Lex sancit, ut etiam morbo aut alio uitio, non tamen mortali nec rebus agendis obstante, adfectus, ueniat ad Iudicem: etiam si ire aut ambulare admodum commodè non poßit: uidelicet, ne differatur Iuris cognitio. Sed interim quò magis uenire poßit, additum est temperamentum, ut is qui aduersarium in Ius uocauit, det ei iumentum, hoc est, uectabulum, quod à pecoribus trahatur seu iumentis. Quòd si tam delicatus fuerit in ius uocatus, ut nolit uulgari uectabulo uti; certè uocans nō est adeò gra

uandus,

uandus, ut sternat ei arceram, id est, uectabuli genus undiq; tectum in formam arcæ, quale etiam nũc uidemus apud diuites in usu haberi. Sic enim Sex. Cæcilius hunc locum intelligit: non autem de simplici iumento, ueluti equo uel mula ad equitãdi usum concesso, sicut Phauorinus *uidetur hanc* Legem *ex audire.* N*am quilibet morbus uel leuißimus, potest eundi & equitandi commoditatem adimere, ut tamen uehi poßit æger.*

Ergo *non hoc uoluit ista* Lex, *ut graui morbo laborantes ueniant ad* Iudicem: *quia inhumanũ plane id esset:* S*ed hoc intendit, ne quoduis uitium homini facile in singulas horas accidens, impediat statim sacrosanctam* Iuris *executionem. Alioqui cum* Lex XII. *tabularum de grauiore morbo loquitur, semper adijcit hanc uocem (sonticus) ut paulò inferius apparebit.* Iulianus *morbum sonticũ definit in* l. Quæsitũ. ff. De *re iudicat.* Modestinus *in.* l. Morbus. ff. De *uerbo. significati. Certè magna in hoc* Iure *simplicitatis imago relucet, qua usi sunt ueteres.* N*ũc uerò, cum uictori restituantur litium sumptus à uicto, non obtinet de dando iumento quod hic statuitur, ut est* Tit. C. De *fructi. & liti. expẽ.* §. H*ac autem omnia.* Instit. De *pœn. temer. litigan.*

Si ſtatus dies ſit cum hoſte, uenito.) Hoc

est: Is qui Iudicio sisti promiserit aduersario, secũdum suam uel fideiussorum promissionem se sistat ad diem statutum. Hostis enim hic pro aduersario accipitur. Cicer. lib. Offici. j. Equidem illud etiam (inquit) animaduerto: quod in proprio nomine per duellis esset, is hostis uocaretur, lenitate uerbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nũc peregrinum dicimus. Appellatus est aũt hostis ab hostio, quod est æquo, quoniam peregrini suis, ut nos nostris utentes Legibus, pares nobis uidentur. Et quia in cõflictu, ex æqua causa pugnam adire solent: Ideo concinna est translatio ad litigatores, qui pari Iure de eadem contendunt causa, ut uictoriã consequantur: ideoq; uictos & uictores nuncupamus. De hostibus ex bello indicto, loquitur Pomponius in. l. Hostes. ff. De uerbo. significa.

Aduersus hostem, æterna authoritas esto.) *Id est: Facultas experiundi in iudicio cum aduersario, sit perpetua. Hoc enim est, quod Iustinianus Instit. De perpetu. & tempora. actionib. nos admonet: eas quidem actiones quæ ex Lege, Senatus'ue consulto, siue ex sacris cõstitutionibus proficiscuntur, perpetuò solere antiquitus competere, donec Imperatores actionibus certos fines dede-*

runt

runt.XXX.& .XL.annorum. Quoties igitur audis hanc uocem (perpetuò) cogita (quatenus ad actiones attinet) ex ista Lege totius antiquitatis esse fontem, unde iam nunc æternas seu perpetuas Ciuiles actiones appellamus, tametsi certis finibus conclusæ sint.

Si Iudex uel alter ex litigatoribus.) *Hūc locum Vlpianus satis interpretatur in l.ij.ff.Si quis caution.Si quis (inquiens) in Iudicio sisti promisit: & ualetudine, uel tēpestate, uel ui fluminis prohibitus, se sistere non potuit, exceptione adiuuatur: nec immeritò. Cum enim in tali promissione præsentia opus sit: quemadmodum potuerit se sistere, qui aduersa ualetudine impeditus est? Et ideo etiam Lex duodecim tabularum, si Iudex uel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iubet diē Iudicij esse diffusum.*

Diffundere autem diem olim dicebatur id, quod nos continuare terminum usq; in diem crastinū nuncupamus. Tria enim erant de differendis Iudicijs pronunciandi genera. Aut diffundebatur dies, id est, in posterum diem reijciebatur: Aut comperēdinabatur, hoc est, in tertium diem differebatur: Aut deniq; Iudex pronunciabat sibi nō liquere: quæ ampliatio uocabatur. Vlpianus in l. Si de meis .ff. De recept. arbit.

DE RE IVDICATA

TIT. VIII.

AEris confessi, rebusq; iure iudicatis: triginta dies iusti sunto.

Pôst deinde manus iniectio esto: in ius ducito, ni iudicatum facit.

Aut qui pseudo eo in iure uim dicit, secum ducito, uincito, aut neruo aut compedibus XV. pondo, ne minore: aut si uolet, maiore uincîto.

Si uolet, suo uiuito.

Ni suo uiuit: qui eum uinctũ habebit, libras farris in dies dato: si uolet, plus dato.

In uinculis sexaginta dies habeto.

Inter eos dies, trinis nundinis cõtinuis ad Prætorem in comitiũ producito, quantæq; pecuniæ iudicatus erit, prædicato.

Tertijs autem nundinis, si interea pactus non sit, capitis pœnas dato: aut trans Tyberim peregre uenum ito.

Et si plures forent quibus reus esset iudicatus, tertijs nundinis partes secanto.

Si

Si plus minúsue secuerunt, sine fraude esto.

Qui falsum testimonium dixisse conuictus erit, è saxo Tarpeio deijcitor.

Hic locus tractat de his, qui uel ex confeßione sua, uel alijs legitimis probationibus conuicti per actorem, & condemnati per Iudicem fuerint: quod nam tempus habeant ad soluēdum. Proinde, *si quis fortè miretur, quare Lex tam crudelem capitis pœnam in debitores pecuniarios constituerit: is cogitet quàm graue sit fallere fidem, quæ Iustitiæ fundamentum est, ut ait Cicero lib. Offici. j. Actum enim fuerit de humano commertio, si nulla fidei habeatur ratio, si non sit aliquid quod pertimescant improbi debitores, cum decipiendo plerunq; contrahant debita, tandemq́; dicere soleāt: se non habere unde soluant. Quare diligenter & cum iudicio hæc sunt legenda.*

INTERPRETATIO.

Aeris confessi, rebusq́; iure iudicatis.) *Hoc est, pecuniæ quam per confeßionem aduersarij in Iudicio factam, constiterit esse debitam, triginta dies iusti sunto. Nam confessus pro iudicato*

est: quia quodam modo sua sententia damnatur, di-cit Paulus in.l.j.ff.De cõfess. Item eius pecuniæ no-mine, ob quam reus cõuentus fuerit rite damnatus, ijdem dies legitimi sint. Quia condemnatum acci-pere debemus eum, qui rite condemnatus sit, ut sen-tentia ualeat. Cæterum, si aliqua ratione sententia nullius momenti sit, dicendum est condemnatio-nis uerbum non tenere, authore Vlpiano in.l.iiij. §.Condemnatum.ff.De re iudicat. Porrò hæc uer-ba (Aeris confeßi) accipiuntur paßiuè, prisco & uulgari usu loquendi.

Triginta dies iusti sunto.) *Iustos appellat Lex, sicut nunc legitimos dicimus, quasi Iure con-cessos debitoribus post condemnationem, ut interim aduersus eos nihil agere liceat. Cœperũt autẽ huma-nitate quadã duos menses largiri posteriores.l. De bitoribus.ff.De re iudicat. Sed & Imperatores, cum cæteris omnibus clementiores uideri uellent, duplicarunt id tempus, ut esset quadrimestre: quod iustum tempus siue legitimum nũcupatur.l.ij. et iij. §. ulti.C.De usur. rei iudic.*

Pòst deinde manus iniectio esto.) *Id est, prehendi potest Iure priuato. Nam sic usa est Lex his uerbis (manus iniectio) sicut et Valerius li.*

V.Lu-

V. Lucius uerò Philippus (inquit) Consul, aduersus eundem ordinem libertatem exercere non dubitauit. Nam segnitiem pro rostris exprobrans, alio sibi Senatu opus esse dixit. Tãtumq; à pœnitentia dicti absfuit, ut etiam L. Crasso summæ dignitatis & eloquentiæ uiro, id in curia grauiter ferenti, manum iniici iuberet. Ille reiecto lictore: Non es (inquit) mihi Philippe Consul, quia nec ego tibi senator sum.

Atqui manum inijcere, proprie olim dicebatur ille, qui nulla expectata Iudicis authoritate, rem suam aut sibi debitam uendicare posset impunè, ut apud Quintilianum li. VII. Vlpianus in. l. Sed si hac. ff. De in Ius uocand. Paulus in. l. penulti. ff. De seru. exportand. Sic & recentiore Iure, creditori permittitur manus iniectiò in debitorem fugientem, uel eũ qui abstulerit res alienas. l. Ait Prætor. ff. Quæ in fraud. credito. Si debitorem meum (inquit Vlpianus) & complurium creditorum consecutus essem fugientem, et pecuniam secum ferentem, abstulissem quod mihi debetur. Eodem modo adulterum propria authoritate retinere licet. l. Capite quinto. ff. Ad Leg. Iuli. de adulteri.

Ni iudicatum facit.) Nisi expediat ea quæ cõprehendũtur in sentẽtia Iudicis. Cicero pro Flac

co: Itaq; recuperatores (inquit) contra istam rẽ minime dubiam, prima actione iudicarunt. Cum iudicatum non faceret, additus Hermippo, *& ab hoc ductus est. Celsus in. l. ulti. ff. Si cert. petat. At si iudicatũ (inquit) fecerit* Titius, *nihil Seius tenebitur.*

Vincito, aut neruo aut compedibus.) *Prisca quadam simplicitate* Lex *curiose describit modum uinciendi debitoris. Videlicet compedibus,* XV. *pondo, hoc est, quindecim libris.* E*st enim indeclinabile nomen neutrius generis, ferè semper plurale, quod &* Festus *olim pro libra acceptum fuisse sentit.* T*ametsi põdo contine͏bat propriè* XII. *libras, sicut aßis* XII. *uncias. Vnde Liuius dixit: Argenti pondo bina. Si autem uoluerit creditor propter causæ magnitudinem, ut maiori pondo uinciatur debitor q̃ quindecim librarum, concessum id quidem est. Videtur enim* Lex *singulari huius uerbi numero uti, pro eo quod est maiori pondere. Porrò compedes, catenæ, nerui, manicæ, sub uinculis continentur.*

Posterioribus uerò seculis, alia forma custodiendorum reorum & carceris, recepta fuit, ut uidere licet ex Titul. *ff. &* C. De *custodi. reor.* V*enuleius ff.* De *uerbo. signi. Vinculorum (inquit) appellatione, uel priuata, uel publica uincula significantur: custodiæ uero, tantum publica custodia.* V*lpianus*

in. l.

in.l.Verum est.Caius in.l.Qui neque. ff. eod.tit. Priuati uerò carceres maxima pœna prohibiti sunt C.De *priua.carceri.*

Ni suo uiuit.) *Aequum quidem illud est, ut si suo uoluerit uiuere uinctus debitor, omnino sit audiendus. Cæterum, si uel inopia, uel alia ratione nõ poßit suo uiuere, iustũ* Lex *censet, ut is qui eum uinctum habebit, libras farris in singulos dies porrigat, adeóq; plus, si uinctus pro consuetudine & natura sua exigat. Loquitur enim de chænice Græcorum seu uictu quotidiano, quem secundum libras decernere solebant. Quò respexerunt etiam* Hono*rius &* Theodo*sius* Imper*atores in.l.Iudices.* C. De *Episc.audienti.* V*ictualem (inquiunt) substantiã non habentibus, faciant ministrare libellis duobus aut tribus diurnis, uel quot existimauerint cõmentarięses, decretis. Libellis autẽ neutrius generis à librũ est diminutiuũ. Accedit multum, qđ is qui uictũ uel stratũ pferri ad uinctos phiberet, tenebatur actione iniuriarũ.l.Si uictũ aut stratũ. ff.* De *re iudicat.*

In uinculis sexaginta dies habeto.) Opti*ma ratione tẽpus adijcit* Lex, *quo creditoribus liceat habere debitores suos uinctos. Nã carcer, ad continẽdos homines, nõ ad puniẽdos haberi debet, dicit* V*lpianus in.l.Aut damnum. §.Solent etiam. ff.* De *pœn. Multò minus creditores retinere*

debent

debent suos debitores in compedibus priuatim.

Inter eos dies, trinis nundinis.) *Hoc est, in tertias nundinas. Siquidem nundinæ à nono die dictæ sunt, quasi nouendinæ. Tempus autem trium nundinarum, trinundinum, aut trinum nundinum duobus uocabulis nuncupabatur. Rectè quidem institutum: primum, ut rustici octo diebus in agris manentes, nono die repeterent* Vrbem *ad mercatum: unde iamnunc nundinas nostras appellamus.* Deinde, *ut si quid suffragijs* Populi Romani *ferendum esset, id per ternas nundinas recitaretur, & quò magis omnes noscerent, promulgaretur. Qua ratione apud* Græcos *fuit receptus mos, ut* Leges *tri nundino promulgarentur, sicut* Iustinianus *quoq;, nouas constitutiones uult insinuari, ut exinde post duos mẽses ualeant.* Nouell. Vt *fact. nou. constitut.*

Ad Prætorem in comitium producito.) Vult Lex *produci uinctum debitorem trinis nundinis ad* Prætorem *in comitium seu* Iudiciũ, *ut repetatur publicè, in quantã pecuniam fuerit creditori suo cõdemnatus debitor uinctus: fortè si quis familiaritate aut misericordia ductus, soluere uoluisset eam pecuniam, hominemq; miserum uinculis liberare.* Item, *ut constaret omnibus, uincto non fieri iniuriam, aut à creditore, aut à* Iudice. *Quam rationem* Constantinus Imperator *perpẽdit circa eos*

qui

qui propter delictum publicè custodiuntur, in. l. ij. C. De custo. reor. Ita enim (inquit) quasi sub publico testimonio, commemoratio admißi criminis fiet, ut Iudicibus immodicè sæuientibus, freni quidē temperies adhibita uideatur. Comitiū enim hic uocat, quod Paulus Ius appellat: hoc est, locum Iudicij solennem, ubi Prætor cum suis adsessoribus conuenire solebat.

Tertijs autem nundinis.) *Si intra id tempus trinundinum, non fuerit pactus cum creditore de soluenda quouis modo pecunia: tum posteà, aut capitis pœnas det, aut trans Tyberim uendatur, ut ex precio creditor debitum suum consequatur. Nā creditoribus planè addicebantur, hoc est, adiudicabantur tales debitores. Vnde addicti, obærati, seu nexi uocabantur. Sic & addicere pro adiudicare accipitur in Tit. ff. De in diem addicti. Et in Tit. ff. De fideicommissa. libertati.*

Posteà uerò remedium ceßionis bonorum introductum fuit, per quod euitaretur carceris neceßitas, utq; cessarent istæ ob æs alienum nimis crudeles in seruitutem addictiones, quæ omnibus modis in desuetudinem abierunt, ut est uidere in Tit. ff. De ceßio. bono. Et. C. Qui bon. cede. poss. l. j. In hoc enim (inquit Alexander) tātummodo hoc beneficiū

cis

eis prodest, ne iudicati detrahantur in carcerem. Igitur Ius custodiendi in carcere, nisi cedant bonis, manet hodie, & frequens est: ne scilicet nimia pri ssimae seueritatis relaxatione, occasio detur multis fraudibus, quas uidemus quàm callidè exerceãt ple riq; aduersus creditores suos.

Et si plures forent.) *Quae dicta sunt, accipi oportet de uno creditore, qui uinctum habeat debi torem. Quid ergo si plures fuerint creditores, qui bus condemnatus sit debitor in pecuniam? Respon- det Lex, tertijs nundinis intra quas non sit pactus, secandum esse hunc debitorem in partes, quae uni- cuiq; pro portione debiti dẽtur: nec fraudi fore, si quo modo plus minúsue secuissent creditores, quàm debiti portio esset.*

Sed cum haec poena crudelis admodum adeoq́; auditu horrenda sit, refert Gellius lib.XX.cap.j. elegantem inter Sex. Caecilium Iurisçon. & Phauo rinum philosophum disputationem de hac quoque Legis particula. Tandẽ Caecilius sic diffinit: Ad ter rorem pessimorum debitorum, qui addictionẽ quo que solam contemnerent, constitutum esse id genus poenae. Nihil profecto (inquit) immitius, nihil imma- nius: nisi (ut re ipsa adparet) eo consilio tanta imma nitas poenae denunciata est, ne ad eam unquam per uenire-

ueniretur. Addici nanq; nunc atq; uinciri multos uidemus: quia uinculorum pœnam deterrimi homines contemnũt. Dissectum esse antiquitus neminem equidem, neq; legi, neq; audiui.

Qui falsum testimonium.) *Saxum Tarpeium miræ altitudinis erat, à quo Lex uult deijci eum qui falsum dixerit testimonium. Sed hodie, non potest quis sic damnari, ut de saxo præcipitetur, authore Modestino in. l. Si diutino. ff. De pœn. Est autem alijs pœnis utendũ, pro qualitate admißi. Martianus in. l. j. in princi. Vlpianus in. l. Lege Cornelia. ff. Ad Leg. Corneli. de fals. l. Damus licentiam. C. eod. tit.*

Profecto semper id obseruatum animaduertere licet: quod propter frequentiam delictorum, pœnæ sint exasperatæ. l. Aut facta. §. ulti. ff. De pœn. l. Famosi. ff. Ad Leg. Iuli. maiesta. l. j. §. Puniuntur. ff. De abige. Quocirca Marcellus optimum modũ præscribit omnibus Iudicibus, in. l. Respiciendũ. ff. De pœn. An putas Phauorine (inquit Cæcilius) si nõ illa etiam ex XII. tabulis de testimonijs falsis pœna aboleuisset: & si nũc quoq; ut antea, qui falsum testimonium dixisse conuictus esset, è saxo Tarpeio deijceretur, mentituros fuisse pro testimonio tam multos, quàm uidemus? Acerbitas plerunq; ulciscendi maleficij, bene atq; cautè uiuendi disciplina est.

DE

DE EMPTIONE ET VENDITIONE: DE VSVCAPIONIBVS.

TIT. IX.

VEnditæ res & traditæ, post precium solutum, aut si alio modo satisfactum existat, emptori adquiruntor.

Furtiuæ res non usucapiuntor.

Si libertus ab intestato moriatur, nullum hæredem suum relinquens: patronus ei succedito.

INTERPRETATIO.

Venditæ res & traditæ.) *Hunc locum satis explicat Iustinianus Instit. De rer. diuisio. Venditæ uerò res (inquit) & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quàm si is emptori precium soluerit, uel alio modo ei satisfecerit: ueluti expromissore aut pignore dato. Quod quanquàm cauetur ex Lege duodecim tabularum: tamen rectè dicitur & Iure gentium, id est, Iure naturali id effici. Ratio autem huius Iuris naturalis, est in. § . Per traditionem*

nem.Instit. eod.tit. Adi.l.j.ff. De contrahen.emptio.

Imaginaria autem, hoc est, simulata emptio, quæ hoc prætextu fit, ut aliquid habeatur, quod alioqui habere non liceret: neq; dominium transfert, neq; ullo modo subsistit. Nam nec reuera precium in ea interuenire solet. Vulgò simulatam dicimus, & inualidam ipso Iure, ut Modestinus in.l. Contractus Imaginarij.ff.De action. & obligat. Paulus in.l.Nuda.ff.De contrahen.emption. l. Imaginaria. ff.De regul.Iur. Verum, quando in imaginariam uenditionem res licitа deducitur, ad hoc ut modico tempore apud emptorem duret: tunc Iure permissa olim fuit, ut in manumittendis seruis & liberis, uel in faciendis testamentis, ut suprà. Non uidebant enim prisci seculi homines alium modum soluendæ dominicæ aut patriæ potestatis, quàm ut uterentur istius contractus formula, ad alienationem rerum adcommodata. Porrò, indecorum esse putabant, si tanta potestas sine magna solẽnitate remitteretur.

Furtiuæ res, non usucapiuntor.) *Furtiuæ quoq; res (inquit Iustinianus Instit. De usucapio.) & quæ ui possessæ sunt: nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt. Nam furtiuarum rerum Lex XII. tabularum, &*

Lex Atilia inhibent usucapionem: ui possessarum rerum, Lex Iulia & Plaucia: & cætera quæ ad declarationem huius regulæ Imperator subiungit.

Si libertus ab intestato moriatur.) *Olim (inquit Iustinianus) licebat liberto patronum suum impunè testamento præterire. Nam ita demū Lex XII. tabularum ad hæreditatem liberti uocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede nullo relicto. Instit. De successio. liberto. Sed Prætor posteà hoc Ius uariauit, uolens domino relinqui dimidiam bonorum liberti partem. Demum Iustinianus sua cōstitutione distinguit inter bona liberti, utrum sint intra centum aureorum ualorem, an uerò excedant. Non est operæpretium, ut curiosius hæc tractemus: plana est earū rerum lectio, nō multum deseruiens foro nostro.*

DE SERVITVTIBVS ET FINIBVS REGENDIS.

TIT. X.

VIæ latitudo in porrectum octo pedes: in anfractum, id est, ubi flexum est, sedecim habeto.

Si qui sepem uel maceriam

riam iuxta alterius regionem effoderint: terminum ne excedunto.

Si autem murum, pedem unum: si domum, duos pedes relinquunto.

Si uerò sepulchrum aut foueam effoderint, quantum sit profundum, tantundem relinquunto.

Si puteum, passum.

Oliuam autem aut ficum, nouē pedes ab extranea regione plantanto.

In cæteris autem arboribus, quinq; pedes seruanto.

Si in agrum alterius arbor impendeat, usq; ad quindecim pedes à terra altius coercito.

Et ne umbra arboris uicino prædio noceat, quindecim pedes altius ramos arboris circumcidito.

Glandem in alienum fundum procidentem, colligere fas esto.

Si aqua pluuia nocet, arcesto.

Seruitutum materia ex his Legibus admodum commodè colligi potest: quia tradunt regulas Iuris cōmunis, contra quas si quis in suo solo permiserit quicquam fieri, tunc constituitur seruitus.

INTERPRETATIO.

Viæ latitudo in porrectum.) *Citat hunc locum ferè ad uerbum Caius in. l. Viæ latitudo. ff. De seruitu. rustico. prædio. Via autem constitui potest, uel latior octo pedibus, uel angustior: ut tamen eam latitudinem habeat, qua uehiculum ire potest: alioqui iter erit, non uia, authore Paulo in. l. Via cõstitui. ff. eod. tit.*

Si qui sepem uel maceriam.) *Vetat Lex excedi terminum sui soli ab ijs qui sepem uel maceriam effodere uoluerint. Seps enim uel sepes est, quæ obiecta introitum prohibet in agrum aut hortum. Columell. lib. X. Talis humus, uel parietibus, uel sepibus, hirtis claudatur. Maceria autẽ uel maceries, murus est, siue paries, uel congeries lapidũ, ad claudendum uineas. Neutrum autem fieri commodè potest, nisi effodiatur primum locus, & paretur structuræ sepis aut maceriæ.*

Reliquæ Leges, quantum ad uerba attinet, nullam interpretationem desiderant. Et de sensu earum latius disputare, quàm quòd sint fontes sequẽtium Legum quæ in Pandectis extant, nostri non est instituti. Tractantur enim omnia hæc latius in

Tit.ff.& .C.De seruituti.urbano.& rustico.prædior.Caius autem Iuriscon.in.l.ult.ff.Fini.regun. recenset hanc Legem.

Illud obiter admonendum est: Quòd Imperatores hanc quinq; pedum præscriptionem sublatam esse uoluerunt, ut ex locorum potius qualitate discernantur fines, quàm ex certa Lege, sitq; libera finalis quæstio.l.Quinq; pedum.C.Fini. regundo.

De glande legenda Prætor edictum proposuit, quod refert Vlpianus.ff. De gland. legend. Ait Prætor (inquit) GLANDEM QVAE EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADIT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE, AVFERRE LICEAT, VIM FIERI VETO. Glandis nomine, omnes fructus continentur, ut in.l.Qui uenenum.§.Glandis.ff.De uerbor.obligatio. Item, de aqua pluuia arcenda, est Tit. lib. Pandecta.XXXIX.

DE INIVRIIS ALIIS'QVE DELICTIS.

TIT. XI.

DEfuncti iniuria non afficiuntor.

Si iniuriã alteri faxit, XXV. asses æris pœnæ sunto.

Re, persona, tempore, loco, atrociores iniuriæ iudicantor.

Si membrum ruperit meum, è pacto talio esto.

Propter os uerò fractum, nummariæ pœnæ constitutæ sunto.

Vim ingenuæ uirgini inferre, aut eam suasione in tuã sententiam trahere, caueto.

Sororem aut filiam in stupro deprehensam, uendito.

Si puerum quis castrauerit, licet pretiosiorem fecerit, quadruplum præstato.

Qui fruges excantasset, pœnas dato: nẽ ue alienam segetẽ pellexeris excantando.

Ne incantanto: ne agrum defruganto.

Ne frugem aratro quæsitam, nocte furtim depascunto.

Pube

Puberes si secanto, Cereri eos suspendunto.

Impuberes, arbitratu Prætoris uerberãto: ac noxam duplionémue decernunto.

Qui secus faxit, & terminum exarassit, ipsus & boues sacri sunto.

Matrimonia inter patres & plebeios, separata sunto.

Qui hostẽs concitauerit: qui'ue opem hosti tradiderit, pœnam capitis dato.

Mœchum in adulterio depræhensum, necato.

Assiduo uindex assiduus esto.

Proletario ciui, quiuis uolet, uindex esto.

Si quadrupes pauperiem fecerit, animal quod commisit noxã dato, aut noxæ æstimationem ferto.

Videamus nunc de uarijs iniuriarum & delictorum generibus.

INTERPRETATIO.

Defuncti iniuria.) *Non est pugnandũ cum manibus, nec decet adfici iniuria eos qui hac uita*

sunt defuncti. Nam nihil nobis tum amplius cum il*lis commercij est. Si quid ex bonis controuersia*rum natum fuerit, hoc aduersus hæredes expedien*dum est ciuiliter. Superius plura de hoc dicta sunt, iuxta* Tit. Nouell. *Ne defunct. seu reliqui. cor.*

Si iniuriam alteri faxit.) *Hanc pœnam olim pro simplicitate temporum ueteres statuerunt, quã in hodiernũ diem multæ* Ciuitates *sequuntur, ut ex statutis suis modica pecuniæ pœna, grauem iniuriã plectantur.* Sed Prætores *postea, permoti hominũ malitia semper aucta, introduxerunt iniuriæ æstimationem: præsertim ob unius insignem improbitatem, quam apud* Gellium *lib.* XX. *c. j.* Phauorinus Philosophus *refert, ubi & hanc legem impugnat: Quis enim (inquiens) erit tam inops, quem ab iniu ria faciẽda* XXV. *asses deterreant? Itaq; cũ eãm* Legẽ Q. *quoq;* Labeo *uester in libris quos ad* XII *tabulas conscripsit, non probaret, inquit:* L. Nera*tius fuit egregiè homo improbus atque immani uerecundia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma uerberare. Eum seruus sequebatur crumenam plenam aßium portitans, & quencunq; depalmauerat, numerari statim secundũ* XII. *tabulas* V. & XX *asses iubebat.* Propte*rea* Prætores *posteà hanc abolescere & relinqui censue-*

censuerunt, iniurijsq; æstimandis recuperatores se daturos edixerunt. Recuperatores autem dicebantur, quibus Prætor Iurisdictionē mādabat priuatarum causarum, à recuperando seu iterum acquirendo quod amissum erat, dicti, quos nunc Iudices delegatos appellamus. Cæcilius uerò Iurisconsultus sic respondet philosopho: Nec ideo contemnas Legū istarum antiquitates, quòd plerisque ipsis iam Populus Romanus desiuerit. Non enim profectò ignoras, legum oportunitates et medelas: pro temporū moribus: & pro rerum publicarum generibus: & pro utilitatum præsentium rationibus: proq; uitiorum quibus medendum est feruoribus, mutari atq; flecti. Adi. l. j. & l. Lex Cornelia. ff. De iniuri.

Re, persona, tempore.) Vlpianus in. l. Prætor edixit. §. ulti. ff. eod. tit. Atrocem iniuriam (inquit) quasi contumeliosiorē et maiorem accipimus. Atrocem autem iniuriam, aut pro persona, aut tēpore, aut re ipsa fieri, Labeo ait. Persona atrocior iniuria fit, cum Magistratui, cum parenti, patronóue fiat. Tēpore, si in ludis & in conspectu. Nam in cōspectu Prætoris, an in solitudine iniuria facta fuerit, multū interesse ait: quia atrocior est quæ in cōspectu fit. Re, atrocem iniuriam haberi Labeo ait, utpote si uulnus illatū, os alicui percussum sit. Vul-

neris magnitudo, atrocitatem facit. Et *nonnunquã locus uulneris: ueluti oculo percusso. Idem refert Iustinianus in.* §. *Atrox iniuria. Instit.* De *iniuri.*

Si membrum ruperit meum.) *Hæc* Lex *(ut uides) statuit pœnam talionis è pacto, hoc est, si ita maluerit inferens iniuriam, & nisi paciscendo redemerit pecunia iniuriam: ut uel hinc uideas Græcos Legislatores diligenter legisse tabulas* Hæ*breorum, ac in multis secutos esse.* Nam & *Mosaica lex talionẽ statuit,* Exod. 21 *Sin autem (inquiẽs) mors eius fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, uulnus pro uulnere, liuorem pro liuore.*

Cæcilius autem Iurisconsultus apud Gellium defendens & hanc Legis partem: Sed quoniam (inquit) acerbum quoque esse hoc genus pœnæ putas: Quæ obsecro te ista acerbitas est: si idem fiat in te, quod tu in alio feceris? Præ*sertim, cũ habeas facultatẽ paciscendi, et nõ necesse sit pati talionẽ, nisi eã tu elegeris? Quod edictũ autẽ* Pr*ætoriũ de æstimandis iniurijs, probabilius esse his potest?* Nolo *hoc ignores: hãc quoq; ipsam talionẽ ad æstimationẽ Iudicis redigi necessariò solitã. Nã si reus qui depacisci noluerat, Iudici talionẽ imperãti nõ parebat: æstimata lite, Iudex hominẽ pecuniæ dãnabat: atq; ita si*

reo &

reo et pactio grauis, et acerba talio uisa fuerat, seueritas Legis, ad pecuniæ mulctam redibat.

Iustinianus Instit. *De iniuri. Pœna autem iniuriarũ (ait) ex Lege* XII. *tabularum introducta est. Propter membrũ quidem ruptũ talio erat: propter os uerò fractũ, nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna ueterũ paupertate. Sed postea Prætores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eã æstimare: ut* Iudex, *uel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit: uel minoris, prout ei uisum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ quæ ex* Lege XII. *tabularum introducta est, in desuetudinem abijt: quã autem Prætores introduxerũt, quæ etiã* Honoraria *appellatur, in Iudicijs frequentatur. Nã secundũ gradũ dignitatis uitæq; honestatẽ, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. Qui gradus condẽnationis, & in seruili persona non immerito seruatur: ut aliud in seruo actore: aliud in medij actus homine: aliud in uilißimo uel cõpedito, ius æstimationis constituatur. Sed &* Lex Cornelia, *de iniurijs loquitur, & iniuriarũ actionẽ introduxit: quæ competit ob eã rem, quòd se pulsatũ quis uerberatũ ue, uel domum suam ui introitam esse dicat. Domũ autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta, uel gratis siue hospitio receptus sit.*

Vim ingenuæ uirgini.) *Quòd hic Lex ulm inferre*

inferre dicit: alibi Imperatores raptum appellant. Et quod cauendum esse iubet, uirginem suasione in suam sententiam trahere: Iurisconsulti, stuprum sine ui nuncupant. Quò pertinet etiam si quis ut ad stuprum perueniat assectetur, uel alio modo pudicitiam tentet. Assectari enim est comitatum præstare, non tantum foris, sed & domi per urbem: quasi aliquem præeuntem sectari, uel officij, uel amicitiæ, uel alicuius commodi gratia, uti puer herum: filius patrem: discipulus præceptorem: cliens patronum: amator puellam. Cicero de Oratore; Cumq; maior natu & cõsularis Sergius Galba, assectaretur. Assectatio enim in re amatoria, principium esse solet ad stuprum.

Moses Exod. 22. sic præcipit: Si seduxerit quis uirginem nondum desponsatam, dormieritq; cum ea: dotabit eam, & habebit eam uxorem. Si pater uirginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam uirgines accipere consueuerunt.

Iustinianus in eos etiam, qui non usq; ad complexum peruenerint, sed duntaxat tentare cœperint pudicitiam, actionem iniuriarum concessit. §. j. Instit. De iniuri. Et, l. Item apud Labeonem. §. Si quis uirgines. ff. eod. tit.

Duplex igitur delictum est ea in re: alterum, quando ui rapitur: alterum, cum blandicijs quibusdam

dam expugnatur pudicitia uirginum uel uiduarū. De priore quidē iā dictū est, & loquitur Iustinianus in. §. Itē Lex Iulia. Instit. De public. Iudic. Sed eadē (inquit) Lege Iulia, etiā stupri flagitiū punitur, cū quis sine ui, uel uirginē, uel uiduam honestè uiuētē stuprauerit. Pœnam aūt eadē Lex irrogat peccatoribus, si honesti sint, publicationē partis dimidiæ eorum bonorum: si humiles, corporis coërcionem cum relegatione. De posteriore uerò tractat inferius: Sinautem (inquiens) per uim raptus uirginis, uel uiduæ, uel sanctimonialis, uel alterius fuerit perpetratus: tunc & peccatores, & hi qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis diffinitionem. Ea autem constitutio est in. l. j. C. De rapt. uirgi. seu uidua. Raptores (ait) uirginum honestarum uel ingenuarū, siue iam desponsatæ fuerint, siue non, uel quarumlibet uiduarum fœminarum, licet libertinæ uel seruæ alienæ sint, pessima criminum peccantes, capitis supplicio plectendos decernimus: & maxime si DEO fuerint uirgines uel uiduæ dedicatæ. Quod non solum ad iniuriam hominum, sed ad ipsius omnipotentis DEI irreuerentiā committitur: maxime cum uirginitas uel castitas corrupta, restitui non potest. Et meritò mortis damnantur supplicio, cū nec ab homicidij crimine huiusmodi raptores sint uacui.

Pontifi

Pontificij uerò canones in stupro uirginum magis uidentur sequi Mosen: ut aut ducat, aut dotet. Quod & humanius est. c. penulti. & ulti. De raptorib.

Sororem aut filiam.) *De hac Lege paulò pòst dicemus.*

Si puerum quis castrauerit.) *Vetat Lex castrari pueros: quod & posteriores Legumlatores seueriore pœna prohibuerunt. Intelligi autem hic puerum posse pro seruo non negauerim, iuxta Pauli responsum in. l. Puer. ff. De uerbor. signific. Ita tamen, ne quis dubitet multò magis & in liberis hominibus castrationem prohibitam esse.*

Vlpianus in. l. Si seruus seruum. ff. Ad Leg. Aquili. Et si puerum quis (ait) castrauerit & preciosiorem fecerit: Iulianus scribit cessare Aquiliam, sed iniuriarum erit agẽdum: aut ex Edicto Aedilium: aut in quadruplum ex Lege XII. tabularum. Triplex ergo cõpetit actio. Sed tollitur ne altera per alterã in Iudiciũ productã? Respõdeo: Ciuilis nõ tollitur per criminalẽ. l. j. C. Quand. ciuil. acti. crimi. præiudi. Sed criminalis per criminalem. l. Senatus. ff. De accusati. Et ciuilis per ciuilẽ, nisi altera plus complectatur. l. j. ff. Vi bono. rapto.

Posteà

Posteà cum istæ actiones ad repellendum tantum crimen non sufficerent, introducta fuit pœna Legis Corneliæ de sicarijs. Marcellus in. l. iij. §. Qui hominem. Vlpianus in. l. iiij. ff. Ad Leg. Cornel. de sicari. Tandem grauissima pœna, hoc est, capitis ultimum supplicium ab Imperatoribus est cõstitutum, in tit. C. De eunuch. Sic enim accipienda est in. l. ij. eod. tit. grauissima pœna, iuxta. l. Vltimum. ff. De pœn.

Qui fruges excãtasset.) *Interdicit Lex magicis incantationibus, per quas alienæ segetes, aut impediuntur, aut pelliciũtur, alióue trãsferuntur. Hoc enim est quod sequens clausula generalis ostendit: Ne agrum defruganto, quasi dicat: nullo præstigiarum genere fiat, ut ager ad sterilitatem perducatur, scilicet ne fruges ferat ullas, uel non quales solebat anteà. Vergilius in Buco.*

Atq; satas aliò uidi traducere messes. Item:

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

Porrò, incredibile dictu est, quàm uarijs superstitionibus hoc etiam tempore rustici secundum eorum incredulitatem uexentur à Sathana, ut putent aliàs lac ademptum, aliàs fœtum, aliàs segetes, & uniuersam agriculturæ rationem, non ad benedictionem DEI *in uera fide: sed ad meras præstigias referunt.*

referunt. Quare meritò hæc Lex incantationes prohibet, ac uehemēter damnat: sicut superius quoque admonuimus, Gentes in hoc fuisse nobis aliquātò prudentiores adeoq; modestiores. Oportet autem Magistratus nostros hoc malum non relinquere impunitum. Et propterea Vlpianus quoq; in.l. Item apud Labeonem. § .Si quis.ff. De iniur. dicit teneri constitutionibus Principum eos, qui aliquam illicitam diuinationem pollicentur, iuxta. l. Nemo habet. C. De mathema.

Ne frugem aratro quæsitam.) *Magna emphasi Lex dicit: Aratro quæsitam frugē, quasi uno uerbo comprehendens omnes sudores rei rusticæ, quos aratrum requirit. Quocirca literis proditū est elegans exēplum de.C. Furnio Crasino, Is enim manumissus, cū multò plures fructus in paruo agello, quàm ex amplißimis agris uicinitas perciperet: in magnam inuidiam deuenit, tandemq; ceu ueneficijs & incantationibus aliorum fruges pelliceret, à Sp. Albino Curuli dies ei dicta est. Et cum Furnius timeret iniquius Iudicium: omne instrumentum rusticum, graues ligones, ponderosos uomeres, bouesq; saginatos in forum attulit, filiam item ualidā & bene uestitam. Hæc sanè Quirites (inquit) mea sunt ueneficia, cæterum uigilias & sudores quos in*

exeolendo

C. Furnius Crasinus

excolendo agro pertuli, ob oculos ponere nõ possum. Quare ex hoc, omnium sententijs absolutus fuit.

Introducta autem fuit ex hac Lege actio, quæ de pastu pecoris appellatur, cuius fit mentio in.l. Qui seruandarum.§.ulti.ff. De præscript. uerb. Tametsi etiã utilis ex Lege Aquilia cõpetat actio. l.Si boues.ff.Ad Leg. Aquili.l.ulti.C.eo.tit. Quòd si non alienam frugem: sed glandem tuam depascas in alieno fundo cum uicini detrimento, conceditur actio præscriptis uerbis, ut in.d.l. Qui seruandarum.§.ulti.

Puberes si secãto.) Adijcit pœnam pro rei & personarũ qualitate. Nam si puberes secuerint fruges, suspendi eos uult Lex Cereri, quam Deam frugum putauerunt, crimenq; grauius quàm homicidium aut furtum alterius rei. Impuberes uerò iubet uerberari arbitrio Prætoris, qui & damni duplum decernere debet actori. Nec uideatur cuiquã de impubere iniquum quod hic dicitur: quia doli capaces sunt intra eam ætatem, & furtum committere possunt.l.Impuberem.ff.De furt.

Tenentur etiam furti actione tales contrectatores alienarum frugum.l.Verum est.Et.l.seq.l.

Fullo. §. Frugibus. ff. dict. tit. De arboribus item furtim cæsis inferius dicetur.

Illud autem prætereundum non est: quòd Lex prisco more duplionem dicit & ipsus, cum nos duplum dicamus & ipse. Terentius sæpè habet, ipsus. Et interim hoc loco animaduertere licet: Prætorē quoq; tempore XII. tabularum fuisse. Quod ad cognitionem antiquitatis multum confert.

Qui secus faxit, & terminū exarassit.) Quilibet sui fundi terminos arando & colendo debet obseruare, nec exarando excedere. Nam qui secus fecerit, ipse cum iumentis sit sacer, & ultimo adficiendus supplicio, sicut Numa primum constituit. Variata fuit tamen hæc pœna per succedentes Legislatores, ut in Tit. ff. De termi. mot. Vbi Callistratus in. l. ij. Diuus Adrianus (inquit) in hæc uerba rescripsit: Quin pessimū factum sit eorum, qui terminos finium causa positos protulerint, dubitari non potest: de pœna tamen eorum modus ex conditione personæ, ex mente facientis, magis statui potest. Et refert deinde duas Leges agrarias Caij Cæsaris & Neruæ Imperatorum.

Matrimonia inter patres.) Quò magis Veteres retinerent gradus personarum & dignita-

tem

tem cum decoro, distinguebant diligenter Senatorium seu Patritium ordinem à plebeio: ideoq; matrimonia inter Patres aut eorum liberos, & plebeias personas noluerunt contrahi, contractaq; iusserunt separari, ut hic uidemus. Iulianus.*ff.* De rit. *nupt.* Lege Papia *(inquit) cauetur: omnibus ingenuis, præter Senatores eorumq; liberos, libertinam uxorem habere licere. Accedit* Paulus *in.l.* Lege Iu*lia.ff.cod.tit.* Et Imperator *in.l.iij.C.* De nupt. Ve*rum, huic* Iuri *detrahitur, quatenus ad libertinos attinet.* Nouell. *Vt libert. de cæter. aure. annu. §. Si quis autem.* Hodie *certè nulla matrimonij differentia est constituenda, modo ut publica honestas & legitima forma seruetur.*

Qui hostẽs concitauerit.) *Pessimum crimẽ est & pernitiosum, si quis ex ciuium numero hostes animet aduersus patriam, aut opem ferat illis consilio uel quouis obsequio.* Martianus *in.l.iij. ff.* Ad Leg. Iuli. *maiesta.* Lex duodecim tabularum *(inquit) iubet eum, qui hostes concitauerit, qui'ue opẽ hostibus tradiderit, capite puniri. Atq; utinam non domestica quoq; huius mali exempla demonstrari possent, de quibus aliâs plura.*

Mœchum in adulterio deprehẽsum.)

Superius dixit: Sororem aut filiam in stupro deprehensam, uendi debere. Hic uerò permittit Lex mœchum in adulterio deprehensum, necari. Quod cũ per Legem Iuliam repetitum esset, pulchrè interpretantur, Pomponius in. l. Patri, Vlpianus in. l. seq. Et Papinianus in. l. Nec in ea Lege. ff. Ad Leg. Iuli. de adulte. Ideo autem (inquit) patri, non marito, mulierem & omnem adulterum permissum est occidere: quòd plerunq; pietas paterni nominis cõsilium pro liberis capit. Cæterum, mariti & calor & impetus facile sæuientis, fuit refrenandus. Et Vlpianus in. l. seq. Quòd ait Lex: (inquit) CVM IN FILIA ADVLTERVM DEPREHENDERIT, non ociosum uidetur. Voluit enim ita demum hãc potestatem patri competere: si in ipsa turpitudine filiam cum adultero deprehẽdat. Labeo quoq; ita probat, & Pomponius scribit, in ipsis rebus Venereis deprehensum occidi. Et hoc est quod Solon & Draco dicunt ἐν ἔργῳ. Qui locus sanè corruptißimus, ab Haloandro nostro restitutus est. De marito tractat Martianus in l. Marito quoq;. ff. eod. tit.

Verum huic occidendi licentiæ, cum mirum in modum abuterentur pleriq;, detractum fuit posterioribus Legibus, ut potius locum habeat id, quod de retinendo adultero testandæ eius rei gratia, ele-

ganter scribit Vlpianus in.l.Capite quinto.ff.dict. tit. Tractatur à Iurisperitis recentioribus in.l. Gracchus.C.eod.tit.

Illud obseruandum est: Quòd tametsi adulterium in nupta admittatur: stuprum in uidua uel uirgine, iuxta.l.Stuprum.ff.Ad Leg. Iul.de adulteri. sæpè tamen hanc aut similem differentiã, Leges nõ sequuntur, foro deseruientes.

Assiduo, uindex assiduus esto.) *Hoc est: Locupletis causam & iniuriam, locuples uindicandam tuendamq; suscipiat. Pauperis uerò litem, quilibet ciuis agendi, facultatem habeat, ne poßit ei inopiæ exceptio opponi. Sic enim Cicero ipse interpretandam hanc sententiam in Lege Aelia Sentia, quæ eadem ex XII. tabularum mutuata fuit, in topicis testatur.*

Aßiduus enim pro locuplete accipitur, & ab assibus, id est, ære dando, quoties tempora Reipublicæ exigerent, dictus est. Item, ab aßiduitate muneris publici, quod non nisi diuites subire possent, ut Gellius quoq; tractat lib. XVI. cap. X.

Vindex aũt est, qui alterius causam suscipit uindicandam, ueluti quos nunc procuratores uocamus, ut dicit Boëtius in dicto loco Ciceronis. Proletarius item quis dicatur, Paulus poëta apud Gelliũ

explicat: Qui in plebe (inquit) Romana tenuißimi pauperrimiq́; erant, neq; amplius quàm mille quingentum æris in censum deferebant, proletarij appellati sunt. Qui uérò nullo aut perquã paruo ære censebantur, capitecensi uocabantur.

Si quadrupes pauperiem fecerit.) *Vlpianus: Si quadrupes (inquit) pauperiẽ fecisse dicatur, actio, ex duodecim tabulis descendit. Quæ Lex uoluit, aut dari qđ nocuit, id est, id animal quod noxiã commisit, aut æstimationem noxiæ offerre. Noxia enim est ipsum delictum. Et rursus: Pauperies (ait) est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest dici animal iniuriam fecisse, quod sensu caret. l. j. ff. Si quadru. pauperi. feciss. dicat.*

DE FVRTIS

TIT. XII.

FVrem qui manifesto furto præhensus erit: si furtũ, aut noctu faciat, aut interdiu cum præhenderetur, se telo defendat, occidito.

E cæteris manifestis furibus, liberos uerberato,

uerberato, & ei cui luci factum furtũ erit, si se telo non defendant, addicito.

Seruos autem manifesto furto præhensos, uerberibus adficito, & è saxo præcipitato.

Pueros impuberes, Prætoris arbitratu uerberato, noxamq́ue ab his factam sarciri facito.

Furta quæ per lancem liciumq́ue concepta erunt, sicut manifesta uindicato.

Tignum alienum furtiuum ædibus uel uineis suis iniunctum, ne quis eximere cogitor, sed duplum pro eo per actionem de tigno iniuncto, præstare compellitor.

Si tibi furtim arbores cæsæ sint, agito.

INTERPRETATIO.

Furem qui manifesto furto præhensus erit.) *Furtum (inquit Paulus) à furuo, id est, à nigro dictum Labeo ait: quod clàm & obscurè fiat & plerunq; nocte: Vel à fraude, ut Sabinus ait, & à ferendo, id est, auferendo: Vel à Græco sermone, quòd φῶρας adpellant fures. Imò & Græci à ferendo φῶρας dixerunt. Furtum, est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, uel ipsius rei, uel*

etiam usus eius possessionísue, quod Lege naturali prohibitum est admittere.l.j.ff.De furt.

Furtorum autem genera sunt duo: manifestum et nec manifestum. Sic enim olim loquebantur, sicut nunc dicimus non manifestum. Caius in.l.ij. Item Vlpianus in.l.iij. Fur (inquit) manifestus est, quẽ Græci ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ adpellant, hoc est, qui depræhenditur cum furto. Et parui refert, à quo depræhendatur: utrum ab eo, cuius res fuit, an ab alio. Sed utrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo furto deprǽhendatur: an uerò & si alibi fuerit depræhensus? Et magis est (ut & Iulianus scripsit) et si non ibi depræhendatur, ubi furtum fecit: attamen esse furem manifestum, si cum re furtiua fuerit adpræhẽsus, priusquam eò loci pertulerit, quo destinauerat. Paulus in.l.iiij. Quò destinauerit (ait) quis auferre, sic accipiẽdum est: quò destinauerit eo die manere cum eo furto. Ex quibus ferè Iurisconsultorũ respõsis, totã huius Legis seriẽ intelligere licet.

Quatenus uerò ad pœnas attinet quibus furta coërceantur, mirum in modum Legislatores ab initio uariè statuerunt, & crediderim in nullo delicti genere toties mutatam esse pœnam. Qua in re primum audiamus Gelliũ lib.XI.cap.XVIII. Draco Atheniensis (ait) uir bonus, multáq; esse prudentia existimatus est: Iurisq; diuini & humani peritus

fuit

fuit. Is Draco Leges quibus Athenięses uterentur, primus omnium tulit. In illis Legibus furē cuiuscunque modi furti, supplicio capitis puniendum esse, & alia pleraq; nimis seuerè censuit sanxitq́;. Eius igitur Leges, quoniam uidebantur impendio acerbiores: non decreto iussuq́;, sed tacito illiteratoq́; Atheniensium consensu, obliteratæ sunt.

Posteà Legibus alijs mitioribus à Solone compositis usi sunt. Is Solon ex septem illis inclytis sapientibus fuit. Is sua Lege in fures, non (ut Draco antea) mortis, sed dupli pœna uindicādū existimauit.

Decēuiri autem nostri, qui post Reges exactos, Leges quibus populus Romanus uteretur, in XII. tabu. scripserunt: neq; pari seueritate in puniendis omniū generum furibus: neq; remissa nimis lenitate usi sunt. Nā furē qui manifesto furto prǽhēsus eßet, tū demū occidi permiserunt: si aut cum faceret furtū, nox esset: aut interdiu se telo, cū prǽhenderetur, defenderet. Hæc Gellius, referēs penè uerba istius Legis de furto puniendo.

Sed iterū nōnihil discessū fuit à pœna Xuirorū, reducta pœna Solonis pecuniaria. Cui Prætor adiecit pœnā quadrupli in furto manifesto, ut est uidere in. §. Pœna. Instit. De obliga. quæ ex delict. nas. §. In duplū. Et. §. Quadrupli. Instit. De acti. Quæ pœna Mosaicis quoq; Legib. fere accedit, Exo. 22.

O 5 Hinc

Hinc est, quòd actionem furti nec manifesti, appellant Ciuilem: quia ex Legibus Solonis habet pœnã dupli, cum ad rem ipsam quoq; secundum Solonis sententiam et sic in triplũ cõpeteret. Sed duriore interpretatione quã requirebat hoc delictũ, fuit receptum, ut triplũ totum esset pœna, alijs actionibus ad rẽ ipsam concessis. §. ulti. Instit. De obliga. quæ ex delict. nascun. Quamobrem Iustinianus in. §. j. Instit. De noxa. acti. Sũt autẽ cõstitutæ (ait) noxales actiones, aut Legibus, aut edicto Prætoris. Legibus ueluti furti ex Lege XII. tabularũ. Actionẽ uerò ex furto manifesto, quoniã quadruplũ cõtinet, incognitũ planè Draconi & Soloni: Prætoriã nũcupãt. §. j. Instit. De perpe. & tem. acti. Furti quoq; (inquit Iustinianus) manifesti, quamuis ex Prætoris iurisdictione proficiscatur, tamen perpetuò datur.

Deinde, cum furta uehementer nocere uiderentur omnibus, adeò displicuerunt, ut rursus à pœna pecuniaria discederetur ad corporis castigationẽ. Et cœperunt pleræq; Gentes membra furibus abscindere: cuius iam nunc imaginem retinemus, cum abscinduntur aures, uel lingua, aut cum effodiuntur oculi. Sed hoc cum Iustiniano displiceret, permisit quidem aliud castigandi genus: membri tamen dissolutione interdicta. Nouell. Vt null. Iudic. lic. hab. loc. serua. §. ulti. Fures autem (inquit) uocamus, qui

occultè

occultè & sine armis huiusmodi delinquunt. Alios uerò grassatores, & cũ ablatione rerum armatam uim coniungentes, legitimis relinquit pœnis, quæ sunt in.l. Capitaliũ. §. Famosos. ff. De pœn. Quem locum insulse multi torquent, nec percipiunt.

Illud autẽ semper obtinuit et nominatã immutationẽ non habuit: quòd fur nocturnus, aut interdiu cõpræhensus telo se defendẽs, rectè poßet occidi, sicut hac Lege XII. tabularũ secundũ Xuiros sancitũ fuit. Ratio: quia utroq; casu, homicidij mala copulari uidebãtur cũ delicto furti: nẽpe qđ noctu sæpe occiderẽtur homines, ne clamore, facto furibus se opponerẽt. Et is, qui ablatis rebus se aduersus dominum reposcẽtẽ furta defendit armis: quid aliud facit, quàm qđ delictũ duplicat, uolens et rebus & corpori nocere? Subscribit ergo huic Iuri Vlpianus in.l. Si pignore. §. Furem. ff. De furt. Et in.l. Furem nocturnum. ff. Ad Leg. Corneli. de sicari.

Tandẽ cũ experiẽtia doceret nullã pœnã pecuniariã in hoc delinquẽdi genere malitijs hominũ sufficere: Federicus Imperator eius nominis primus constituit: eum qui rem quinq; solidis æstimandã furaretur, laqueo suspendendum: Si minus, scopis castigandum esse. §. ult. De pac. tenend. et eius uiolato. In usib. feudo. Quanq̃ idẽ Federicus altero Tit. De pac. tenend. Iniuria (inquit) seu furtum legitime pu-

mè puniatur. Quibus uerbis pleriq; Doctores putant superiorem constitutionem exauthoratam esse: quasi istud (legitimè) non pertineat ad suas, sed ad alias Romanorum Leges. Verum, quid prohibet etiam de sua cum Lege loqui? Porrò, si consuetudinem adhibeamus interpretem, constat receptã esse uelut Iure gentium pœnam furcæ apud omnes.

Non possum hic non adscribere ea quæ Gellius in loco superius citato referens: Id etiam (inquit) memini legere me in libro Aristonis Iureconsulti, haud quaquàm indocti uiri: Apud ueteres Aegyptios (quod genus homines constat in artibus reperiendis solertes extitisse, & in cognitione rerum indaganda sagaces) furta omnia fuisse licita & impunita.

Apud Lacedæmonios quoq; sobrios illos & acres uiros (cuius rei nõ adeò ut Aegyptijs fides longinqua est) non pauci neq; ignobiles scriptores qui de moribus Legibusq; eorum memoriam condiderunt: ius atq; usum fuisse furandi dicunt. Idq; à iuuentute eorum, non ob turpia lucra, neq; ad sumptum libidini præbendum, comparãdamue opulentiam: sed pro exercitio disciplinaq; rei bellicæ factitatum. Quòd & furandi solertia & adsuetudo, acueret obfirmaretq; animos adolescentium: & ad insidiarum astus, & ad uigilandi tolerantiam, & obrepen-

obrependi celeritatem. O stultam Gentium prudentiam, quæ putat ex uitijs parari uirtutem.

Rectius certè M. Catonem dixisse, idem Gellius scribit: Fures priuatorum furtorum, in neruo atq; in compedibus ætatem agere: fures publicos, in auro atq; in purpura.

Furta quæ per lancem liciumq;.) Ingeniosa est hominum malicia ad peccandum. Quare & fures ut propositam alienarum rerum contrectationem interdiu cōmodius expedirent, nō aperta facie domum intrabant: sed licio seu filo cincti, lancem duobus foraminibus aptatam ante oculos habebāt: ut matresfamiliarū, aut uirgines, aliæ'ue ancillæ in domo fortè fortuna obuiæ terrerētur, fugerentq; potius, q̃ quòd de cognoscēdo uel obseruādo fure essent solicitæ, ac interim illi res subriperēt

Lanx enim uas escarium paulò minus quàm patella excauatum, dicebatur. Erant autē lances maximæ, mediæ, minimæ: quarum fit mentio in. l. Qui lancem. Et in. l. Vestis. ff. De aur. & argent. legat. l. Si in rem aliquis agat. ff. De Reiuendicat. Cæterum, lances pro stateris more antiquo, quod ad lancium formam stateræ fieri solerent, accipiuntur in l. Cum quis. C. De naturalib. liber.

Teli significatio hic cōprehēdit omne quod mittitur manu. l. Si caluitur. §. Telum. ff. De uerbo. signific.

gnific. Sic enim Haloander rectè legit, à caluo, uls, quod est decipio. Noxa *autem omne quidem delictum & damnum ex eo datum significat: hic tamē ad furtum pertinet. l. Plebs est. §. ulti. ff. eod. tit.*

Tignum alienum furtiuum.) *Vlpianus: Lex XII. tabularum (inquit) neq; soluere permittit tignum furtiuum ædibus uel uineis iniunctum: neq; uendicare. Quod prouidenter Lex effecit, ne uel ædificia sub hoc prætextu diruantur, uel uinearum cultura turbetur. Sed in eum, qui conuictus est iunxisse, in duplum dat actionem. Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium constet, uineæq; necessaria. l. j. ff. De tign. iniunct.*

Si tibi furtim arbores.) *Paulus hunc locum pulchrè declarans: Si furtim (inquit) arbores cæsæ sint: & ex Lege Aquilia, & ex Lege duodecim tabularum dandam actionem Labeo ait. Sed Trebatius ita utranq; dandam ait: ut Iudex in posteriorem deducat id, quod ex prima consecutus sit, & ex reliquo condemnet eum. l. j. ff. Arbo. furt. cæsar. Caius sic addit in. l. ij. Sciendum est autem eos qui arbores, et maximè qui uites ceciderint, etiam tanquam latrones puniri. Seruatur hodie hæc pœna dili-*

na diligenter apud multos, ut uitam certa pecunia redimere teneatur arborem cædens.

Prætor quoq; edictum proposuit de arboribus cædendis: ut nisi dominus arborem in alienas ædes aut fundum impendentem, adimere uelit interpellatus, liceat tunc ei, cui arbor officit, succidere eam lignaq; tollere. Deinde ait Prætor: QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDEAT: SI PER TE STAT QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE LIGNA'QVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Quod ait Prætor (inquit Vlpianus) & Lex duodecim tabularum efficere uoluit: ut quindecim pedes altius rami arboris circuncidantur. Et hoc idcirco factũ est, ne umbra arboris uicino prædio noceret. Differentia duorum capitum hæc est. Siquidem arbor ædibus impendeat: succidi eam præcipitur. Si uerò agro impendeat: tantum usq; ad quindecim pedes à terra coërceri.*

AD

AD LECTOREM.

Haec habui quæ in has duodecim tabularum Leges scribenda operæpretium duxi: scilicet ad interpretationem Iuris foro nostro deserui entem, & fontes Legum *Romanarum magis respiciens, quàm ad multa prisci seculi exempla. Nam si hæc requiras, adi Liuium, Valerium, & alios antiquitatis hystoriographos, qui syluam adeò exemplorum tibi exhibebunt. Interim, bone lector, non tam quid ueteres egerint, quàm quid nos hodie facere oporteat imitatione uirtutis, sis curiosus, & fruere his tabulis.*

HOc prætereà admonitum te uolumus, Candide lector, ne anxie Pomponij Legem secũdam De origine Iuris, hoc loco requiras, cuius crebram tamen in XII. tab. mentionem fecimus. Nam quò minus eam adiecerimus, plurima certe causari non immerito possemus. Verum ne per hoc quidquam quis damni sentiat, alio loco quod hic deest, supplebitur.

INDEX TITVLORVM EX εἰσαγωγῆ Iuris naturalis, gentium & Ciuilis.

P TITVLI

TITVLI, ET EORVNDEM CApita, quæ in XII. tabularum Legibus comprahensa sunt.

De

Titulus.

DEVS

6 DEVS causa prima est omniũ, nimirum à quo omnes causæ profluxerunt a.7.f.2

7 Lex à deligendo, non à distribuendo dicitur Ibidem

8 Lex, propria & perfecta significatione, notitia est naturalis à Deo nobis insita, ad discernendum æquum ab iniquo Ibidem

9 Ius est, quod natura iubet sequi aut uitari a.8.f.1

10 Iuris nullus usus est, nisi per uoluntatem quæ obtemperat rationi dictanti Legis formulam Ibidem

11 Nullum animal est præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei b.1.f.1

12 Ius uel Lex naturæ, ratio summa est insita à natura, quæ iubet ea qua facienda sunt, prohibetq; contraria Ibidem

13 Conscientia cuilibet indicat, num bene an male fecerit, etiam homini agresti & indocto Ibi.

14 Conscientia, mille testes b.2.f.2

15 Conscientiæ iudicium non fallitur Ibid.

16 Naturalia Iura in corde & mente hominis, uelut in uiuis quibusdam tabulis, ad imaginem Dei creatis, insculpta sunt Ibidem

17 Nihil æque homini in hoc mundo necessariũ, quàm regulæ quædam atq; recte uiuendi prin-

cipia Ibidem

18 *Ius naturale,cum ipso genere humano rerum natura prodidit* b.2.f.1

19 *Cæcus est omninò captus humanus, nisi Diui no præscripto tenaciter adhæreat* Ibidem

20 *Ex ignoratione principij, tota series materiæ obscuratur* b.2.f.2

21 *Per inobedientiam primi parentis & imposturam Sathanæ,obscurata fuit ratio naturalis & extenuata* Ibidem

22 *Ratio dominari debet,ac secundum formam honestatis uoluntatem manuducere* b.3.f.1

23 *Iusti Magistratum non timent,sed amant uelut honestatis conseruatorem* b.3.f.2

24 *Vtilitas à natura nullo modo seiungi aut potest aut debet* Ibidem

25 *Leges,cancelli sunt flagitijs hominum circũdati,ne transiliant mali* Ibidem

26 *Pœnæ & omnes defensiones legitimæ, ex natura sunt,sicut & Magistratus* Ibidem

27 *Iuri Romano nemo rectè operam dederit, nisi prius fontes noscat & principia eius* Ibid.

28 *Naturæ legẽ qui ignorat,iniustus est* b.4.f.1

29 *Lex,est sententia,qua bona tum præcipiuntur,tum mala prohibentur* Ibidem

30 *Ius,est authoritas seu facultas agendi secun*

dum

REGVLAE EX LEGIBVS XII. TABVLARVM.

Neq;

Sacerdo-

Fulgu-

Validi

Iudices

postulet Ibidem

145 Loci & ordinis habenda in Senatu ratio, ob euitandam confusionem Ibidem

146 Nihil magis consultationibus obstat, quàm si promiscuis interruptisq; uocibus, more rixantium, temerè profundantur sententiæ Ibidem

147 Modus, pulcherrima uirtus est, præsertim in publicis consultationibus 109

148 Rempublicam nosse, Senatori est necessariũ Ibidem, & 110

149 In actionibus cum Populo, primum & maximum est, ut uis absit Ibidem

150 Nihil exitiosius Ciuitatibus: nihil tam contrarium Iuri & Legibus: nihil minus Ciuile est & humanum: quàm composita & constituta Republica quicquam agi per uim Ibidem

151 Melius est rem bonam impediri, quàm concedi malam Ibidem

152 Nihil tam præclarum est, quin si abutaris, fiat in Republica perniciosum 111

153 Puniendus haud dubiè is est, qui causam malorum præbuit inter multos Ibidem

154 Magnam salutem Reipublicæ adfert is, qui malæ rei sese opponit, quantum in eo est 112

155 Ad intercedendum pro Republica, omnes non immeritò arma sumere debent Ibidem

Virtuti

cogna-

Impube

FINIS.